

TURDIYEVA IZZATØY SADIKØVNA

METØDIKA FANLARINI Ø'QITISH TEXNOLOGIYASI

Ø'QUV QØ'LLANMA

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
DENOY TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI**

TURDIYEVA IZZATOY

METODIKA FANLARINI O'QITISH TEXNOLOGIYASI

O'QUV QO'LLANMA

Bilim sohasi:	900 000	Sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot
Ta'lim sohasi:	920 000	Ijtimoiy ta'minot
Ta'lim yo'nalishi:	60920100	Ijtimoiy ish (faoliyatning turli sohalari bo'yicha)

DENOY – 2025

UO`K: 373.091.33 (075)

KBK: 74.202.5ya 7

T: 21

Turdiyeva I.

Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi [Ma`ruza mashg`ulotlari]: o`quv qo`llanma / Turdiyeva. I. S. – Denov: Termiz publishing center, 2025. – 180 b.

Tuzuvchi:

Turdiyeva I.

Mas`ul muharrir:

Suyunov Sh.

Taqrizchi(lar):

Boboqulova D.

Pedagogika fanlari bo`yicha
falsafa doktori (PhD)

Xudoyqulov X.

Pedagogika fanlari doktori,
professor

“Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi” nomli mazkur o`quv qo`llanma Oliy ta`lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil “25” avgustdagi 391-son buyrug`iga asosan 60920100 - Ijtimoiy ish (faoliyatning turli sohalari bo`yicha) yo`nalishi talabalari ushun o`quv qo`llanma sifatida nashrga etishga tavsiya etilgan.

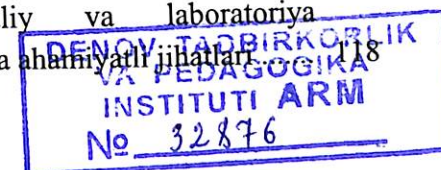
ISBN: 978-9910-675-81-2

© Turdiyeva Izzatoy

© Termiz publishing center, 2025-yil

MUNDARIJA

Kirish	3
1 Maktabgacha ta`limda metodika fanlarini o`qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida. Maktabgacha ta`limda metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi fanining qonuniyatlari	6
2 Maktabgacha ta`limda metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi fanining asosiy tamoyillari	18
3 Metodika fani o`qituvchisining o`quv-me`yoriy hujjatlari va metodik ishlari, ularni rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash texnologiyasi. Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasiga zamonaviy yondashuvlar	25
4 Davlat ta`lim standartining tuzilishi va mazmuni. O`quv rejasi, fan va ishchi dasturlarga qo`yiladigan talablar	33
5 Maktabgacha ta`lim o`nalishi bo`yicha metodika fanlaridan o`quv-metodik komplekslar tayyorlashning ahamiyati	46
6 Ta`lim jarayonida metodlarning mohiyati. Ta`lim jarayonida turli metodlardan foydalanish. O`qitish metodlarining tasnifi. O`qitish jarayonida qo`llaniladigan metodlarga qo`yiladigan talablar. Metodlarning turlari	57
7 Metodika fanlarini o`qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ilmiy asoslari	69
8 Ta`lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Keys-stadi metodi. O`qitish jarayonida qo`llaniladigan texnologiya turlari. Turli texnologiyalarni o`quv jarayoniga tatbiq qilish	79
9 Ta`limning zamonaviy tashkiliy shakllari. Ta`limning zamonaviy tashkiliy shakllaridan foydalanilganda ta`limning natijaviyligi	91
10 Ma`ruza turlari va ularga qo`yiladigan talablar. Mashg`ulot turiga qarab ma`ruzalarni tanlab olish	104
11 Seminar, amaliy va laboratoriya mashg`ulotlarini o`tkazish texnologiyasi. Seminar, amaliy va laboratoriya mashg`ulotlarini bir-biridan farqi va ahamiyatli jihatlar	118

12 Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi	126
13 Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanida talabalar bilimni tekshirish va baholashning reyting tizimi. Talabalar bilimlarining reytingi	133
Fandan nazorat turlari jadvali va baholash mezonlari	144
Testlar	151
Keyslar	163
Tavsiya etilgan adabiyotlar	174
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	179
Ilovalar	

SO`Z BOSHI

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini mutlaqo yangi bosqichga ko'tarish, pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonlari sifat darajasini umum e'tirof qilingan xalqaro talablar va standartlarga muvofiq tubdan yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga zamonaviy shart-sharoit oliy pedagogika ta'lim muassasalarini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy pedagogik ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or xorijiy tajribalarga asoslangan holda pedagog kadrlar tayyorlashning innovatsion tizimini joriy etishni talab etmoqda.

Oliy pedagogika ta'lim muassasasi bakalvri texnikaga doir zamonaviy bilimlarga ega bo'lishi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasiga, noan'anaviy mashg'ulotlarni loyihalash va tashkil etish metodlarini bilishi, ta'lim jarayoniga tadbqiq qila olishi, ilg'or pedagogik tajribalarni o'zlashtirishi, faoliyatga nisbatan kreativ yondashuv, pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlanishida texnologiyalarning ahamiyati kabi bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirmog'i lozimdir. 60110200 - "Maktabgacha ta'lim" bakalavriat ta'lim yo'nalishi o'quv rejasining majburiy fanlar blokiga kiritilgan "Metodika fanlarini o'qitish texnologiyalari va loyihalashtirish" fani aynan yuqorida belgilangan masalalar yechimi uchun asos sanaladi.

"Metodika fanlarini o'qitish texnologiyalari va loyihalashtirish" o'quv fan dasturi asosida tayyorlangan "Metodika fanlarini o'qitish texnologiyalari va loyihalashtirish" nomli o'quv qo'llanmada bakalavrlarga fanning nazariy va milliy asoslari, O'zbekistonda ta'lim-tarbiyaning ustuvor masalalari, fanni o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida texnologiya tushunchasining mazmuni va mohiyati, ta'lim jarayonini tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuvlar, ta'lim metodlari, interfaol metodlar, texnologiyalar va loyihalashtirishning tarixi, oliy ta'limda texnologik va loyihalashtirish jarayonlarining bosqichlari, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari o'yin texnologiyalari, muammoli o'qitish texnologiyalari, keys-stadi texnologiyasi kabi bilim, ko'nikma, malakalarni berish nazarda tutiladi.

©Muallif

MAKTABGACHA TA'LIMDA METODIKA FANLARINI O'QITISH JARAYONI YAXLIT TIZIM SIFATIDA

Reja:

1. "Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi" fanining maqsad va vazifalari.
2. "Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi" fanining boshqa pedagogik fanlar o'rtasidagi o'rnini.
3. "Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi" fanining metodologik asosi.

Tayanch tushunchalar: innovatsion pedagogik texnologiya, 3-ming yillik, islohotlar, fan-texnika taraqqiyoti, texnik tafakkur, metodologiya, metod, individual o'qitish, ta'lim-tarbiya.

"Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi" fanining maqsad va vazifalari.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi sohasida ta'lim jarayonini samarali tashkil qilishda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining ahamiyati benihoya katta bo'lib, u bolaning shaxs sifatida shakllanishida poydevor vazifasini bajaradi. Ushbu fanning asosiy maqsadi – bo'lajak pedagoglarga maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'qitish metodikasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, didaktik yondashuvlar, innovatsion o'qitish uslublari va vositalarini to'g'ri tanlash va ularni samarali qo'llash kompetensiyasini shakllantirishdan iboratdir. Bu jarayonda pedagogika, psixologiya, metodika fanlarining integratsiyasi asosida bolalar bilan ishlashda individual yondashuvlarni tatbiq etish, ularning tabiiy qiziqishlari, faoliyat turlari aniqlab, rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratiladi.

Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining pedagogik jarayondagi o'rnini ko'p jihatdan o'ziga xos bo'lib, u nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar uyg'unligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ushbu fan orqali talabalarda dastlabki kasbiy dunyoqarash, bolaga nisbatan pedagogik pozitsiya va individual yondashuv asoslari shakllanadi. Ayniqsa, metodikani texnologik yondashuv asosida o'rgatish bo'lajak pedagogni nafaqat tayyor amaliyotchiga aylantiradi, balki uni innovatsion fikrlovchi, kreativ pedagogik yetakchi sifatida kamol toptiradi. Bu texnologik yondashuvlar o'z ichiga axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish, kompetensiyaviy yondashuv asosida dars rejalari tuzish, loyihalash, baholash, monitoring va refleksiya mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etishni qamrab oladi.

Mazkur fan doirasida o'rgatiladigan metodik yondashuvlar jumlasiga dars tahlili, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, o'yin texnologiyalaridan foydalanish, interfaol metodlar, vizual vositalar orqali o'qitish, didaktik materiallarni ishlab chiqish, bolalarning yosh psixologiyasiga moslashtirilgan faoliyat turlarini tashkil qilish kiradi. Bu jarayonlar har bir pedagogik faoliyatning zamonaviy mezonlari bilan uyg'unlashgan bo'lishi lozim. Shu boisdan, "Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi" fani doirasida har bir metodikaning nazariy asoslari bilan bir qatorda, amaliy yondashuvlari, ya'ni bolalar bog'chasida qo'llanishi mumkin bo'lgan faoliyat namunalari loyihalash va tahlil qilish, pedagogik topshiriqlarni tuzish va ularni bola psixikasi bilan uyg'unlashtirish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Ta'lim texnologiyalarining mazmuni o'quv rejalari va dasturlar orqali belgilanadi. Metodika fanini texnologik asosda o'qitishda modulli o'qitish, masalali ta'lim, ko'rgazmali vositalardan foydalanish, portfoliolar tayyorlash, elektron resurslardan foydalanish, interfaol tahdidlar yaratish orqali ta'lim olish sifatini oshirish mumkin. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim metodikasida bolalarni tarbiyalash, ularni o'yin orqali o'rgatish, nutqini rivojlantirish, muloqot madaniyatini shakllantirish, ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga ta'sir qilish mexanizmlari chuqur o'rganiladi.

Shuningdek, mazkur fan talabalarda pedagogik refleksiya yuritish malakasini, ya'ni o'z faoliyatiga baho bera olish, dars samaradorligini tahlil qilish, bolaning rivojlanishiga qanday omillar ta'sir qilayotganini tahlil qila olish, shuningdek, darsda yuzaga keladigan noan'anaviy vaziyatlarda to'g'ri pedagogik qaror qabul qila olish qobiliyatini ham shakllantiradi.

Bu esa o'z navbatida, maktabgacha ta'lim pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biri bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlaydi.

Fan doirasida o'qituvchilar zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga, jumladan, klasterlar, fikrlar xaritasi, SWOT-tahlil, reflektiv kundalik, interfaol treninglar, pedagogik stsenariylar tuzish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish orqali o'z ta'lim faoliyatini takomillashtiradi. Bu kabi texnologiyalar yordamida bo'lajak pedagog o'zining kasbiy mahoratini oshirib, ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, fanni o'qitish jarayonida individual yondashuvga asoslangan differentsial o'qitish, inkluziv ta'lim sharoitlarida metodik yondashuvlar, multimedial materiallar bilan ishlash kompetensiyalari ham rivojlantiriladi.

“Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi” fanining vazifalari esa, birinchidan, talabalarni maktabgacha ta'lim metodikalari bilan tanishtirish, ularning mazmuni, maqsadi va vazifalarini ochib berishdan iborat bo'lsa, ikkinchidan, maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos metodik materiallarni tanlash, tahlil qilish va yaratish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Uchinchidan, talabalarni pedagogik tajribalarni tahlil qilish, amaliy mashg'ulotlar olib borish, bolalar bilan faol ishlashga tayyorlash, mustaqil pedagogik faoliyat yuritish qobiliyatini rivojlantirish fan vazifalariga kiradi.

Mazkur fan pedagogik faoliyatga kirib kelayotgan mutaxassis uchun metodik kompetensiyalarni shakllantirish, o'z bilimini amaliyot bilan bog'lay olish, bolalar bilan muomala jarayonida to'g'ri psixopedagogik yondashuvni amalga oshirish, shuningdek, zamonaviy ta'lim tendensiyalariga mos ravishda metodik faoliyat yuritish imkonini beradi. O'qitish jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlar, tajriba-sinov metodlari, dars kuzatuvlari, loyihaviy faoliyatlar, mustaqil ishlanmalarga asoslangan materiallar tayyorlash orqali talabalarning ijodiy, tanqidiy va reflektiv fikrlash kompetensiyalari kengaytiriladi.

Shunday qilib, “Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi” fani zamonaviy pedagogik tafakkurga ega, texnologik jihatdan tayyorlangan, bolalar shaxsiyati va rivojlanish bosqichlarini hisobga olgan holda ishlay oladigan ilg'or pedagoglarni tayyorlashda muhim fan sifatida ajralib turadi.

Bu fan yordamida ta'lim jarayoni qatnashchilari – o'qituvchi va bola o'rtasidagi o'zaro samarali hamkorlik, o'rganishdan zavqlanish, qiziqish va ijodkorlik muhitini yaratish, pedagogik faoliyatni muayyan reja, texnologik algoritm asosida olib borish imkoniyati yaratiladi. Bu esa nafaqat ta'lim sifati, balki bolalarning maktabgacha yosh davrida erkin va faol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida qaralishi, uning samaradorligini ta'minlash va o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Bu jarayonni o'rganish, ta'lim tizimining umumiy qonuniyatlari va metodika fani o'qitishining texnologik jihatlari asosida amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida yondoshuvni talab qiladi. O'qitish texnologiyalari, bolalarning individual va guruhdagi ehtiyojlariga qarab rivojlanish, faollikni rag'batlantirish va kognitiv faoliyatni oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Yaxlit va tizimli yondashuv yordamida metodika fanlarini o'qitish jarayoni yanada samarali va sifatli bo'lishi mumkin.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida. Maktabgacha ta'limda metodika fanlari-maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

Shuningdek maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish va ularda ahloqiy fazilatlarni shakllantirish va ularni maktab ta'limiga tayyorlash muammolarini o'rganadi. Maktabgacha ta'limda metodika fanlari bola shaxsini rivojlantirishning ikki muhim jihati-unga ta'lim berish va uni tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratadi. Maktabgacha ta'limda metodika fanlari - ta'lim jarayoni mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o'rganadi. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fani ning vazifalari. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Maktabgacha pedagogika fanlarini o'qitish metodikasi fanini maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat qurilishi, uning hayotida yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish; ta'lim va tarbiya berish jarayonini nazariyasini ijodiy rivojlantirish vazifasini hal etadi. Mazkur jarayonda quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

1. Ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning mohiyatini o'rganish.
2. Shaxsni har tomonlama kamol toptirish qonuniyatlarini aniqlash.
3. Ijtimoiy taraqqiyot darajasidan kelib chiqqan holda, rivojlangan xorijiy mamlakatlar maktabgacha ta'lim tizimi tajribasini o'rganish asosida maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish.
4. Maktabgacha ta'lim muassasalari hamda, ularda faoliyat olib borayotgan pedagoglar faoliyati mazmunini asoslash.
5. Maktabgacha ta'limdagi ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish va amaliyotga joriy etish.
6. Bo'lg'usi tarbiyachlarni maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi oid bilimlar hamda ta'lim-tarbiya berish usullari bilan qurollantirish.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining asosiy kategoriyalari. Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi. Faning mohiyatini ochibberuvchi eng muhim, asosiy tushuncha kategoriya deb ataladi.

Maktabgacha metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta'minlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga qaratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quyidagilar kiradi: *shaxs, tarbiya, ta'lim (o'qitish, o'qish), bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish.*

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Tarbiya-muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Ta'lim-o'quvchilarning nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.

Bilim - shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Malaka - muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Ma'lumot - ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Rivojlanish - shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining boshqa fanlar bilan bog'likligi. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik jarayon va uning tuzilishi. Pedagogik kasbining paydo bo'lishiga e'tibor qaratilsa, shu narsa ko'rinadiki, dastlab uning doirasida differensiallashuv va integratsiyalashuv jarayoni chegaralangan bo'lsa, keyinchalik ochiqchasiga ta'lim va tarbiya qarama-qarshi qo'yila boshladi: o'qituvchi o'qitadi, tarbiyachi esa tarbiyalaydi.

Lekin XIX asrga kelib, taraqqiyparvar pedagoglarning ishlarida argumentlarni asoslashda obyektiv nuqtai nazardan ta'lim va tarbiyaga bir butun, yaxlit hodisa sifatida qarala boshladi. Nemis pedagogi A. Disterveg, ta'limni tarbiyaning bir qismi sifatida qaraydi: "Ta'lim prinsiplari bor ekan, hamisha tarbiya prinsiplari ham bo'ladi, yoki aksincha".

I.F.Gerbarning fikricha, tarbiyasiz ta'limda vosita bor, lekin maqsad yo'q, ta'limsiz esa maqsad bor, vosita etishmaydi.

Pedagogik jarayonning yagonaligi g'oyasi K.D.Ushinskiy g'oyalarida chuqur ifodalangan. U pedagogik jarayonni maktab faoliyatining ma'muriy, o'quv va tarbiya elementlarini bir butun tizim sifatida tushundi. K.D.Ushinskiyning taraqqiyparvar g'oyalari uning izdoshlari: N.F.Bunakov, P.F.Lesgaft, K.B.Yelniskiy, V.P.Baxterov va boshqalarning ishlarida o'z aksini topgan.

Pedagogik jarayon muammosi bilan P.F.Kapterev alohida shug'ullandi. U pedagogik jarayonlarning ko'ptomonlama ham ichki, ham tashqi jihatlarini tahlil qiladi va quyidagi xulosalarga keldi: "Ta'lim, o'qitish, o'rgatish, tarbiya, pand-nasihati, o'git va boshqa bir qator so'zlar turli xususiyat, jihatlar, vosita va vaziyatlarni ifodalaydi, lekin ularning hammasi yagona pedagogik jarayondir".

XX asrning 70-yillarida Y.K.Babanskiy, B.S.Ilin, V.M.Korotov, B.V.Kraevskiy, B.T.Lixachev, Y.P.Sokolnikov va boshqalar yagona pedagogik jarayonga ilmiy qiziqish bilan qarashdi.

Pedagogik jarayonning mohiyati tizimli metodologik yondashuv asosidagina zamonaviy mualliflar tomonidan ochib berildi.

Pedagogik jarayon boshqa barcha ijtimoiy jarayonlar (iqtisodiy, siyosiy, axloqiy, madaniy va boshqalar) bilan chambarchas bog'langan. Uning mohiyati, mazmuni va yo'nalganligi ijtimoiy jarayonlarning holati, ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlarining real o'zaro harakatiga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy xususiyati-yagonalik, undagi barcha muhim tarkibiy qismlarni saqlab qolish zaruriyati.

Yaxlitlik asosiga ta'lim, tarbiya va rivojlanish birligini ta'minlash pedagogik jarayonning mohiyatini tashkil etadi.

Pedagogik jarayon-ko'plab jarayonlarning ichki aloqadorligi yig'indisidir. Unda o'qitish, ta'lim, tarbiya, shaxsning shakllanishi va rivojlanishi jarayonlari birlashadi.

Pedagogik jarayonning umumiyliigi va birligi uni tashkil etuvchi barcha jarayonlarni yagona maqsadga bo'ysundiradi. Pedagogik jarayonning murakkab ichki munosabatlari:

- uni tashkil etuvchi jarayonlarning birligi va mustaqilligi;
- undagi jarayonlarning yaxlitligi va teng huquqliligi;
- umumiy mavjudlik va o'ziga xoslikni saqlashda namoyon bo'ladi.

Pedagogik jarayonga uning tarkibiy qismlarining o'zaro aloqadorlikda qonuniy joy egallashi birligini o'zida ifoda etuvchi yagona tizim sifatida qarash mumkin.

Tuzilish (struktura) - bu tarkibiy qism(element)larning tizimdagi joylashuvidir. Tizimlarning tuzilishi tarkibiy qismlarni qabul qilish mezonlarida belgilangani bo'yicha, bundan tashqari ular orasidagi aloqadorlikda tashkil etiladi. Pedagogik jarayonning o'zi maqsad, vazifa, mazmun, metodlar, pedagog va tarbiyalanuvchilarning o'zaro harakati shakllari, shu bilan birga erishilgan natijalar bilan xarakterlanadi.

Pedagogik jarayonda ishtirok etadigan tizim tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- pedagog-tarbiyachilar;
- tarbiyalanuvchilar;
- tarbiyaviy shart-sharoitlar.

Jarayonning aniq maqsadli tarkibiy qismi pedagogik faoliyatning barcha ko'p obrazli maqsad va vazifalarini: bosh maqsad - har tomonlama va barkamol shaxsni tarbiyalashdan - alohida sifatlarni shakllantirishning aniq vazifasigacha o'z ichiga qamrab oladi. Jarayonning aniq maqsadli tarkibiy qismi pedagogik faoliyatning barcha ko'p obrazli maqsad va vazifalarini: bosh maqsad - har tomonlama va barkamol shaxsni tarbiyalashdan - alohida sifatlarni shakllantirishning aniq vazifasigacha o'z ichiga qamrab oladi. Mazmunli tarkibiy qism umumiy maqsad bilan birga, xuddi shunday aniq vazifani qo'yadigan ma'noni aks ettiradi.

Faoliyatli tarkibiy qism - jarayonni tashkil etish va boshqarishda busiz belgilangan natijalarga erishish mumkin bo'lmagan pedagoglar va tarbiyalanuvchilarning o'zaro harakati va ularning hamkorligi. Mazkur tarkibiy qism pedagogik adabiyotlarda yana tashkiliy yoki tashkiliy-boshqaruvli deb ham nomlanadi.

Jarayonning natijali tarkibiy qismi uni amalga oshishi samaradorligini aks ettiradi, qo'yilgan maqsad bilan bog'liqlikda muvafaqqiyatli o'zgarishlarga olib kelish bilan xarakterlanadi.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining qonuniyatlari

Pedagogik jarayon qonuniyatlari - bu obyektiv mavjud bo'lgan, takrorlanadigan, barqaror hodisalar orasidagi ma'lum aloqadorlik, mazkur jarayonning alohida tomoni.

Qonuniyatlar nima va pedagogik jarayonda qanday bog'langan, nima bilan u bog'liqlikda ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik taraqqiyot sifatidagi bu qadar murakkab, katta va dinamik tizimda ko'plab turli tavsifiy aloqalar namoyon bo'ladi.

Zamonaviy pedagogikada pedagogik jarayon qonuniyatlarning yagona tas-nifi mavjud emas. Shu sababli quyida mavjud tasniflardan ba'zilarini ko'rib o'tamiz.

I. P. Podlasiy tasnifi bo'yicha:

Tarbiya va ijtimoiy tizimlarning aloqadorligi: aniq tarixiy sharoitlardagi tarbiya xarakteri jamiyatning ehtiyojlari, iqtisodiy, milliy-madaniy o'ziga xosliklari bilan aniqlanadi.

Ta'lim va tarbiya orasidagi: bu jarayonlarning o'zaro bog'liqligini, ularning ko'ptomonlama o'zaro ta'sirini, birligini belgilab beruvchi aloqadorlik.

Tarbiya va faoliyatning aloqadorligi: tarbiyalash - faoliyatning turli turlariga tarbiyalanuvchilarni jalb etish demakdir.

Tarbiya va shaxs faolligining aloqadorligi: agar uning obyekti (shaxs) bir paytning o'zida subyekti sifatida aks etsa, tarbiya muvafaqqiyatli amalga oshadi, ya'ni shaxs o'zining faol xulq-atvorini, shaxsiy erkinligini, mustaqilligini, faoliyatdagi ehtiyojini namoyon etadi.

Tarbiya va muloqotning aloqadorligi: tarbiya jarayoni har doim odamlar - o'qituvchilar va ta'lim oluvchilarning o'zaro harakatida kechadi.

Bola tarbiyasi muvafaqqiyati to'g'ridan-to'g'ri shaxslararo aloqalarining intensivligi va boyligiga bog'liq bo'ladi.

Pedagogik jarayonning dinamik qonuniyati-ta'lim oluvchining keyingi barcha muvafaqqiyatlarining qimmatini uning dastlabki bosqichlardagi muvafaqqiyatiga bog'liq bo'ladi.

M.Kodjaspirov bo'yicha:

Ijtimoiy shart-sharoitlar bilan shartlanganlik qonuniyati: ta'lim va

tarbiyaning ijtimoiy ehtiyojlar va sharoitlarga bog'liqligi.

Inson tabiati bilan bog'langanlik qonuniyati:

✓ shaxsni shakllantirishda muloqot va faoliyatning hal qiluvchilik roli;

✓ ta'lim va tarbiyaning ta'lim oluvchilarning yosh va individual o'ziga

xosliklariga bog'liqligi.

Tarbiyaviy jarayon mohiyatining shartlanganlik qonuniyati:

✓ tarbiya, o'qitish, ma'lumot va shaxs rivoji jarayonlarining o'zaro

bog'liqligi;

✓ o'quv-tarbiyaviy jarayonda shaxs va ijtimoiy guruhlarining o'zaro

aloqasi.

M.Kodjaspirovning mazkur tasnifi Y.K.Babanskiyning tasnifiga juda yaqin. Yagona pedagogik jarayonning qonuniyatlari, aynan akademik Y.K.Babanskiy tomonidan sodda va tushunarli ochib berilgan:

1. Ta'lim va tarbiya jamiyatning ehtiyojlari va ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlariga bog'liq holda amalga oshadi.

2. Tarbiya, o'qitish, ma'lumot va rivojlanishning o'zarobog'liqligi qonuniyati.

3. Tarbiya va o'zini-o'zi tarbiyalashning birligi qonuniyati.

4. Ta'lim va tarbiya jarayonida muloqotning hal qiluvchilikroli qonuniyati.

5. Pedagogik jarayonda ta'lim oluvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.

6. Pedagogik jarayonda jamoa va shaxsning o'zaro aloqadorlikqonuniyati.

7. Pedagogik jarayon vazifalari, shakllari, metodlarining o'zaroaloqadorlik qonuniyati.

Yagona pedagogik jarayon qonuniyatlari singari tamoyillari masalasida ham turli qarashlar mavjud. Hatto ba'zi pedagoglar ularni qonuniyat sifatida e'tirof etishga moyildirlar. Biroq yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, qonuniyatlar obyektiv, eng muhim, barqaror, o'zgarishda, shu bilan birga, aniq sharoitlardagi harakatni ifoda etadi.

Pedagogik jarayon qonuniyatlaridan uni samarali tashkil qilishga nisbatan muayyan muhim talablar kelib chiqadiki, buni tamoyillar (prinsiplar) deb ataymiz.

Yagona pedagogik jarayon tamoyillarining ham hozirgacha turli tasniflari adabiyotlarda o'z aksini topgan. Agar ularni sinchiklab o'rganib chiqilsa, tasniflarning bir-biriga yaqinligini ko'rish mumkin.

Shu sababli biz quyida ko'pchilik tomonidan tushunarli deb topilgan ikkita (Y.K.Babanskiy, B.T.Lixachev) tasnifini berishni ma'qul va lozim deb topdik.

Yagona pedagogik jarayon tamoyillarining Y.K.Babanskiy bo'yicha tasnifi:

- + pedagogik jarayonning maqsadga yo'naltirilganligi;
- + ta'lim va tarbiya mazmunining ilmiyligi;
- + ta'lim oluvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, tushunarlilik;
- + tizimlilik va ketma-ketlik;
- + ongillik, faollik, tashabbuskorlik, ta'lim oluvchilarning ijodkorligi;
- + ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy foydali, ishlab chiqarish mehnati bilan aloqasi;
- + ta'lim va tarbiyaning jamoaviy xarakteri;
- + ko'rgazmalilik;
- + ongli talabchanlik bilan birgalikda ta'lim oluvchi shaxsini hurmat qilish;
- + ta'lim va tarbiyaning qo'lay metod, shakl va vositalarini tanlab olish;
- + sababiylik, ongillik hamda ta'lim, tarbiya va rivojlanishining amaliy natijalari;
- + tarbiyaga kompleks yondashuv.

B. T. Lixachev tasnifi:

- + o'quv-tarbiya jarayonining ijtimoiy-qadriyatli maqsadga yo'nalganligi;
- + butun o'quv-tarbiyaviy ishlarning hayot bilan bog'liqligi;
- + ta'lim va tarbiya jarayonida har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish, jamoada ta'lim va tarbiya;
- + ta'lim oluvchilarga talabchanlik va hurmatning birligi;
- + ta'lim oluvchilar hayotiga rahbarlik qilishda ularning tashabbuskorliklarini hisobga olish;
- + barcha ta'lim oluvchilar hayotini estetizatsiyalash;

- + ta'lim va tarbiyaning boshqaruvchilik roli;
- + ta'lim oluvchilarning bilish, mehnat va boshqa faoliyatlarini rag'batlantirishni hisobga olish, ularda ishga bevosita qiziqish uyg'otish orqali axloqiy-irodaviy kuchini faollashtirish;
- + ta'lim oluvchilarda barcha turdagi fikrlashni rivojlanishini hisobga olish, ketma-ketlik va tizimlilik;
- + ko'rgazmalilik;
- + tushunarlilik;
- + sababiylik.

Umuman olganda, yagona pedagogik jarayon va uning tarkibiy qismlarining umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligiga xizmat qiladi.

Zamonaviy fanga aniq qonuniyatlar ko'plab soni ma'lumdir. Ular qatoriga quyidagilar kiradi:

1. Didaktik qonuniyatlar.
2. Gnoseologik qonuniyatlar.
3. Psixologik qonuniyatlar.
4. Kibernetik qonuniyatlar.
5. Sotsiologik qonuniyatlar.
6. Tashkiliy qonuniyatlar.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining shakllanish jarayoni pedagogika fanini o'quv predmeti sifatidagi rivoji bilan bog'liqdir.

Nazorat uchun savollar

1. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining maqsadi nima?
2. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining predmeti nima?
3. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining vazifalari?

MAKTABGACHA TA'LIMDA METODIKA FANLARINI O'QITISH TEXNOLOGIYASI FANINING ASOSIY TAMOYILLARI

Reja:

1. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fani va uning asosiy kategoriyalari.
2. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fani – pedagogik fanlar tizimi.
3. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.
4. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining ilmiy tadqiqot metodlari

Tayanch tushunchalar: pedagogika, o'qitish, ma'lumot, inson kamoloti, insonning shakillanishi, kuzatish, suhbat, anketa, eksperiment.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fani va uning asosiy kategoriyalari. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining asosiy tamoyillari o'qitish jarayonining samaradorligini ta'minlash, bolalar uchun ta'limni qulay va qiziqarli qilish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, hamda pedagogik maqsadlarga erishishda samarali usullarni tanlashga qaratilgan. Quyida maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining asosiy tamoyillari keltirilgan:

1. Faollik tamoyili. O'qitish jarayonida bolaning faol ishtiroki va fikrlash faoliyatini rag'batlantirish zarur. Bu tamoyil bolalarning mustaqil ishlashini, ularning amaliy faoliyatini va muloqotini o'rgatishni o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'limda faollik tamoyili bolalarga yangi bilimlarni faqat kuzatib emas, balki to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etib o'rganishga imkon yaratadi. Bu, o'z navbatida, ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va o'z-o'zini ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2. Shaxsiylashtirish (Differensiallash) tamoyili. Har bir bola o'ziga xos xususiyatlarga ega, shu bois o'qitish jarayonida bola ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlari hisobga olinishi kerak. Shaxsiylashtirish tamoyili o'qitishda bola uchun individual yondashuvni qo'llashni nazarda tutadi. Bu tamoyil, ayniqsa, bolalar o'rtasidagi farqlarni inobatga olish va har bir bolaning o'ziga xos rivojlanish ritmini hurmat qilish orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining vazifasi – o'quvchilarni qiziqtirish, ularga mos keladigan materiallar va metodlarni tanlash.

3. Muloqot va hamkorlik tamoyili. Maktabgacha ta'limda muloqot va hamkorlik tamoyili bolalar o'rtasidagi jamoaviy ishlashni, ijtimoiy muloqotni va birgalikda faoliyat yuritishni rivojlantirishga qaratilgan. O'qitish jarayonida bolaning o'qituvchi va tengdoshlar bilan muloqoti, birgalikda ish tutish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Bu tamoyil bolalarga muammolarni birgalikda hal qilish, boshqalar fikrini hurmat qilish va o'z fikrlarini aniq ifodalashni o'rgatadi.

4. Integratsiya tamoyili. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitishda turli fanlar va mavzularni integratsiyalash tamoyili qo'llaniladi. Masalan, san'at, musiqa, jismoniy tarbiya va matematika kabi fanlar o'rtasidagi bog'liqliklarni namoyon etish, bolalarning dunyoqarashini kengaytirish va ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Bu tamoyil orqali o'quvchilar bir nechta sohalar bo'yicha umumiy bilimlarga ega bo'ladilar.

5. Yuqori darajadagi o'qitish (Chidamlilik va sabr-toqat) tamoyili. Maktabgacha ta'limda bolaning o'rganish darajasi va ritmi har xil bo'ladi. Shu sababli, o'qituvchining chidamliligi, sabr-toqatliligi va bolalarning o'zlashtirish darajasini inobatga olib, ta'limni boshqarish tamoyili muhim hisoblanadi. Bu tamoyil bolaga qiyin vazifalarni asta-sekin va bosqichma-bosqich o'rgatishni, ularga yordam berishni va o'zlashtirish jarayonini mukammallashtirishni talab qiladi.

6. Kreativlik (Ijodkorlik) tamoyili. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodkorligini rivojlantirish uchun o'qitish jarayonida kreativlik tamoyilini qo'llash zarur. Bu tamoyil bolaning tasavvurini, ijodiy fikrlashini, yangi fikrlarni yaratish va muammolarni yechish uchun innovatsion yondashuvlarni rivojlantiradi. Maktabgacha ta'limda ijodiy

faoliyatlar, o'yinlar, dizayn va boshqalar bolalarning kreativ imkoniyatlarini ochishga yordam beradi.

7. Qiziqish va motivatsiya tamoyili. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitishning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun bolaning qiziqishlarini uyg'otish va o'qishga motivatsiya berish zarur. Qiziqish va motivatsiya tamoyili orqali bolalar ta'limga qiziqish bilan yondashadi, o'rganish jarayonida samarali ishtirok etadilar. Ta'lim jarayonini qiziqarli, o'yinli, tanish va o'rganishga qiziqtiruvchi elementlar bilan to'ldirish, bolalarda kuchli motivatsiya yaratadi.

8. Pragmatiklik tamoyili. O'qitish jarayonida bolaning kundalik hayotidagi faoliyatlarga nisbatan amaliy ko'nikmalarni o'rgatish muhimdir. Bu tamoyil bolalarga o'z bilimlarini real hayotda qo'llashni o'rgatishni maqsad qiladi. Masalan, maktabgacha ta'limda bolalarni o'qitishda har bir o'rgatilgan metodikaning amaliy jihatlari va real hayotdagi foydasi ko'rsatilishi kerak.

9. Tizimlilik tamoyili. O'qitish jarayoni yaxlit tizim sifatida tashkil etilishi kerak. Har bir metodika, dars rejasini va maqsadlarni ishlab chiqishda tizimli yondashuvni qo'llash muhim. Bu tamoyil ta'lim jarayonini muayyan bir tartibda, izchil va mantiqiy ravishda tashkil qilishni ta'minlaydi. Har bir dars va mashg'ulotning maqsadi, materiallari, metodlari va baholash tizimi o'zaro mos kelishi lozim.

Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasining asosiy tamoyillari ta'lim jarayonini samarali va o'quvchilarga mos tarzda tashkil qilishga yordam beradi. Ushbu tamoyillar bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitishni ta'minlaydi, o'quvchilarning qiziqishlarini uyg'otadi, ijodkorligini rivojlantiradi va amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. O'qituvchi har bir tamoyilni o'ziga xos sharoitda, bolalarning ehtiyojlariga moslashtirib qo'llashi kerak.

“Didaktika” grekcha so'z bo'lib, “o'qitish”, “o'rgatuvchi” degan ma'nolarni anglatadi. “Didaktika” so'zining ma'naviy tarjimasini “Ta'lim nazariyasi” demakdir. Ta'lim nazariyasi ta'lim jarayoni tushunchasi va mohiyatini, ta'lim tamoyillarini, ta'lim mazmunini, ta'lim metodlari, shakllari va vositalari mazmunini aks ettiradi. Ta'lim nazariyasining asosiy mohiyati ta'limni tashkil etishdan iboratdir. Ta'limni tashkil etishdan asosiy

maqsad yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirishdan iborat.

Didaktika pedagogikaning sohasi sifatida bilim, ko'nikma va malakalarni yetkazishga oid uyushgan faoliyat qonuniyatlarini va ularni yosh avlod tomonidan o'zlashtirilishini o'rganadi. U o'qitish jarayonini yo'lga qo'yishga oid normativ talablarni ishlab chiqadi.

Didaktika asosini - ta'lim prinsiplari tashkil etadi.

Prinsip - rahbar g'oya, asosiy qoida, faoliyatga, xulqqa nisbatan qo'yilgan asosiy talabdir.

Ta'lim prinsipi - ta'lim jarayoniga quyiladigan asosiy talabdir.

1. Ta'limning tarbiyaviy xususiyatli prinsipi.
2. Ta'limning ilmiyligi prinsipi.
3. Ta'limning tizimlilik prinsipi.
4. Ta'limning tushinarlilik prinsipi.
5. Ta'limning ko'rgazmalilik prinsipi.
6. Ta'limning ongliligi va faolligi prinsipi.
7. Ta'limning puxtaligi prinsipi.
8. Ta'limni alohidalashtirish prinsipi.

Ta'limning tarbiyaviy xususiyati prinsipi. Bu prinsip bir qancha yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladi:

❖ material mazmunini Respublika ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy hayoti, mustaqil rivojlanish yo'lidagi muvaffaqiyatlari, xalqning mehnatidagi yutuqlari, hozirgi zamon fani va texnikasi hamda madaniyati bilan bog'lash;

❖ -shaxsda ma'naviy fazilatlarini, intizomlilikni, qatiyatlilikni va mehnatsevarlikni tarbiyalash;

❖ ta'lim jarayonida hosil bo'ladigan hissiyotlar, kechinmalar va taassurotlarning hosil bo'lish jarayonini boshqarish;

❖ aqliy qobiliyatlarining rivojlantirilishi va shakllantirilishini amalga oshirish.

Bu yo'nalishlarni amalga oshirish uchun o'qituvchi o'ziga quyilgan quyidagi talablarga to'liq rioya qilishi kerak:

*Birinchi*dan, o'quvchining dunyoqarashi, uning nuqtai nazari, e'tiqodi qanday shakllanishini bilishi kerak. O'quvchi faqatgina darslik doirasida o'ralib qolmasligi uchun, keng doirada fikrlash, tasavvur qilish qobiliyatini

shakllantirish zarur.

Ikkinchidan, o'quvchi shaxsining ma'naviy, mehnatsevarlik, nafosatlilik fazilatlarini takomillashtirishda har bir darsning ahamiyatini tushuntirib borishi kerak.

Uchinchidan, o'quv jarayonida o'quvchilarda his-tuygularning paydo bo'lishi, yuzaga chiqishi va ifoda etilishini ta'minlash lozim.

To'rtinchidan, o'quvchilardagi qobiliyatlarni yuzaga chiqishini ko'ra bilish va ularni takomillashtirish uchun shart-sharoitlar yaratishi zarur.

Har bir o'qituvchi mashg'ulotni yuqorida aytilgan talablarga rioya qilgan holda tashkil etsa, ta'limning tarbiyaviy xususiyati maktab o'quvchisi shaxsini shakllantirishda asosiy ta'sirchan omil bo'lishi amalga oshadi.

1. Ta'limning ilmiylik prinsipi. Bizni qurshab turgan borliqni bilish jarayoni murakkab, ziddiyatli bo'lishi, har-xil bosqichlarni, shakllar va turlarni o'z ichiga oladi. Ilmiy bilish narsaning tashqi tasviridan uning ichki tuzilishini tasvirlashga o'tishidan iboratdir.

1. Ta'limning tizimlilik prinsipi. Ta'limning tizimlilik prinsipi o'quvchilardagi ilmiy bilimlarni mustahkam va chuqur bo'lishiga asoslanadi. O'quvchilardagi atrof-muhit to'g'risidagi bilimlar, o'quv materiallari o'quv jarayonida ketma-ketlik asosida chuqurlashtirilib borilsagina ularda mantiqiy fikrlash rivojlanib boradi va ular o'quv materialini oson o'zlashtiradilar.

O'quvchi bilimlarining ilk manbaini, narsalarning, hodisalarning o'zaro munosabatlarini tasavvur eta bilishlari shart. O'quv materiali fanning maxsus ishlangan asoslari, qismlari, qoidalari, bo'linmalaridan iboratdir.

Fandagi bilimlarning maktabdagi o'quv materialiga asos qilib olinishini to'g'ri tushinib yetish shart. O'quvchi tomonidan materialni o'zlashtirish o'qituvchining tushuntirish usullariga bog'liqdir. O'qituvchining mahorati va yaxshi tayyorgarligi o'quvchilar tomonidan bilimlarni puxta va tizimli tarzda o'zlashtirishga asos bo'ladi.

Bir hildagi bilim turli xil metodlar, vositalar bilan berilishi mumkin. Bunda o'qituvchi tushuntirishning eng maqbul metodini tanlab oladi.

2. Tushunarlilik prinsipi. Tushunarlilik prinsipi o'quvchilarni yosh xususiyatlari qonuniyatlariga va o'quvchilarni rivojlanish darajalarini

ta'limiy jarayonni tashkil etish va amalga oshirishga mos kelishiga asoslanadi.

3. Ta'limning ko'rgazmalilik prinsipi. Ko'rgazmalilik prinsipi - ta'lim jarayonida juda keng qo'llaniladi.

O'qitishning ko'rgazmalilik prinsipiga amal qilish, demak bu - ko'rgazmali qurollarga tayanish, o'quvchilar hissiy bilishining barcha jihatlariga rahbarlik qilish va boshqarishdir.

4. Ta'limning ongliligi va faolligi prinsipi. Bu ta'lim jarayonida asos qilib olingan qoida sifatida quyidagi uchta muhim jihatini o'z ichiga oladi:

- o'quvchilar tomonidan o'quv materiallarining ongli ravishda tushunilishi;

- o'quv mashg'ulotlariga ongli munosabatda bo'lish;

- bilish faoliyatining shakllanishi.

O'quvchi bilish faolligining darajasi turlicha bo'lishi mumkin:

Eng yuksak daraja. O'quvchi -talaba o'rganish maqsadida mustaqil ravishda mehnat qiladi. Uning darsga faolligi, mehnatsevarligi va bilimga tashnaligi oqibatida yuz beradi. Bu o'rinda o'qituvchining vazifasi o'quvchi-talabaga o'kish vaqtini to'g'ri tashkil etishga yordam beradi, unga aqliy faoliyatini rivojlantirishni qulay usullarini o'rgatishdan iboratdir.

Yuksak daraja. O'quvchi-talabalar materialni faollik bilan, lekin o'qituvchining rahbarligida ostida o'raniladilar. O'qituvchi ularga qiyinchiliklarni yengishda, qat'iyatli, irodali bo'lishda yordamlashgan holda ular faoliyatini yo'naltirib boradi.

O'rtacha daraja. O'quvchi-talabalar ta'lim mazmunini o'zlashtirib olishga intiladilar, lekin turli sabablarga ko'ra diqqat e'tiborsiz bo'lib qoladilar. O'qituvchi bu sabablarni aniqlashtirib, so'ngra ta'sir ko'rsatib faollikni oshiradi.

Past daraja. O'quvchi-talabalar ta'lim vazifasini anglaydilar, biroq ular o'qituvchining izohlariga, kitobga, amaliy mashg'ulotlarga, mustaqil ishlashga uzoq vaqtga qadar diqqatini qarata olmaydilar. O'qituvchi bunday o'quvchilar uchun qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etish lozim.

Eng past daraja. O'quvchi-talaba vazifasi o'quvchi faoliyatini belgilamaydi. U materialni zarurat bo'lgani uchun o'zlashtiradi, ichki g'ayrat va omil tufayli emas, balki o'qituvchi, ota-onalar, kata yoshdagilar

majbur qilganliklari sababli. Odatda bunday o'quvchilar mehnati samarasiz bo'ladi, ular alohida yondoshini talab qiladi.

O'qitishning ongliligi va faolligi prinsipi o'qituvchining oldiga quyidagi talablarni qo'yadi:

*Birinchi*dan, o'quvchilarning ongli ravishda tushunishini, ongli munosabatini va bilish faolligi darajasini bildiradigan belgilarni bilish kerak.

*Ikkinchi*dan, materialni ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradigan aqliy harakatlarni, fikrlash jarayonlarini shakllantirish uchun shart-sharoit yaratish kerak.

*Uchinchi*dan, o'qish sabablarini o'rganish va o'qish jarayonida o'quv mashg'ulotlariga, maktabga, o'qituvchilarga, o'rtog'lariga nisbatan ijobiy munosabat paydo bo'lishiga samarali ta'sir ko'rsatadigan omillarni nazarda tutish kerak.

*To'rtinchi*dan, o'quv mashg'ulotlarini tayyorlash va o'tkazish jarayonida bilish faolligini oshirish vositalari va usullarini maxsus planlashtirish diqqat-e'tiborini, ishga qobiliyatlikni shakllantirish shart.

5. O'qitishning puxtaligi prinsipi. Ta'lim berishning muxim vazifalaridan biri mustaqil bilim olishga, malaka va ko'nikmalar ta'sir qilishga erishishdan iboratdir.

Bilimlarni o'zlashtirishning puxtaligi quyidagi omillarga bog'liq:

- tushuntirishning ilmiyligi va tizimlilikligi,
- tushunishning ongliligi,
- o'quvchilarning bilish faolligi,
- o'qish sabablariga,
- kitoblarning sifatiga,
- o'qituvchining mahorati va h.k.

Ta'limning puxtaligi prinsipi o'quv jarayoniga nisbatan quyidagi talablarni qo'yadi:

*Birinchi*dan, mashg'ulot materialida asosiy fikrni alohida ajratib ko'rsatish kerak. Mashg'ulotda takrorlash, tushuntirish, mustahkamlash asosiy qismlarini tashkil qiladi. Mashg'ulotda o'rganiladigan material nazariy qoidalardan, aniq ma'lumot, bayon va izohlardan iborat bo'lishi kerak.

*Ikkinchi*dan, nazariy bilimlarning asosiy fikr negizida guruhlanadigan, birlashadigan qismini yaxshi tasavvur etish kerak. Asosiy qoidalar bilim, ko'nikma va malakalarning shakllantiradigan bo'lsa, u xotirada uzoq vaqt saqlanib qoladi.

*Uchinchi*dan, o'rganilayotgan materialning nuqtai nazarlari, e'tiqodlari, dunyoqarashi bilan bog'liqligi bilimlarini puxtaligini ancha oshiradi.

*To'rtinchi*dan, o'quvchining bilim ko'nikma va malakalari amaliyot bilan bog'lansa, ya'ni, amalda qo'llanilsa ular mustahkam bo'ladi. O'quvchilarga olinayotgan bilimlarning amaliy ahamiyati, hayotda ularni qo'l kelishini tushintirish bu borada o'ta zarur.

6. Ta'limni alohidalashtirish prinsipi. Mashg'ulot olib borishning sinf-dars shakli mavjud, ya'ni bunda jamoa holda o'quv faoliyati tashkil qilinadi.

Ayrim o'quvchi-talabalar bunda tez o'zlashtirish qobiliyatiga, ayrimlari sekin o'zlashtirish qobiliyatiga egadir. Kimdir u fanga, kimdir boshqasiga qiziqadi. Bolalarning yosh xususiyati ham o'zlashtirishga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiladi.

Shunday qilib, o'quvchi-talabalarning bilimini mustahkam o'zlashtirishlariga, bilim va malakani egallashlariga barcha ta'lim prinsiplarini - tushunarlilik, tizimlilik, ilmiylik, ko'rgazmalilik, onglilik va o'quvchilar faoliyatini amaliyotga tadbiq etish bilan erishiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta'lim prinsipi deganda nimani tushunasiz?
2. Pedagogikada qanday prinsiplar tizimidan foydalaniladi?
3. Ta'limning tarbiyaviy xususiyati prinsipining mohiyati nimada?
4. Ta'limning tizimlilik prinsipi mohiyati nimada?
5. Ta'limning ilmiylik prinsipi.
6. Ta'limning ko'rgazmalili prinsipi va unga qo'yiladigan talablar nima?
7. Ta'limning tushunarlilik prinsipini mohiyatini ochib bering?
8. Ta'limning ongliligi va faolligi prinsipi va uning mohiyati?

**METODIKA FANI O`QITUVCHISINING O`QUV-ME`YORIY
HUJJATLARI VA METODIK ISHLARI, ULARNI
REJALASHTIRISH, TASHKIL ETISH VA TAYYORLASH
TEXNOLOGIYASI**

Reja:

1. Metodika fani o`qituvchisining o`quv-me`yoriy hujjatlari va metodik ishlari.
2. Metodika fanlarni rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash texnologiyasi.
3. Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasiga zamonaviy yondashuvlar
Tayanch tushunchalar: islohotlar, fan-texnika taraqqiyoti, texnik tafakkur, innovatsion pedagogik texnologiya, ta`lim-tarbiya.

**1. Metodika fani o`qituvchisining o`quv-me`yoriy hujjatlari va metodik ishlari, ularni rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash texnologiyasi.** Metodika fani o`qituvchisining o`quv-me`yoriy hujjatlari va metodik ishlari pedagogik faoliyatning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu hujjatlar orqali o`qituvchi o`zining ta`lim faoliyatini belgilangan davlat standartlariga mos ravishda rejalashtiradi, tashkil qiladi va mazmunan boyitadi. O`quv-me`yoriy hujjatlar tarkibiga fan dasturi, ishchi dastur, kalendariya-tematik reja, dars ishlanmalari, baholash mezonlari, mustaqil ta`lim topshiriqlari, amaliy mashg`ulot matnlari kiradi. Fan dasturi davlat ta`lim talablari asosida ishlab chiqiladi va unda fanning umumiy maqsadi, o`quv yuklamasi, mavzular ketma-ketligi, o`quv faoliyati turlari, baholash usullari hamda foydalaniladigan adabiyotlar keltiriladi. Ishchi dastur esa shu dastur asosida muassasaning ixtisosligi va o`quvchilarning ehtiyojlari hisobga olingan holda tuziladi, unda o`quv yuklamalarini taqsimlash, mavzularning o`quv rejadagi joylashuvi, mustaqil ishlar mazmuni aniqlashtiriladi. Kalendariya-tematik reja esa har bir darsni aniq belgilangan tartibda tashkil qilish, mavzular bo`yicha maqsad, natija, metod, vosita va

baholash shakllarini ko`rsatadi. Mashg`ulot konspektlari, dars stsenariylari, savol-topshiriqlar, vizual materiallar, interfaol metodlar uchun ko`rsatmalar darsga tayyorgarlikni sifatli olib borish imkonini beradi.

Metodik ishlar esa o`qituvchining fan bo`yicha chuqur nazariy va amaliy tahlilga asoslangan tajribalarini, innovatsion yondashuvlarini, interfaol metodlar bo`yicha ishlab chiqilgan tavsiyalarini, testlar to`plamini, pedagogik holatlarni, keyslarni, multimedia vositalari asosida ishlab chiqilgan dars ssenariylarini, elektron qo`llanmalarni, portfel va monitoring tizimlarini o`z ichiga oladi. Bu ishlanmalar ta`lim jarayonining metodik ta`minotini kuchaytiradi, o`qituvchi va o`quvchi faoliyatining samaradorligini oshiradi. Har bir metodik ish aniq mavzuga, yosh davriga, didaktik maqsadga muvofiq tuziladi, uning mazmuni bolalar psixofiziologik xususiyatlariga, kompetensiyaviy yondashuvga, innovatsion pedagogika talablariga mos bo`lishi lozim. Bunday ishlanmalar o`qituvchining ilg`or tajribasini ommalashtirish, yangi metodik vositalarni joriy etish, mustaqil ta`limga yo`naltirish, talabalarda metodik tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

O`quv-me`yoriy hujjatlar va metodik ishlarni rejalashtirish jarayonida o`qituvchi avvalo davlat ta`lim standarti va fan dasturini tahlil qiladi, o`z faoliyatini yillik va semestrlik rejalarga ajratadi, kalendariya-tematik jadval asosida mashg`ulotlarni tashkil etadi. Har bir mashg`ulotda qo`llaniladigan metod, vosita, baholash mezonlari, o`quvchi faoliyatining shakli va mazmuni aniqlashtiriladi. Dars ishlanmalarida Bloom taksonomiyasi asosida maqsadlar shakllantiriladi, kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar kiritiladi. O`qituvchi o`z faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta`lim resurslari, o`yin va tajriba metodlari, loyihalash, keyslar asosida ta`lim berish, baholashning diagnostik usullari, o`quvchini rag`batlantiruvchi mexanizmlardan foydalanadi. Baholashda reyting jadvallari, refleksiya varaqlari, testlar, portfolio, kuzatuv kartalari, faoliyatga asoslangan mezonlar qo`llaniladi. Har bir bosqichda natijalarni tahlil qilish, monitoring o`tkazish, dars sifati, o`quvchining rivojlanish darajasi haqida mulohaza yuritish va zaruratga ko`ra metodik yondashuvlarga o`zgartirish kiritish amaliyoti yo`lga qo`yiladi.

Metodik ishlarni tashkil etish texnologiyasi ilmiy-metodik tadqiqotlarni o'tkazish, mavjud uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish, tajribadan o'tgan metodlarni moslashtirish, bolalar uchun mos materiallar ishlab chiqish, bolalar faoliyatiga integratsiya qilish, monitoring va refleksiya asosida doimiy takomillashtirish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Bu texnologiyada loyiha asosida ishlash, o'quvchilar ehtiyojini aniqlash, muammoli vaziyatlarni aniqlash, yechimlar ishlab chiqish, ularni sinovdan o'tkazish, natijalarni taqqoslash va xulosa chiqarish muhim hisoblanadi. Tayyorlangan hujjatlar va metodik ishlar muassasa yoki kafedra miqyosida muhokama qilinadi, ekspertizadan o'tkaziladi va ta'lim jarayoniga joriy etiladi. Shu tarzda o'quv-me'yoriy hujjatlar va metodik materiallar pedagogik faoliyatning poydevori sifatida metodika fanining zamonaviy, texnologik asosda olib borilishini ta'minlaydi.

Metodika fani o'qituvchisining o'quv-me'yoriy hujjatlari va metodik ishlari ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Ular o'qitishning asosiy printsiplari, metodlari, strategiyalari va o'quvchilarga qaratilgan yondashuvlarning tizimli bo'lishini ta'minlaydi. Quyida metodika fani o'qituvchisining o'quv-me'yoriy hujjatlari va metodik ishlari, ularni rejalashtirish, tashkil etish va tayyorlash texnologiyasini ko'rib chiqamiz:

a. O'quv-me'yoriy hujjatlar. Metodika fani o'qituvchisining o'quv-me'yoriy hujjatlari maktabgacha ta'limning samarali tashkil etilishini ta'minlaydi. O'quv-me'yoriy hujjatlar quyidagi asosiy turlarni o'z ichiga oladi:

• **Dars rejalari:** O'qituvchi har bir dars uchun detallangan reja tuzadi, bunda darsning maqsadi, vazifalari, foydalaniladigan metodlar, o'quv materiallari va baholash usullari ko'rsatiladi.

• **O'quv dasturlari:** O'quv dasturlari ta'lim yo'nalishining umumiy maqsadlari, maqsadli natijalari, o'qitish metodlari, texnikalar va baholash mezonlarini belgilaydi.

• **O'quv qo'llanmalari va materiallari:** Pedagogik resurslar, o'quv materiallari, qo'llanmalar, ish daftarlarining ishlab chiqilishi, o'qituvchining ishiga yordam beradigan metodik qo'llanmalar.

• **Pedagogik rejalashtirish:** O'quvchilarning rivojlanishini kuzatish, baholash va tahlil qilish uchun rejalashtirish hujjatlari.

b. Metodik ishlari va ularni rejalashtirish. Metodika fani o'qituvchisining metodik ishlari ta'lim jarayonining samarali tashkil etilishiga qaratilgan turli xil faoliyatlarni o'z ichiga oladi:

• **Dars va mavzu bo'yicha metodik reja tuzish:** O'qituvchining har bir dars uchun maqsad, metod, o'quv jarayoni va natijalarini aniqlash. Bu reja darsning mazmuni, o'qitish usullari, bolalar bilan ishlashning texnologiyalari va baholash mezonlarini belgilashni o'z ichiga oladi.

• **O'quv materiallarini tayyorlash:** Darslar uchun vizual materiallar, o'quv kartochkalari, videolar, slaydlar va boshqa pedagogik materiallarni tayyorlash.

• **Dars tashkiliy ishlari:** Darsning boshlanishidan oxirigacha bo'lgan jarayonni boshqarish, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ularning diqqatini saqlash.

c. Tashkil etish va tayyorlash texnologiyasi. Metodika fani o'qituvchisining tashkil etish va tayyorlash jarayonida quyidagi texnologiyalarni qo'llash muhimdir:

• **Pedagogik texnologiyalarni tanlash:** O'qituvchi darsda qo'llanadigan metodik texnologiyalarni, pedagogik yondashuvlarni va resurslarni tanlashda ehtiyotkorlik bilan yondashadi.

• **Interaktiv metodlarni qo'llash:** O'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirish, interaktiv texnologiyalar (multimedia, simulyatsiyalar, rolli o'yinlar va boshqalar) yordamida o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish.

• **Differensial yondashuv:** Har bir bolaga individual yondashuvni ta'minlash, ular uchun mos metod va uslublarni tanlash. Bu o'quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan darajada o'rganishni ta'minlashga yordam beradi.

2. Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasiga zamonaviy yondashuvlar. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va pedagogik yondashuvlar maktabgacha ta'lim metodikasi o'qitish jarayonini yanada samarali qilishda katta ahamiyatga ega. Quyida metodika fanlarini o'qitish texnologiyasiga zamonaviy yondashuvlar keltirilgan:

a. Individualizatsiya va differensiallashtirish. Metodika fanlarini o`qitishda individual yondashuvni va differensial o`qitishni qo`llash bolalarning turli darajadagi qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos keladi. Bu yondashuv bolalarning individual rivojlanish ritmini hisobga olib, ularga mos o`quv materiallari va vazifalarni taqdim etadi.

• **Differensial yondashuv:** O`qituvchilar o`quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga asoslanib, har bir bolaning o`qish materiallari va faoliyatlarini moslashtiradilar.

• **Adaptiv texnologiyalar:** Zamonaviy ta`lim texnologiyalari, masalan, kompyuter yordamida bolaning rivojlanish darajasini o`lchash va unga mos bo`lgan o`quv dasturlarini taklif etish.

b. O`yin texnologiyalari va gamifikatsiya.** O`yin asosida o`qitish, ya`ni **gamifikatsiya texnologiyasi metodika fanlarini o`qitishda keng qo`llanilmoqda. O`yinli faoliyatlar bolalarni qiziqtiradi, ularga o`rganish jarayonida ishtirok etishga yordam beradi va mustahkamlash uchun ajoyib vosita bo`lib xizmat qiladi.

• **Simulyatsiyalar:** Bolalar turli o`yinli vaziyatlarda faol ishtirok etishadi, bu orqali ular o`z bilimlarini real hayotga nisbatan qo`llashni o`rganadilar.

• **Kompyuter o`yinlari:** Pedagogik maqsadlarda kompyuter o`yinlari, masalan, raqamli ta`lim dasturlari orqali o`qitish.

c. Multimedialar va interaktiv texnologiyalar. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, masalan, multimedia vositalarini qo`llash metodika fanlarini o`qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Multimedia yordamida o`quv materiallari yaxshiroq tushuniladi va bolalarning diqqatini jalb etish osonlashadi.

• **Interaktiv ta`lim platformalari:** O`quvchilar onlayn ta`lim platformalarida mashqlarni bajarib, o`rganayotgan materiallar bilan ishlashlari mumkin.

• **Multimedia materiallari:** Animatsiyalar, video materiallar, audio fayllar va interaktiv slaydlar yordamida o`quvchilarga bilim berish.

d. Konstruktivist pedagogika. Konstruktivist yondashuv, ta`limning asosiy maqsadi o`quvchilarga faqat bilimlarni berish emas, balki ularni o`z bilimlarini mustahkamlash, yangi bilimlarni yaratish va real hayotda

qo`llashga o`rgatishdir. Bu yondashuv bolalar faqat passiv ravishda bilim olishdan ko`ra, o`zlarining faol fikrlash va tajribalariga asoslangan holda bilimlarni konstruksiya qilishadi.

• **O`rganish muhitini yaratish:** Konstruktivist yondashuv bolalar uchun ta`lim jarayonini o`zlari uchun qiziqarli va faol tarzda tashkil qilishni ta`minlaydi. Bu orqali bolalar o`z bilimlarini yaratish va mustahkamlash imkoniyatiga ega bo`ladilar.

**e. Tadqiqotga asoslangan ta`lim (Inquiry-based learning).** Tadqiqotga asoslangan ta`limda bolalar o`rganish jarayonida faqat o`qituvchi tomonidan berilgan bilimlarni qabul qilmaydi, balki o`zlari mustaqil ravishda ma`lumotlar to`playdi va muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadilar.

• **Loyihalar asosida o`qitish:** Bolalarga o`quv jarayonida real dunyo masalalari bo`yicha loyiha ishlari va tadqiqotlar o`tkazish tavsiya etiladi.

Metodika fani o`qituvchisining o`quv-me`yoriy hujjatlari va metodik ishlari ta`lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o`ynaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va yondashuvlar, masalan, differensiallash, o`yin texnologiyalari, multimedia va konstruktivist pedagogika, metodika fani o`qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Bu yondashuvlar bolalarning o`rganishga bo`lgan qiziqishini oshiradi va ularning faol ishtirokini ta`minlaydi.

Ma`lumki, davlat va jamiyat rivojining har bir bosqichi shaxs, jamiyat va davlatning ijtimoiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, ma`naviy-ma`rifiy va madaniy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda didaktikaning tarixiy va mantiqiy birlikning metodologik prinsipiga muvofiq ta`lim tizimi oldiga muayyan davlat va ijtimoiy buyurtmalarni qo`yadi.

Ta`lim jarayonini rejalashtirish professor-o`qituvchilar faoliyatining asosiy jihatlaridan biri bo`lib hisoblanadi. Bunda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar vakuum ostida emas, balki ta`lim muassasining sharoitidan kelib chiqqan holda bajariladi. Professor-o`qituvchilardan albatta ular faoliyat ko`rsatadigan ta`lim muassasasi madaniyatini, tashkilotning maqsadini va dunyoqarashini, intilishini, qadriyatlarini va xarakterini tushunishi kutiladi. Muassasaning madaniyati va qadriyatlari albatta o`quv dasturiga ta`sir ko`rsatadi.

Xorijdagi oliy ta'lim muassasalarining ko'pchiligi o'zlarining vazifalarini bajarishda talabalarga muassasa maqsadlari va bitiruvchi o'ziga xos xislatlari to'g'risida fikrini berib boradi. Mazmunan bu umumiy tushunchalarda mazkur universitetda tahsil berilayotgan kurslar va dasturlar bo'yicha talabaga kutilayotgan natijalarni beradi. Ushbu muassasa talablari albatta maxsus fanlar va fanlararo o'quv dasturlarida aks ettirilgan va belgilangan bo'lishi lozim.

Masalan, Oklend universitetida yaxshi hujjatlashtirilgan bitiruvchi profili mavjud bo'lib, unda qo'yidagilar ko'rsatiladi:

Oklend universitetida bakalavr yo'nalishida tahsil olib bitirgan talaba yuqori darajadagi bilimlarni egallab, ham mutaxassis bilimlariga, ham umumiy intellektual ko'nikmalarga va hayotiy tajribaga ega bo'ladi, va bu uning ishga joylashuvida, fuqarolik burchlarini bajarishda, shuningdek davomiy ta'lim olish va malakasini oshirishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Bitiruvchi profili talabaning tahsil olishida ham muassasa va ham dastur darajasidagi olinishi kutilayotgan natijalarni yaqqol ifodalab beradi. Shu sababli profil maxsus fanlarga asoslangan natijalar tavsiflari va o'quv dasturlarini ishlab chiqish uchun yo'riqnoma bo'lib hisoblanadi. Professor-o'qituvchilarning fakultetlar, maktablar va kafedralardagi roli ushbu maqsadlarga erishish uchun o'quv dasturlarini, o'qitish metodikasini va strategiyasini, pedagogik va ta'lim imkoniyatlarini ishlab chiqishdan iborat (Maki, 2004). Ko'plab universitetlar bitiruvchi profiliga yoki bitiruvchi xislatlari tavsifiga ega yoki ularni ishlab chiqmoqda.

O'quv dasturini ishlab chiqishda o'rganish natijalari yondashuvi hali yangiligicha qolmoqda, va ko'plab professor-o'qituvchilar boshida ushbu yondashuvni ham xodimlar, ham talabalar uchun tushunarli va mazmunli tavsiflab berishda qiynalishadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgach, ta'lim ijtimoiy sohadagi ustuvor yo'nalish deb belgilandi, oliy ta'limni joriy etishning metodologik va nazariy asosi bo'lgan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida oliy ta'lim tizimi oldiga har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda tanlagan va keyinchalik puxta o'zlashtirgan, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, psixologik-pedagogik va boshqa tarzdagi sharoitlarni yaratish, jamiyat, davlat va oila oldidagi o'z

javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalash kabi davlat buyurtmalari qo'yilgan.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda mazkur davlat va ijtimoiy buyurtmalardan oliy ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitishga qo'yiladigan maqsad va vazifalar shakllantiriladi.

Bo'lajak pedagog kadrlarning mafkura borasidagi bilimlarini chuqurlashtirishni bajarish lozim.

Mazkur buyurtmalar asosida oliy ta'lim muassasalarida maktabgacha ta'lim pedagogikasi turkum fanlarini o'qitishga zamonaviy yondoshuvlar mavjud:

1. Maktabgacha ta'lim metodikasi turkum fanlarini o'qitish jarayoniga tizimli yondoshuv;
2. Maktabgacha ta'lim metodikasi turkum fanlarini o'qitish jarayoniga modulli yondoshuv;
3. Maktabgacha ta'lim metodikasi turkum fanlarini o'qitish jarayoniga innovatsion yondoshuv;
4. Maktabgacha ta'lim metodikasi turkum fanlarini o'qitish jarayoniga talaba shaxsiga yo'naltirilgan yondoshuv.

Yuqorida qayd etilgan yondoshuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun avvalo oliy ta'lim tizimida barcha o'quv fanlari, xususan maktabgacha ta'lim pedagogikasi turkum fanlaridan tashkil etiladigan o'qitish jarayonini ilmiy-nazariy asoslari bo'lgan o'qitish prinsiplari va qonuniyatlarini aniqlash lozim.

Nazorat uchun savollar

4. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining maqsadi nima?
5. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining predmeti nima?
6. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanining vazifalari?

**DAVLAT TA'LIM STANDARTINING TUZILISHI VA MAZMUNI.
O'QUV REJASI, FAN VA ISHCHI DASTURLARGA
QO'YILADIGAN TALABLAR**

Reja:

1. Davlat ta'lim standartining tuzilishi va mazmuni.
2. O'quv rejasi, fan va ishchi dasturlarga qo'yiladigan talablar

Tayanch tushunchalar: pedagogika, o'qitish, ma'lumot, inson kamoloti, insonning shakillanishi, kuzatish, suhbat, anketa, eksperiment, (DTS), o'quv rejasi, fan dasturi, ishchi dastur, kompetensiyalar, ta'lim shakllari, kvalifikatsiya talablari, tashkiliy-uslubiy asoslar.

1. Davlat ta'lim standartining tuzilishi va mazmuni. Davlat ta'lim standarti (DTS) - bu o'qitish jarayonini va o'quv faoliyatini ma'lum bir me'yor va talablar asosida tashkil etish uchun ishlab chiqilgan rasmiy hujjatdir. Bu standartlar, o'z navbatida, ta'lim tizimi sifatining kafolati bo'lib, barcha ta'lim bosqichlari, shu jumladan maktabgacha ta'lim, umumta'lim maktablari, o'rta maxsus ta'lim va oliy ta'limda amalga oshiriladigan o'qitish jarayonining asosini tashkil etadi.

Davlat ta'lim standartining tuzilishi. Davlat ta'lim standarti o'quv tizimini va ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

1. **Kirish qismi:** Standartning maqsadlari, vazifalari va ta'lim tizimiga qo'yiladigan umumiy talablar keltiriladi. Bu bo'limda ta'limning umumiy printsiplari va asosiy yondashuvlar ta'riflanadi.
2. **Ta'limning maqsadlari:** O'quv jarayonida erishiladigan natijalar (kutilgan natijalar, kompetensiyalar) va umumiy maqsadlar belgilangan. Bu qismda, masalan, o'quvchilarning bilimlari, ko'nikmalari va kompetensiyalari qanday rivojlantirilishi kerakligi ko'rsatiladi.

3. **Ta'lim dasturlari va o'quv rejasi:** Standartda o'quv dasturlari va o'quv rejasi bo'yicha asosiy talablar belgilangan. Bu talablar asosida o'quvchilarga qanday bilimlar va ko'nikmalar berilishi kerakligi, qanday metodlar va texnologiyalar ishlatilishi lozimligi ko'rsatiladi.

4. **Ta'lim jarayoni uchun talablar:** Pedagogik va metodik yondashuvlar, o'qitish usullari, ta'lim muhitini tashkil etish, baholash mezonlari va metodlari haqida ma'lumotlar beriladi.

5. **O'qituvchilarga qo'yiladigan talablar:** O'qituvchining malakasi, pedagogik qobiliyatlari, o'qitish metodikasi va faoliyatini boshqarish talablariga oid tavsiyalar kiritiladi.

6. **Baholash tizimi:** O'quvchilarning o'qish jarayonida erishgan natijalarini baholash mezonlari, metodlari va shakllari (masalan, testlar, loyiha ishlari, amaliy mashg'ulotlar va boshqalar).

Davlat ta'lim standartining mazmuni. Davlat ta'lim standartining mazmuni, o'quv tizimining umumiy maqsadlariga qarab, aniq kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltiriladi. Mazmuni quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. **Ta'limning maqsadli natijalari:** O'quvchilarga taqdim etiladigan bilimlar, ko'nikmalar, tafakkur va ijodkorlik darajasi, shuningdek, ijtimoiy kompetensiyalar.

2. **Bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha talablar:** Ta'limda o'qituvchidan talab qilinadigan metodologik yondashuvlar, turli pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning bilimlarini rivojlantirish.

3. **O'qitishning metodik ko'rsatmalari:** O'quv jarayonida qo'llanadigan metodlar, texnikalar va vositalar, interaktiv metodlarning qo'llanishi.

4. **Baholash tizimi:** O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashning asosiy mezonlari va shakllari, jumladan, davriy testlar, o'qish va yozish ko'nikmalariga oid ishlar.

5. **Pedagogik sharoitlar:** Ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan pedagogik muhit, o'quv xonalari, o'quv materiallari va boshqa resurslar.

2. O'quv rejasi, fan va ishchi dasturlarga qo'yiladigan talablar

**a. O`quv rejasi.** O`quv rejasi - bu o`quv dasturida belgilangan va ta`lim jarayonida amalga oshiriladigan ta`lim mazmuni, o`qitish usullari va vazifalarni ko`rsatadigan hujjatdir. O`quv rejasi ta`lim tizimining strukturasi, dars soatlari, fanlar va bo`limlar orasidagi nisbatni belgilaydi.

O`quv rejasi qo`yiladigan talablar:

1. **Ta`limning umumiy maqsadlariga moslik:** O`quv rejasi davlat ta`lim standarti va pedagogik yondashuvlarga mos bo`lishi kerak. O`qitishning maqsadlari va natijalari aniq belgilanishi lozim.

2. **Fanlarning ketma-ketligi:** O`quv rejasi fanlarning o`qitilish tartibi, vaqt jadvali va o`qitish davomiyligini belgilaydi. Darslar o`quvchilarni bosqichma-bosqich bilim va ko`nikmalar bilan ta`minlashga yo`naltiriladi.

3. **O`quv soatlarining taqsimlanishi:** Har bir fan uchun ajratilgan soatlar aniq ko`rsatiladi. Rejaga ko`ra, har bir fan uchun o`qitish davomiyligi va darslar soni belgilanadi.

4. **Fanlararo integratsiya:** O`quv rejasi fanlar o`rtasidagi integratsiyani ta`minlaydi, ya`ni bolalar bir-biriga bog`langan mavzularni o`rganadilar.

**b. Fan dasturi (O`quv dasturi).** Fan dasturi - bu o`quvchi tomonidan o`zlashtirilishi kerak bo`lgan bilimlar, ko`nikmalar va kompetensiyalarni ta`riflaydigan hujjat. O`quv dasturida fanning o`ziga xos jihatlari, o`quv materiallari, o`qitish metodlari va baholash mezonlari aniqlanadi.

Fan dasturiga qo`yiladigan talablar:

1. **Ta`limning maqsadlariga muvofiqlik:** Dastur davlat ta`lim standartlarida ko`rsatilgan maqsad va natijalar bilan mos bo`lishi kerak. Bu dasturda o`quvchilarni qaysi kompetensiyalar bilan ta`minlash belgilanishi lozim.

2. **Bosqichma-bosqich rivojlanish:** Fan dasturi o`quvchilarning bilimlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yo`naltirilgan bo`lishi kerak. Dastur o`quvchilarning avvalgi bilim va ko`nikmalariga tayangan holda yangi bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan.

3. **Metodologik yondashuvlar:** Fan dasturida o`qitish usullari, texnologiyalari va metodik yondashuvlar belgilanishi kerak. Bu, o`quv

jarayonining turli bosqichlarida samarali o`qitish usullarini qo`llashni ta`minlaydi.

4. **Baholash va nazorat:** Fan dasturida baholash va nazorat qilish usullari ko`rsatilgan bo`lishi kerak. Bu o`quvchilarning bilim darajasi va kompetensiyalarini o`lchashga qaratilgan.

c. Ishchi dastur. Ishchi dastur - o`quv rejasi va fan dasturiga asoslanib, o`qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan va dars jarayonini tashkil etadigan hujjatdir. Ishchi dastur individual darslar, maqsadlar, metodlar va ishlanmalardan iborat.

Ishchi dasturga qo`yiladigan talablar:

1. **Aniq maqsadlar va vazifalar:** Har bir dars uchun aniq maqsadlar va vazifalar belgilanishi kerak. O`qituvchi darsning har bir bosqichi uchun maqsadlarni va o`quvchilarning erishishi kerak bo`lgan natijalarni belgilaydi.

2. **O`qitish metodlari:** Ishchi dasturda o`quvchilar bilan ishlashda qo`llaniladigan metodlar, texnologiyalar va vositalar aniq ko`rsatiladi. Bu metodlar o`quvchilarning faol ishtirokini ta`minlashga yordam beradi.

3. **Resurslar va materiallar:** Ishchi dastur o`qitishda kerak bo`ladigan barcha resurslarni (kitoblar, qo`llanmalar, multimedia materiallari) va vositalarni o`z ichiga oladi.

4. **Baholash va tahlil qilish:** O`qituvchi o`quvchilarning o`qish jarayonida erishgan natijalarini baholash va tahlil qilishni ko`zda tutgan bo`lishi kerak. Baholash mezonlari aniq va shaffof bo`lishi zarur.

Davlat ta`lim standarti, o`quv rejasi, fan va ishchi dasturlar ta`lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim o`rin tutadi. Ular o`quvchilarga ta`lim berishning asosiy tamoyillari va metodlarini belgilaydi, pedagoglarning malakasini oshiradi va ta`limning sifatini ta`minlaydi.

Ta`lim mazmunini belgilovchi meyoriy hujjatlar. **Ilmiy pedagogik adabiyotlarda ta`lim mazmunini shakllantirishning quyidagi uch bosqichi ko`rsatiladi:**

1) umumiy nazariy bosqich;

2) o`quv bosqichi;

3) o`quv materialini o`zlashtirish bosqichi, ya`ni, ta`lim mazmunining o`quv rejasi, o`quv dasturi va darsliklar kabi meyoriy hujjatlarda o`z

**a. O`quv rejasi.** O`quv rejasi - bu o`quv dasturida belgilangan va ta`lim jarayonida amalga oshiriladigan ta`lim mazmuni, o`qitish usullari va vazifalarni ko`rsatadigan hujjatdir. O`quv rejasi ta`lim tizimining strukturasi, dars soatlari, fanlar va bo`limlar orasidagi nisbatni belgilaydi.

O`quv rejasi qo`yiladigan talablar:

1. **Ta`limning umumiy maqsadlariga moslik:** O`quv rejasi davlat ta`lim standarti va pedagogik yondashuvlarga mos bo`lishi kerak. O`qitishning maqsadlari va natijalari aniq belgilanishi lozim.

2. **Fanlarning ketma-ketligi:** O`quv rejasi fanlarning o`qitilish tartibi, vaqt jadvali va o`qitish davomiyligini belgilaydi. Darslar o`quvchilarni bosqichma-bosqich bilim va ko`nikmalar bilan ta`minlashga yo`naltiriladi.

3. **O`quv soatlarining taqsimlanishi:** Har bir fan uchun ajratilgan soatlar aniq ko`rsatiladi. Rejaga ko`ra, har bir fan uchun o`qitish davomiyligi va darslar soni belgilanadi.

4. **Fanlararo integratsiya:** O`quv rejasi fanlar o`rtasidagi integratsiyani ta`minlaydi, ya`ni bolalar bir-biriga bog`langan mavzularni o`rganadilar.

**b. Fan dasturi (O`quv dasturi).** Fan dasturi - bu o`quvchi tomonidan o`zlashtirilishi kerak bo`lgan bilimlar, ko`nikmalar va kompetensiyalarni ta`riflaydigan hujjat. O`quv dasturida fanning o`ziga xos jihatlari, o`quv materiallari, o`qitish metodlari va baholash mezonlari aniqlanadi.

Fan dasturiga qo`yiladigan talablar:

1. **Ta`limning maqsadlariga muvofiqlik:** Dastur davlat ta`lim standartlarida ko`rsatilgan maqsad va natijalar bilan mos bo`lishi kerak. Bu dasturda o`quvchilarni qaysi kompetensiyalar bilan ta`minlash belgilanishi lozim.

2. **Bosqichma-bosqich rivojlanish:** Fan dasturi o`quvchilarning bilimlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yo`naltirilgan bo`lishi kerak. Dastur o`quvchilarning avvalgi bilim va ko`nikmalariga tayangan holda yangi bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan.

3. **Metodologik yondashuvlar:** Fan dasturida o`qitish usullari, texnologiyalari va metodik yondashuvlar belgilanishi kerak. Bu, o`quv

jarayonining turli bosqichlarida samarali o`qitish usullarini qo`llashni ta`minlaydi.

4. **Baholash va nazorat:** Fan dasturida baholash va nazorat qilish usullari ko`rsatilgan bo`lishi kerak. Bu o`quvchilarning bilim darajasi va kompetensiyalarini o`lchashga qaratilgan.

c. Ishchi dastur. Ishchi dastur - o`quv rejasi va fan dasturiga asoslanib, o`qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan va dars jarayonini tashkil etadigan hujjatdir. Ishchi dastur individual darslar, maqsadlar, metodlar va ishlanmalardan iborat.

Ishchi dasturga qo`yiladigan talablar:

1. **Aniq maqsadlar va vazifalar:** Har bir dars uchun aniq maqsadlar va vazifalar belgilanishi kerak. O`qituvchi darsning har bir bosqichi uchun maqsadlarni va o`quvchilarning erishishi kerak bo`lgan natijalarni belgilaydi.

2. **O`qitish metodlari:** Ishchi dasturda o`quvchilar bilan ishlashda qo`llaniladigan metodlar, texnologiyalar va vositalar aniq ko`rsatiladi. Bu metodlar o`quvchilarning faol ishtirokini ta`minlashga yordam beradi.

3. **Resurslar va materiallar:** Ishchi dastur o`qitishda kerak bo`ladigan barcha resurslarni (kitoblar, qo`llanmalar, multimedia materiallari) va vositalarni o`z ichiga oladi.

4. **Baholash va tahlil qilish:** O`qituvchi o`quvchilarning o`qish jarayonida erishgan natijalarini baholash va tahlil qilishni ko`zda tutgan bo`lishi kerak. Baholash mezonlari aniq va shaffof bo`lishi zarur.

Davlat ta`lim standarti, o`quv rejasi, fan va ishchi dasturlar ta`lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim o`rin tutadi. Ular o`quvchilarga ta`lim berishning asosiy tamoyillari va metodlarini belgilaydi, pedagoglarning malakasini oshiradi va ta`limning sifatini ta`minlaydi.

Ta`lim mazmunini belgilovchi meyoriy hujjatlar. Ilmiy pedagogik adabiyotlarda ta`lim mazmunini shakllantirishning quyidagi uch bosqichi ko`rsatiladi:

1) umumiy nazariy bosqich;

2) o`quv bosqichi;

3) o`quv materialini o`zlashtirish bosqichi, ya`ni, ta`lim mazmunining o`quv rejasi, o`quv dasturi va darsliklar kabi meyoriy hujjatlarda o`z

ifodasini topishi.

**O`quv rejasi** – davlat hujjatidir. Unga barcha ta`lim muassasalari so`zsiz amal qiladi. Bu hujjatda o`rganilishi lozim bo`lgan o`quv fanlari va shu fanlar uchun ajratilgan o`quv soatlari ko`rsatiladi. Bu hujjat maktabning yagona o`quv rejasi qisoblanib, u tegishli vazirlik tomonidan tasdiqlanadi. Aloqida aniq bir fanning o`quv rejasi – shu fanni o`qitish uchun ajratilgan soatlar va o`quv yilining tuzilishini belgilab beruvchi davlat hujjatlaridir.

O`quv rejasini tuzishda quyidagi omillarga asoslaniladi.

- o`quv tarbiya ishining maqsadi,
- ta`lim oluvchilarga aniq ilmiy bilim berish, olgan bilimlarini ko`nikmaga aylantirib, uni hayotga qo`llay olishga o`rgatish.

O`quv rejalarini quyidagilardan iborat: tayanch, namunaviy va maktab o`quv rejasi.

Umumiy o`rta hamda o`rta maxsus, kasb-hunar ta`limi muassasalari (akademik litsey va kasb-hunar kollejlari) uchun tayanch o`quv rejasi davlat ta`lim standartining tashkiliy qismi hisoblangan asosiy meyoriy hujjat bo`lib, u namunaviy va amaliy o`quv rejalarini ishlab chiqish uchun asos bo`lib xizmat qiladi. Tayanch o`quv rejasi davlat ta`lim standarti tarkibiy qismi sifatida O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

O`quv rejasi-meyoriy hujjat hisoblanib (ta`lim muassasasi sertifikatini) quyidagilarni belgilaydi:

- o`quv yili, chorak (semestr)lar va ta`lillarning davomiyligi;
- ushbu ta`lim muassasasida o`rganiladigan o`quv fanlari tartibi;
- o`qish yillari bo`yicha fanlarni taqsimlash;
- har bir fan bo`yicha yaxlit ta`lim davri va har bir sinf (kurs)da fanlarni o`rganishga ajratilgan soatlar hajmi;
- har bir fanni o`rganishga ajratilgan haftalik soatlar hajmi;
- praktikumlar, ishlab chiqarish va pedagogik amaliyotlar hamda shu kabilarning davomiyligi.

O`quv rejasida, yana shuningdek, aniq bir o`quv muassasi xususiyatlarini aks ettiruvchi, o`quvchilarning erkin tanlovi bo`yicha fakultativ va majburiy mashg`ulotlar aks ettiriladi.

**O`quv dasturi** – muayyan o`quv fani bo`yicha bilim, ko`nikma va

malakalar mazmuni, umumiy vaqtni muhim bilimlarni o`rganilishi bo`yicha taqsimlash, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o`rganilish darajasini yorituvchi meyoriy hujjat.

Dasturda o`quv materialining ta`limning har bir yili va har bir sinf, kurs bo`yicha taqsimlanishi tuzilishi asoslab berilgan. Dasturda ko`rsatilgan bilim, malaka va ko`nikmalarni o`quvchilar tomonidan to`la o`zlashtirilishi o`qitish jarayoni muvaffaqiyatliligi va samaraliligi mezonlaridan biri hisoblanadi.

O`quv dasturlari namunaviy, ishchi va mualliflik bo`lishi mumkin.

Namunaviy o`quv dasturi u yoki bu ta`lim sohasiga nisbatan davlat ta`lim standartlari talablari asosida ishlab chiqiladi. O`quv dasturlari quyidagilardan iborat bo`ladi:

- ushbu fanni o`rganish maqsadlari, o`quvchilarning bilim va malakalariga asosiy talablar, o`qitish tavsiya etiladigan shakl va metodlari haqidagi tushuntirish xati;
- o`rganilayotgan materialning tematik mazmuni;
- kursning alohida savollarini o`rganishga o`qituvchi sarflaydigan taxminiy soatlari hajmi;
- dunyoqarashni shakllantiruvchi asosiy savollari ro`yxati;
- fanlararo va kurslararo bog`liqlikni amalga oshirish bo`yicha ko`rsatmalar;
- o`quv uskunalari va ko`rgazmali qo`llanmalar ro`yxati;
- tavsiya etiladigan adabiyotlar.

Namunaviy o`quv dasturlari Xalq ta`limi hamda Oliy ta`lim, fan va innovatsiyalar vazirliklari tomonidan tasdiqlanadi, tavsiyanoma xususiyatiga ega bo`ladi. Namunaviy dastur asosida maktab, akademik litsey pedagogik kengashi tomonidan ishchi o`quv dasturlari ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Namunaviy dasturdan farqli ravishda ishchi dasturda regional komponenti ta`riflanadi, o`quv jarayonini metodik, informatsion, texnik ta`minlash imkoniyati, o`quvchilarning tayyorgarligi darajasi hisobga olinadi.

Ta`lim mazmuni va o`quv dasturlari o`quv adabiyotlarida loyihalashtiriladi. Bunday adabiyotlar sirasiga darsliklar va o`quv qo`llanmalari kiradi.

O`quv adabiyotlari orasida darslik alohida o`rin tutadi. Darslik muayyan o`quv fani bo`yicha ta`lim maqsadi, o`quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlari to`g`risidagi ma`lumotlarni beruvchi manba bo`lib, u mazmuni va tuzilishiga ko`ra fan bo`yicha yaratilgan o`quv dasturiga mos keladi. Namunaviy o`quv dasturlari asosida yaratilgan darsliklar maqsadga muvofiq holda Respublika Xalq ta`limi, Oliy ta`lim, fan va innovatsiyalar vazirliklari tomonidan barcha maktablar, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari uchun tavsiya etiladi. G`oyaviy va metodik jihatdan mukammal bo`lgan darslik ta`lim mazmuniga qo`yiladigan barcha talablarga javob bera olishi, o`quvchilar uchun qiziqarli, iloji boricha qisqa, tushunarli, ko`rgazmalilik nuqati nazaridan estetik xususiyatga ega bo`lishi kerak.

Darslik bir vaqtning o`zida ham barqaror, ham qulay tarkibiy tuzilmaga ega bo`lishi kerak. Darslik barqarorligiga ko`ra mustahkam asosga ega, mobilligiga ko`ra ega asosiy tuzilmaga dahl etmagan holda yangi bilimlarni tezlikda kiritish imkoniyatini namoyon etadi. Ularga qo`yiladigan talablar turli-tuman va qarama-qarshi bo`lib, mukammal darsliklarning yetishmovchiligi doimo his etiladi. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda muqobil, parallel darsliklar nashr etiladi, shu sababli o`qituvchilar va o`quvchilar ular orasidan eng yaxshilarini tanlab olish imkoniyatiga egalar.

Darslik o`quvchilarning ta`lim jarayonida, ongli ravishda va faol ishtirok etishlari, o`quv materialini to`la o`zlashtirishlarini ta`minlashi kerak. Ana shu masalalarni hal etish yo`lida darsliklar quyidagi vazifalarni bajaradi:

1) motivatsion vazifa-bu vazifa o`quvchilarni ushbu fanni o`rganishga yo`naltiradigan, ularda ishga pozitiv munosabati va qiziqishini shakllantiruvchi rag`bat (sabab)larni hosil qilishdan iborat;

2) axborot vazifasi o`quvchilarga axborotlarni yetkazish, samarali usullar yordamida ularning bilimlari hajmini kengaytirishga imkon beradi;

3) nazorat-tuzatish (mashq qilish) vazifasi-ta`lim jarayoni, uning natijalarini tekshirish, o`quvchilarda o`zini baholash va tuzatish layoqati hamda zarur bo`lgan ko`nikma, malakalarni shakllantirish uchun o`rganish mashqlarini tavsiya etishni nazarda tutadi.

4) muvofiqlashtirish vazifasi material ustida ishlash jarayonida

ta`limning boshqa vositalari (xaritalar, ko`rgazmali materiallar, diapozitiv va boshqalar)ni jalb etishni ifodalaydi;

5) rivojlantiruvchi-tarbiyalovchi vazifasi darslik mazmunining o`quvchilarga ma`naviy-axloqiy ta`sir ko`rsatishi, kitoblar bilan ishlash jarayonida ulardan mehnatsevarlik, faol fikrlash, ijodiy qobiliyat kabi sifatlarni shakllantirishdan iborat;

6) o`qitish vazifasi darslik bilan ishlashda mustaqil bilim olish uchun zarur bo`lgan konpekt yozish, umumlashtirish, asosiysini ajratib ko`rsatish, mantiqiy eslab qolish kabi malaka va ko`nikmalarni rivojlantirishga yordam berishida ko`zga tashlanadi.

Ta`lim mazmuni o`quv material darajasida darsliklar bilan bir qatorda turli xil o`quv qo`llanmalari: adabiyot va tarix xrestomatiyalari, spravochniklar, matematika, fizika, ximiya bo`yicha masalalar to`plamlari, geografiya, biologiya bo`yicha atlaslar, til bo`yicha mashqlar to`plamlari va boshqalarda ochib beriladi. O`quv qo`llanmalari darslikning ba`zi tomonlarini kengaytiradi va aniq masalalarni hal etish maqsadiga ega bo`ladi (axborot, mashq qilish, tekshirish).

O`zbekiston Respublikasining "Ta`lim to`g`risida"gi Qonuni bilan bir qatorda ta`lim standarti asosiy meyoriy hujjat hisoblanadi. "Standart" ingliz tilidan tarjima qilinganda "me`yor", "namuna", "andoza", "model" ma`nolarini anglatadi. Standart yordamida, respublika miqyosidagi turli ta`lim muassasalarida ta`limning barqarorlik darajasini ta`minlashga erishiladi, o`quv ishlari normativlari moslashtiriladi, o`quvchilarning bilimlarini baholash mezonlari ishlab chiqiladi. O`quvchi davlat tomonidan belgilangan ta`lim standarti bilan cheklanishlari mumkin, yoki bilimlarni yanada chuqurroq egallab olish maqsadida mustaqil shug`ullanish imkoniyatiga ega. Uning uchun qiyin bo`lgan yoki qiziqarli bo`lmagan fanni o`rganishda o`quvchiga standartga kiritilgan normativ minimum bilan cheklanish imkoniyati beriladi.

Ushbu holatda, o`quvchi o`ziga mos keladigan ta`lim yo`lini anglagan holda va mustaqil tanlab, o`z qiziqishlari, istagi, qobiliyatlari va intilishlarini amalga oshirishga imkoniyatga ega bo`ladi. Shakli va mazmuni bo`yicha tushunarli ifoda etilgan standart talablari oldindan o`quvchilarga va ularning ota-onalariga yetkaziladi.

Ta'limni standartlashtirish dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, mukammal ravishda o'quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqish, ta'limning ma'lum darajasini belgilash bilan amalga oshiriladi. Ammo "standart" termini o'zi ta'limga nisbatan yaqin davrlardan qo'llanila boshlangan. Davlat ta'lim standartlari ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi. Ular ta'lim mazmuni minimal hajmini qayd etish va ta'lim darajasining quyi chegarasini belgilab beradi.

Ta'lim standartini kiritishdan avval bunday majburiy qoidalar mavjud emas edi. O'zlashtirishning aniq belgilangan chegaralari yo'qligi XX asrning 80-yillarida ko'pchilik bitiruvchilarining haqiqiy bilim darajalari juda past bo'lishiga olib keldi.

DTS (davlat ta'lim standarti) ta'lim mazmuni shakllari vositalari, usullari va ularning sifatini baholash tartibini belgilaydi. Ta'lim mazmunining o'zagi hisoblangan standart vositasida, mamlakat hududida faoliyat ko'rsatayotgan turli ta'lim muassasalarida (davlat va nodavlat) ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshiriladi. DTS o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturlari, darsliklar, qo'llanmalar, nizomlar o'quv rejasi va boshqa mayoriy hujjatlarni yaratish uchun nasos bo'lib xizmat qiladi. DTSni, uning talablarini bajarish O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatayotgan mulkchilik shakli va idoraviy bo'ysunishdan qat'i nazar barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

Umumiy o'rta (kasb-hunar va oliy) ta'limning DTS quyidagi tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqiladi:

DTS ni davlat va jamiyat talablari va shaxs ehtiyojiga mosligi:

✦ o'quv dasturlari mazmunining jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti hamda fan-texnika rivojlanishi bilan bog'liqligi;

✦ umumiy o'rta (kasb-hunar va oliy) ta'limning boshqa ta'lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi

✦ umumiy o'rta (kasb-hunar va oliy) ta'lim mazmunining insonparvarligi

✦ ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlardagi birligi va yaxlitligi

✦ umumiy o'rta (kasb-hunar va oliy) ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsiya (ilg'or) texnologiya

yutuqlariga tayanish

✦ pedagogik tafakkurda qaror topgan an'anaviy qarashlar bilan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmunida ifodalangan zamonaviy talablarning uzviyligi

✦ ilg'or demokratik xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida meyorlarni belgilash tajribalarida milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish

3. O'quv rejasi va ishchi dasturlarga qo'yiladigan talablar.

Oliy ta'limning o'quv-meyoriy hujjatlariga o'quv rejasi, o'quv dasturi va darsliklar kiradi.

O'quv rejalari quyidagilardan iborat: tayanch, namunaviy va ishchi o'quv rejasi.

Tayanch o'quv rejasi davlat ta'lim standartining tashkiliy qismi hisoblangan asosiy meyoriy hujjat bo'lib, u namunaviy va amaliy o'quv rejalarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tayanch o'quv rejasi davlat ta'lim standarti tarkibiy qismi sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Namunaviy o'quv reja tayanch o'quv rejasi asosida tuziladi va O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Bu reja uzoq muddatga mo'ljallab tuziladi va uning asosida mavjud sharoitlarni hisobga olib ishchi o'quv rejalari ishlab chiqiladi.

Mualliflik o'quv dasturlari davlat standarti talablarini hisobga olgan holda o'quv fanini qurilishi boshqacha mantiqidan iborat bo'lishi, u yoki bu nazariyalarni o'rganishga mualliflik yondashuvi, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarga nisbatan mualliflik nuqtai nazarini aks ettirishi lozim. Mualliflik o'quv dasturlari o'quvchilarning erkin tanlovi bo'yicha (majburiy va fakultativ) kurslar tashkil etishda keng foydalaniladi.

Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari o'quv adabiyotlarida loyihalashtiriladi. Bunday adabiyotlar sirasiga darsliklar va o'quv qo'llanmalari kiradi.

Namunaviy o'quv dasturlari Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan tasdiqlanadi, tavsiyanoma xususiyatiga ega bo'ladi. Namunaviy dastur asosida maktab, oliy ta'lim muassasasi tomonidan ishchi o'quv

dasturlari ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Namunaviy dasturdan farqli ravishda ishchi dasturda regional komponenti ta'riflanadi, o'quv jarayoni metodik, informatsion, texnik ta'minlash imkoniyati, o'quvchilarning tayyorgarligi darajasi hisobga olinadi.

O'quv rejasi - barcha ta'lim muassasalarida so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat hujjatidir. Ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan o'quv rejasi ishlab chiqiladi va tegishli vazirlik tomonidan tasdiqlanadi (Respublika xalq ta'limi yoki oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan). O'quv rejasi ta'lim muassasasi ma'muriyatig ayuboriladi hamda mazkur reja asosida o'quv jadvali tuziladi. O'quv jadvalida hafta davomida o'qitiladigan o'quv predmetlarining nomi va ularga ajratilgan soatlar miqdori ko'rsatilib, o'quv yurti direktorining o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosari tomonidan tasdiqlanadi.

Dasturdagi material ta'lim va tarbiya maqsadlari, didaktik tamoyillar uzviylik va izchillikka muvofiq ravishda tanlanadi va taqsimlanadi.

O'quv dasturlari quyidagi tamoyillar asosida tuziladi:

1. Dastur mazmunining ilmiy xususiyatga egaligi.
2. Dastur mazmunining ijtimoiy-g'oyaviy xususiyatga egaligi.
3. Nazariy g'oyalarning amaliyot bilan birligi.
4. Dastur mazmunining ijobiy-tarixiy xususiyatga egaligi va aniq bir g'oyaga asoslanganligi.
5. Dastur mazmunining muayyan tizimga ega bo'lishi.
6. O'quv predmetlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, bog'lanishning mavjudligi.
7. Dasturni tayyorlashda o'quvchilarning psixologik va ruhiy xususiyatlarini inobatga olish.

O'quv dasturi – har bir alohida fan uchun tuziladi. Dastur o'quv rejasiga asoslanadi. Dasturda fanning mazmuni, mavzu ketma-ketligi, ikkinchi mavzu birinchisini to'ldirishi, izchilligi bilan yoritiladi va ma'lum mavzular orqali ko'rsatiladi. O'quv dasturida mavzu maqsadi qisqacha izoqlanadi.

Fanning maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda yo'nalishlari ajratiladi. Ular boblarga bo'linadi. Boblar katta katta mavzularga, katta mavzular esa kichik mavzularga bo'linadi va ta'lim oluvchilarga

tushuntiriladi. O'quv dasturining o'zini amal qilishi kerak bo'lgan qoidalari mavjud.

1. Dasturning aniq bir g'oyaga asoslanganligi. Dastur mustaqil jamiyatimiz taraqqiyotining tamoyillariga asoslangan qolda isloh qilingan, har bir fan, texnika, ishlab chiqarish, ijtimoiy munosabatlar qirralaridagi erishilgan yutuqlar darajasini ilmiy asosda aks ettirishi lozim. Dastur uzoqni ko'ra bilishi qoidalarga asoslanishi kerak.

2. Dastur ilmiylik prinsiplariga asoslanadi. Har bir ta'lim va tarbiya g'oyalari, ilmiy jihatdan tekshirilgan, ishonchli dalillar, kuzatishlar, manbalar va materiallar asosida kiritiladi.

3. O'quv dasturi aniq mazmun va mantiq g'oyalarini o'zida aks ettirishi lozim. Dasturda fanning maqsad va vazifalari undagi bilim asoslari misollar va masalalar orqali o'rganiladi. Aks qolda tushuntirish qiyin bo'ladi.

4. Nazariyot bilan amaliyotning birligi prinsiplari. Talabalar nazariy olgan bilimlarini amalda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirish nazarda tutiladi.

5. O'quv dasturini tuzishda fanning tarixiy saboqlari inobatga olinadi. Vaqt o'tishi bilan fan olamida yangi-yangi kashfiyotlar, ma'lum bir ilmiy qonun-qoidalar paydo bo'lib, fan takomillashib boradi.

6. O'quv dasturi davlat tomonidan tasdiqlangan reja asosida bakalavr, magistr, litsey, gimnaziya, kollejlarga alohida-alohida tuziladi.

Nazotar savollari

1. Davlat ta'lim standartining maqsadi va vazifalari nimalardan iborat?
2. O'quv rejasi qanday elementlardan iborat va uning mazmuni qanday belgilangan?
3. Fan dasturi va ishchi dasturlarni ishlab chiqishda qanday talablar qo'yiladi?
4. DTS va o'quv rejasining asosiy farqlari nimalardan iborat?
5. Ta'lim mazmunini shakllantirishda kompetensiya yondashuvi qanday ahamiyatga ega?
6. O'quv rejasi va fan dasturlarining uzviyligi qanday ta'minlanadi?
7. O'quv yuklamasi qanday me'yoriy hujjatlarga asoslanib belgilanadi?

MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI BO'YICHA METODIKA FANLARIDAN O'QUV-METODIK KOMPLEKSLAR TAYYORLASHNING AHAMIYATI

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi bo'yicha metodika fanlaridan o'quv-metodik komplekslar tayyorlash
2. O'MKlarni ishlab chiqish vazifalari
3. O'MKlarning tuzilishi va mazmuni
4. Fanlardan o'quv-uslubiy majmua yaratish

Tayanch so'zlar: ta'lim mazmuni, boshlang'ich yondashuvlar, pedagogik texnologiyalar, bolalar rivojlanishi, didaktik materiallar, integratsiyalashgan yondashuv, o'yin texnologiyalari, vizual materiallar, elektron resurslar, qo'llanma va materiallar, ilmiy-uslubiy asoslar, o'quv jarayonini takomillashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi.

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi bo'yicha metodika fanlaridan o'quv-metodik komplekslar tayyorlashning ahamiyati. Maktabgacha ta'lim tizimi, bolalar ta'limining dastlabki bosqichini tashkil etadi. Bu bosqichda bolalarga bilim va ko'nikmalar berishdan tashqari, ularning intellektual va hissiy rivojlanishini ta'minlash, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishi, ko'p jihatdan o'qitishning sifati, uning metodik ta'minoti va o'quv jarayonini samarali tashkil etishiga bog'liq.

O'quv-metodik komplekslar - bu o'quvchilarning ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish, pedagogik maqsadlarga erishish, metodik yordamni taqdim etish uchun ishlab chiqilgan to'plamdir. Maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi metodika fanlari uchun o'quv-metodik komplekslar tayyorlashning ahamiyati ayniqsa katta, chunki bu komplekslar pedagogik jarayonni osonlashtirish, samaradorligini oshirish va ta'limni sifatli amalga oshirish uchun zarurdir.

O'quv-metodik komplekslarning tarkibi va tuzilishi. O'quv-metodik komplekslar odatda quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

1. **O'quv qo'llanmalar:** Maktabgacha ta'limdagi metodika fanlaridan o'quv qo'llanmalari o'qituvchining maqsadga muvofiq ta'lim berish jarayonini rejalashtiradi. Ular o'quvchilarga kerakli bilimlarni taqdim etadi.

2. **Dars ishlanmalari:** O'quv-metodik kompleksning asosiy qismlaridan biri bo'lib, har bir darsga oid maqsadlar, metodlar, pedagogik texnologiyalar, baholash tizimlari va faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

3. **Pedagogik metodlar va texnikalar:** Ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish uchun pedagogik metodlar (dars o'tkazish usullari, o'quv materiallarini ishlab chiqish, o'quvchilarning faoliyatini tashkil etish) va texnikalar (multimedia vositalari, o'yinlar, didaktik materiallar) kiradi.

4. **Baholash va tahlil qilish tizimi:** O'quvchilarning erishgan natijalarini baholash, o'quv jarayonini tahlil qilish usullari.

O'quv-metodik komplekslarni tayyorlashning ahamiyati

1. **Ta'lim jarayonining sifatini oshirish.** O'quv-metodik komplekslar tayyorlash, o'qituvchilarga o'quv jarayonini aniq va samarali tashkil qilishda yordam beradi. Darslar yaxshi rejalashtirilgan va metodik jihatdan tayyorlangan bo'lsa, o'quvchilarning bilim olish jarayoni yaxshilanadi. Komplekslar o'qituvchilarga o'quv materiallarini o'z vaqtida va samarali taqdim etishga imkon beradi. Bu o'z navbatida, ta'lim sifatining oshishiga olib keladi.

2. **O'quvchilarning faolligini oshirish.** Maktabgacha ta'limda o'quvchilarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishi uchun turli xil interaktiv va o'yin asosidagi metodlar qo'llaniladi. O'quv-metodik komplekslar esa, bolalarning qiziqishini uyg'otish, ularning faol ishtirokini ta'minlash va ta'lim jarayonini qiziqarli qilishda katta yordam beradi. O'yinlar, rolli o'yinlar, drama va boshqa interaktiv metodlar o'quvchilarning o'zini ifodalashiga, ijodkorlikni rivojlantirishga va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

3. **Pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirish.** O'quv-metodik komplekslar o'qituvchilarga pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. O'qituvchi o'z ishida zamonaviy metodlarni,

innovatsion texnologiyalarni, didaktik materiallarni qanday ishlatishni o`rganadi. Bu pedagoglarning malakasini oshirishga va metodik yondashuvlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

4. **Boshqaruv va nazoratni osonlashtirish.** Komplekslar ta`lim jarayonini boshqarishni osonlashtiradi. O`quv-metodik komplekslar ta`lim jarayonining barcha jihatlarini o`z ichiga oladi, shu jumladan, darslarni rejalashtirish, o`quvchilarning baholash tizimi, o`quv materiallarini tayyorlash va tarqatish. Bu esa, o`qituvchining ishini tizimli va muvofiqlashtirilgan tarzda tashkil qilishga yordam beradi.

5. **O`quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish.** Maktabgacha ta`limda har bir bola o`ziga xos xususiyatlarga ega, shu sababli o`quv-metodik komplekslar individual yondashuvni ta`minlashga xizmat qiladi. Dasturda bolalar uchun individual mashqlar, o`yinlar, materiallar va faoliyatlar qo`llanilishi mumkin. Bu yondashuv bolalar uchun ta`limni samarali va shaxsiylashtirilgan tarzda tashkil etishga yordam beradi.

6. **Ta`limning integratsiyalashgan va yaxlitligini ta`minlash.** O`quv-metodik komplekslar ta`limning turli jihatlarini integratsiyalashgan tarzda tashkil etishga imkon beradi. Masalan, o`quv jarayonida maktabgacha ta`lim fanlarining bir-biriga bog`liqligi va o`zaro aloqasini ko`rsatish orqali, bolalar bir butun sifatida bilimni o`zlashtiradilar. Komplekslar o`quvchilarning ko`nikmalarini kengaytirish va o`rgatishning yaxlit tizimini yaratadi.

7. **Ta`lim tizimining doimiy yangilanishi.** O`quv-metodik komplekslar pedagogik innovatsiyalarni va yangi ta`lim texnologiyalarini doimiy ravishda qo`llab-quvvatlashga yordam beradi. Maktabgacha ta`lim tizimi doimo o`zgarib turadigan soha bo`lgani uchun, o`quv-metodik komplekslar yangilanib, zamon talablariga moslashtirilishi kerak. Bu pedagogik yondashuvlarni yangilash va ta`lim sifatini doimiy ravishda yaxshilash imkonini beradi.

Maktabgacha ta`lim yo`nalishi bo`yicha metodika fanlaridan o`quv-metodik komplekslar tayyorlash ta`lim jarayonining samaradorligini oshirish, o`quvchilarning rivojlanishini ta`minlash va o`qituvchilarning pedagogik malakasini yaxshilashda juda muhimdir. Komplekslar ta`limning

sifatini oshirish, o`quvchilarning qiziqishini uyg`otish, individual yondashuvni amalga oshirish va pedagogik jarayonni tizimli ravishda boshqarishni ta`minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, o`quv-metodik komplekslar o`qituvchiga o`z ishini aniq rejalashtirish, metodologik jihatdan to`g`ri yondashuvlarni qo`llash va ta`limning yuqori sifatini ta`minlashda yordam beradi.

Maktabgacha ta`limda metodika turkum fanlari o`qituvchisi o`quv-meyoriy hujjatlar asosida o`zi o`qitadigan fani bo`yicha o`quv-metodik kompleks yaratadi. O`quv-metodik kompleks tushunchasi turli tadqiqotchilar tomonidan turlicha talqin etilgan bo`lib, bu tushunchalarning mohiyatini to`laroq anglash uchun ular tomonidan o`quv-metodik kompleksga berilgan ba`zi ta`riflarni keltirib o`tamiz.

Y.E.Pichugina o`zining tadqiqot ishlarida quyidagicha ta`rif beradi: "O`quv-metodik kompleks - bu fanning o`quv maqsad va vazifalarini to`liq va samarali joriy etish uchun mo`ljallangan o`quv dasutrlari, darslik va o`quv qo`llanmalar, didaktik materiallar va o`qituvchi uchun metodik ko`rsatmalar majmuidir".

Y.K.Babanskiy o`quv-metodik kompleksni zamonaviy ta`limda o`quv-tarbiya masalalarini yechishga qaratilgan o`zaro organik bog`langan o`quv-metodik qo`llanmalar to`plami deb ta`riflaydi.

Bugungi kunda o`quv-metodik komplekslarida qo`yidagilar bo`lishi shart qilib qo`yilgan:

- ✓ o`quv va ishchi dasturlar,
- ✓ taqvim-mavzuiy reja,
- ✓ ma`ruza, seminar va amaliy mashg`ulotlar hamda mustaqil ta`limning texnologik modeli va texnologik xaritasi,
- ✓ ma`ruza matnlari,
- ✓ seminar, amaliy va laboratoriya mashg`ulotlari ishlanmalari,
- ✓ mustaqil ta`lim topshiriqlari,
- ✓ asosiy va qo`shimcha adabiyotlar ro`yxati,
- ✓ prezentatsiyalar,
- ✓ nazorat va baholash uchun topshiriqlar,
- ✓ sillabus,
- ✓ fanni o`qitishga doir tashkiliy ko`rsatmalar

O`quv-metodik komplekslarni *ishlab chiqish* vazifalari:

1. O`quv-metodik ta`minotni tayyorlash.
2. Ishlab chiqarish, fan, texnika va ish beruvchilarning talablarini inobatga olgan xolda fan mazmunini tizimlashtirish.
3. Sifatli mutaxassislarni tayyorlashni ta`minlovchi o`quv-metodik va boshqa materiallar bilan o`quv jarayonini ta`minlash.
4. Ta`lim jarayoniga faol usul va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish.
5. Talabalarning mustaqil ishlarini va ularning bilimlarini nazorat qilishni to`g`ri tashkillashtirish va rejalashtirish.
6. Elektron darslik, o`quv metodik qo`llanmalarni ishlab chiqish uchun o`quv metodik materiallar ishlab chiqish.
7. O`quv jarayonini sifatini tizimli nazorat qilish imkoniyatini yaratish.

O`quv-metodik komplekslar:

- talabalar tomonidan o`quv materialini mustaqil o`zlashtirishni;
- talabalar bilimini nazorat qilishni;
- barcha turdagi mashg`ulotlarni tashkillashtirish bo`yicha metodik ta`minotni;

- qo`shimcha axborot ta`minotni *ta`minlashi kerak*.

O`quv jarayonida o`quv-metodik komplekslar:

- o`quv materialini o`zlashtirishda talabalarga amaliy va metodik yordam berish;
- fan bo`yicha o`quv jarayonini tashkillashtirishda va o`tkazishda o`qituvchilarga metodik yordam ko`rsatish;
- o`quv jarayonini metodik ta`minotini takomillashtirishda, uni baholash va rejalashtirishga asos *uchun zarur*

Syllabus (lat. *Syllabus Errorum* – “ikkilanishlar ro`yxati”) – 1864-yilda Rim cherkovi tomonidan ishlab chiqilgan muhokama qilinadigan ta`limot va tamoyillar ro`yxati. Qadimda mazkur atama (lat. *syllabus* - katalog) Rim cherkovi tomonidan papa tomonidan ishlab chiqilgan qonunlarni kodifikatsiyalash uchun qo`llanilgan.

Syllabus - o`qitiladigan fanning manbalarini, uning qisqacha mazmunini, mavzusi va har bir mashg`ulotning davomiyligini, mustaqil

ta`lim topshiriqlarini, maslahat beradigan vaqtni, o`qituvchining talablarini, baholash mezonlarini, oraliq nazorat jadvalini va adabiyotlar ro`yxatini ko`rsatib beradigan o`quv dasturi.

Syllabusning tarkibiy qismlari:

1. Professor-o`qituvchi haqida ma`lumot.
2. Murojaat uchun ma`lumotnoma.
3. Prerekvizitlar (Prerequisite).
4. Postrekvizitlar (Postrequisite).
5. Fanning qisqacha tavsifi.
6. Fanning maqsadi va vazifalari.
7. Fanni o`rganishga qo`yiladigan talablar.
8. Taqvim-mavzuiy reja.
9. Ma`ruza va amaliy mashg`ulotlar rejasi.
10. Talabalarning mustaqil ishlarini (konsultatsiya) o`tkazish rejasi.
11. Mustaqil ishlarni bajarish va topshirish jadvali
12. Kurs ishi mavzulari banki
13. Asosiy va qo`shimcha adabiyotlar ro`yxati
14. Talabaning o`quv ishlari natijalarini nazorat qilishga doir savollar
15. Talabalarning bilimini baholash tizimi
16. Talabaning reytingini belgilash shkalasi
17. Yakuniy baholash tartibi
18. Talabaning o`quv natijalarining reyting-balli va baholash tizimi

Syllabusda nafaqat talaba o`zlashtirishi zarur bo`lgan fanlar, imkoni boricha aniq mavzular, bilim va ko`nikmalar ro`yxati keltirilishi kerak.

Talabalarga o`quv fanini mustaqil faoliyatda o`rganish va bilimlar sifatini doimiy o`zi tekshirishini tashkillashtirishda yordam berish uchun mo`ljallangan.

Talabaning O`UM quyidagilardan kelib chiqib ishlab chiqilishi kerak:

- 1) o`quv ma`lumotining maqsadi, tuzilishi, mazmuni va hajmi,
- 2) talabaga DTS tomonidan belgilangan, berilgan sharoitda va o`quv rejasida belgilangan vaqtda ta`lim maqsadlariga erishishni kafolatlovchi fan bo`yicha ta`lim texnologiyasi.

O`quv fani bo`yicha talabalar mustaqil faoliyatini tashkillashtirish uchun O`UM tuzilishi va mazmunli ko`rsatkichlari:

1. Reja - topshiriq - har bir o`quv mashg`uloti uchun tuziladi. Jadval ko`rinishida bajarilib, quyidagi ma`lumotlarni o`z ichiga oladi:

1.1. Mavzuning nomi, o`quv mashg`uloti shakli va turi.

1.2. O`quv mashg`ulotining tuzilishi olib borish rejasi.

1.3. O`quv mashg`uloti maqsadi.

1.4. Talabani o`quv faoliyati natijalari-ta`lim berish natijasida talaba bajarishi lozim bo`lgan harakatlar. Ular aniq va fe`llarda (...*aytadi*, ...*sanab beradi*, ... *tasniflaydi va h.k*) ifodalanib, olingan natijalarni bir xil ma`noda va haqqoniy baholash, ularni belgilangan maqsadga mos kelishini aniqlash imkonini beradi.

1.5. Mustaqil tayyorgarlik uchun topshiriq. Ular qisqa maslahat va ularni bajarish bo`yicha tavsiyanomalardan iborat bo`lgan-aytib berishlar bilan berilishi mumkin.

1.6. Nazorat shakli: Kuzatuv, o`quv topshiriqlarini bajarish, savol - javob shakli, test va boshq.

1.7. O`quv fan bo`yicha talaba olishi mumkin bo`lgan, eng yuqori ball. O`quv fan bo`yicha talaba olishi mumkin bo`lgan, haqiqiy ball.

2. O`quv-metodik materiallar o`quv mashg`uloti maqsadi va mazmunidan tashqari, ta`lim berish texnologiyasiga muvofiq quyidagilarni o`z ichiga oladi:

2.1. O`quv materiallar: ma`ruzaning qisqa (tayanch) chizma va jadval ko`rinishidagi yozmalari.

2.2. O`quv guruhi uchun topshiriq, ularni bajarishning ko`rsatkich va baholash mezonlari.

2.3. Talabalar o`quv ish jarayonida amal qilishlari lozim bo`lgan axborot beruvchi materiallar: (aqliy hujum, guruhlarda ishlash) qoidasi; (esse, referat yozishga) talablar; (keys va boshq.) materiallar.

2.4. O`zini tekshirish uchun topshiriqlar (test, savol, topshiriq va mashqlar).

Joriy pedagogik nazoratni va talaba tomonidan ko`zlanayotgan ta`limiy maqsadlarga erishish darajasini doimiy o`zi baholashni ta`minlaydi. Oraliq va yakuniy nazoratning savol va topshiriqlarni o`z ichiga oladi. O`quv-metodik materiallar hajmi chegaralanmaydi. Lekin ular katta hajmli, yaxshi tuzilmaga keltirilgan va grafikli ramsiyashtirilgan bo`lishi kerak.

O`UMning tuzilishi

O`UM – bu barcha tarkibiy qismlari bosma va elektron va bosma hujjat shaklida tayyorlanadigan fanning o`quv-uslubiy majmuasidir. O`UM o`z ichiga majburiy va qo`shimcha qismlarni qamrab oladi.

Majburiy qism qo`yidagi 4 ta komponentdan iborat:

1. Dasturiy komponent: Fan dasturi – uslubiy meyoriy hujjat bo`lib, davlat ta`lim standartining muayyan fan bo`yicha bakalavr (magistr)darajasi va mutaxassisligi bilim, ko`nikma, va malakalariga quyilgan talablarga muvofiq ishlab chiqiladi;

Fanning ishchi dasturi – uslubiy meyoriy hujjat bo`lib, fan dasturi bo`yicha bakalavr (magistr) bilim, ko`nikma va malakalariga quyilgan talablarga muvofiq ishlab chiqiladi.

2. Fanning mazmunini belgilovchi komponentlar: Elektron va bosma o`quv qo`llanma (yoki ma`ruzalar matni) – davlat ta`lim standarti va o`quv dasturlariga muvofiq ravishda o`quv fanining to`liq yoki alohida bo`limlarining tizimli bayoniga ega bo`lgan yagona kompyuter dasturi muhitida gipermatnli texnologiya asosida multimedia komponentlaridan foydalangan holda interaktiv muloqot imkoniyatini yaratuvchi, zarur hollarda qo`shimcha dasturiy modularga ega bo`lgan Elektron va bosma o`quv nashri.

Virtual amaliy-laboratoriya – o`tilgan nazariy materiallarni o`zlashtirishga, amaliy bilim va ko`nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladigan, tadqiqot obyektiga bevosita muloqotga chiqmagan holda turli hil hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali tajriba-sinov o`tkazish imkonini beruvchi maxsus dasturiy vositalar majmuasi.

3. Metodik komponentlar: O`qituvchiga mo`ljallangan metodik komponent: Elektron va bosma metodik qo`llanma (yoki ma`ruzalar matni) – pedagogik tajribani umumlashtirish va uzatish hamda ta`lim faoliyatining yangi modellarini shakllantirish va tarqatish shakli. Elektron va bosma uslubiy qo`llanmada pedagogik tajriba mashg`ulotlarning raqamlashtirilgan video-lavhalari, elektron va bosma yoki unga o`girilgan shaklda yaratilgan talabalar ishlarini darslar bo`yicha rejalashtirilgan shaklida ko`rsatiladi. Unda mashg`ulotlar uchun texnologik xarita va didaktik materiallar beriladi. Didaktik materiallarga o`qitilishi va o`rganilishi lozim bo`lgan bilimlarni

beruvchi har qanday axborot tashuvchilar tushuniladi. Nazariy va amaliy mashg'ulotlarda o'quv-didaktik materiallar sifatida qo'llaniladigan matnli - vizual vositalar, amaliy mashg'ulotlarda kurs materiallari, uslubiy qo'llanmalar, jadvallar, jihoz yoki asbobni ishlatish bo'yicha ko'rsatmalar hamda elektron va bosma ta'lim resurslari ro'yxati beriladi.

4. Baholash komponentlari: Joriy, oraliq va yakuniy nazorat bo'yicha elektron va bosma test savollar, elektron va bosma topshiriqlar, nazorat ish variantlari, muammoli vaziyatli topshiriqlar, boshqotirmalar, taqdimotlar, kurs ishi mavzulari va h.k.

Elektron va bosma testlar – saqlangan, ishlov berilgan va testlashtiruvchiga kompyuter yoki telekommunikatsion texnikasi yordamida taqdim etiladigan testlar. Testlashtiruvchi “qog'oz” blankalarni to'ldirib, so'ngra unga kompyuterda ishlov bersa, bular kompyuterli test bo'lib hisoblanmaydi.

Elektron va bosma topshiriqlar - o'qituvchiga ta'lim oluvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan xolda mustaqil va nazorat ishlari uchun tartibga keltiradigan topshiriqlar majmuini o'zida aks ettiruvchi axborot manbasining muhim ko'rinishidir. Yaratilgan topshiriqlar ta'lim oluvchilarga an'anaviy “qog'oz”li va elektron va bosma variantlarida taqdim etiladi.

O'UMning qo'shimcha qismlari elektron va bosma xrestomatiya, elektron va bosma jurnallar, Internet saytlar kabi manbalardan iborat bo'ladi.

O'UM yaratish bosqichlari

1-bosqich. O'UM yaratish rejasi va ijrochilari kafedra majlisida tasdiqlanadi. Fan bo'yicha O'UM yaratishda mualliflar jamoasi tuziladi. Mualliflar jamoasiga fan o'qituvchisi, soha mutaxassislari, Davlat ta'lim standarti va fan dasturlarini ishlab chiquvchilari, elektron va bosma ta'lim resurslarini yaratish bo'yicha muhandis, dasturchilar va dizaynerlar, metodistlar, psixologlar kiritiladi. Yaratiladigan o'quv-uslubiy majmuaning sifati mualliflarning pedagogik va kasbiy mahoratiga, ularning bilimdonligiga bog'liq bo'ladi.

2-bosqich. O'UM tuzilmasini ishlab chiqish. O'UM tarkibiy tuzilishini modulli tizim asosida qurish maqsadga erishishni osonlashtiradi. O'quv

materiallari alohida ajratilgan modullarda beriladi. Modullar avtonom ko'rinishdagi o'quv materiali bo'lib, u mazmuniy va metama'lumotlar qismlaridan tuzilgan. Modulli o'quv materiallarni boshqaruv tizimini hosil qilish uchun modullar orasida o'zaro bog'lanishlar ta'minlanishi lozim. Har bir komponentning mazmuni fan bo'yicha qo'yilgan maxsus talablardan kelib chiqqan holda, shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi va mustaqil ta'lim talablari va tamoyillari asosida ishlab chiqiladi. O'UM yaratishda o'quv materialining o'quv elementlariga bo'linishi va uning tuzilmasini iyerarxiya ko'rinishida ko'rgazmali tasvirlashga yo'naltirilgan o'quv materiali mazmunining modelini ishlab chiqiladi.

3-bosqich. O'UMning barcha komponentlaridan ssenariylari va Elektron va bosma versiyalarini yaratish. O'UM komponentining ssenariysi bu – ta'lim bosqichining mazmuni va uning jarayonli qismining turli darajadagi va vazifadagi dasturli tuzilmalar doirasida monitor ekranida aks etuvchi kadrlar bo'yicha taqsimlanishidir. Jarayonli qism mazmuniy qismini ochib berish va namoyish qilish uchun monitor ekranida tasvirlanishi zarur bo'lgan barcha jarayonlarni o'z ichiga oladi. Har bir mavzu bo'yicha ssenariylar yaratiladi hamda alohida nazariy ma'lumotlarga, laboratoriya va amaliy ishlariga, seminar mashg'ulotlariga fayl yaratiladi.

4-bosqich. O'UM barcha komponentlari bo'yicha yaratilgan ssenariy va fayllarni gipermatn va giperurojaat texnologiyalari orqali dastur tuziladi.

O'UMni foydalanishga tayyorlash va muallifligi

Tayyor bo'lgan O'UMni foydalanishga tayyorlash jarayonida bajariladigan ishlarning tarkibi quyidagilardan iborat bo'ladi.

Taqrizdan o'tkazish. Taqriz qilish va mustaqil ekspertizadan o'tkazish jarayoni quyidagi 3 bosqichda amalga oshiriladi:

I bosqich – kafedrada taqrizdan o'tkazish O'UM o'qitiladigan kafedra metod kengashi tomonidan o'rnatilgan tartibda o'tkaziladi. Taqriz qilishda avvalo O'UM barcha tarkibiy qismlari to'la ishlab chiqilganligi, mazmunining to'g'ri tuzilganligi, fan taraqqiyotining zamonaviy bosqichi uchun dolzarbli ustuvor mezon sifatida qaraladi.

II bosqich – fakultet ilmiy-metodik kengashi tomonidan o'tkaziladigan ekspertiza xulosasiga ko'ra O'UMni o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish

to'g'risida qaror qabul qilinadi. Fakultet ilmiy-metodik kengashi fanlar bo'yicha fakultetga tegishli ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklar o'quv rejalariga kiruvchi fanlar bo'yicha ishlab chiqilgan O'UMlarning mazmuni va sifatini davriy ravishda nazorat qilib boradi.

III bosqich – OTM Ilmiy-uslubiy kengashi tomonidan o'tkaziladigan ekspertiza ishlab chiqilgan O'UMning didaktik, metodik, texnik va dasturiy talablar, shuningdek tayyorlangan gipermatn va multimedia komponentlarining muvofiqlik darajasini baholashga qaratiladi.

Kafedra va fakultet xulosalari hamda OTM Ilmiy-uslubiy kengashi tavsiyasi asosida ishlab chiqilgan O'UMni ta'lim muassasi rasmiy saytida joylashtiriladi.

O'UMni mazmunini to'ldirib borish, qisman qayta ishlash fan sohasida yoki o'quv jarayoniga oid meyoriy hujjatlarda yuz beradigan o'zgarishlardan kelib chiqqan holda kafedra qarori asosida amalga oshiriladi.

O'UM didaktik, psixofiziologik, metodik, texnik, dasturiy, shuningdek tayyorlangan gipermatn va multimedia komponentlarining muvofiqlik darajasiga ko'ra talablarga javob berishi lozim.

O'UMning dasturiy talablarga, shuningdek tayyorlangan gipermatn va multimedia komponentlarining muvofiqligiga OTM axborot texnologiyalar markazi mas'ul hisoblanadi.

Nazorat savollari

1. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi fani o'qituvchisining o'quv-meyoriy hujjatlari.
2. DTS tuzilishi va mazmuni.
3. O'quv rejasi va ishchi dasturlarga qo'yiladigan talablar.
4. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi bo'yicha fanlardan o'quv-metodik komplekslar tayyorlash.
5. Ta'lim mazmunini belgilovchi meyoriy hujjatlar.
6. O'quv dasturiga qo'yiladigan talablar.
7. Namunaviy o'quv dasturining mazmuni.
8. Davlat ta'lim standartlari tarkibiy tuzilishi.
9. Mualliflik o'quv dasturlari

TA'LIM JARAYONIDA METODLARNING MOHIYATI. TA'LIM JARAYONIDA TURLI METODLARDAN FOYDALANISH. O'QITISH METODLARINING TASNIFI. METODLARNING TURLARI

Reja:

1. Ta'lim jarayonida metodlarning mohiyati.
2. Ta'lim jarayonida turli metodlardan foydalanish.
3. O'qitish metodlarining tasnifi.
4. O'qitish jarayonida qo'llaniladigan metodlarga qo'yiladigan talablar.
5. Metodlarning turlari
6. Oliy ta'lim muassasalarida o'qitish metodlari

Mavzu bo'yicha tayanch iboralar: ta'lim, demokratlashuvi, ta'limning ustuvorligi, metod, vosita, usul, uslub, demokratlashuvi, insonparvarlashuvi, ijtimoiylashuvi, milliy yo'nalganligi.

Ta'lim jarayonida metodlarning mohiyati

Ta'lim metodlari - bu o'qituvchining o'quvchilarga bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni berish jarayonida ishlatadigan usul va vositalar to'plamidir. Ta'lim jarayonida metodlar o'quvchilarni ta'limga jalb qilish, ularni o'rgatish va rivojlantirishning asosiy vositalaridir. Har bir metod o'ziga xos pedagogik maqsadga xizmat qiladi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonida metodlarning mohiyati o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi faoliyatning tashkil etilgan shakliga, bilim va ko'nikmalarni egallash, ularni ongli va faol o'zlashtirish yo'llariga asoslanadi.

Ta'lim metodlari o'qituvchi tomonidan ma'lumotlarni yetkazish va o'quvchilar tomonidan ularni qabul qilish, tushunish, tahlil qilish, qo'llash, umumlashtirish, baholash jarayonlarini tashkil etadi. Shuningdek, bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muammoga yondashuv, ijtimoiy moslashuv, o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini shakllantirishga imkon yaratadi.

Metodlarning mohiyati, avvalo, ularning didaktik vazifani bajarish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, metodlar ta'lim mazmunini o'zlashtirishga yordam beradi, bilim olishni ongli va faol jarayonga aylantiradi. Har bir metod konkret pedagogik vazifani hal qiladi: masalan, tushuntirish – yangi materialni bayon qilish, amaliy mashq – ko'nikmani mustahkamlash, suhbat – fikrni chuqurlashtirish, muammoli metod – tanqidiy tafakkurni rivojlantirish, o'yin metodlari – qiziqishni rag'batlantirish, loyihaviy metodlar – mustaqil faoliyatni shakllantirish uchun xizmat qiladi. Shu jihatdan qaralganda, metodlar faqat o'qituvchining faoliyat shakli emas, balki ta'lim oluvchining faol ishtirokini, o'zlashtirish jarayonini yo'naltiruvchi vositadir.

Ta'lim metodlari o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, o'quv materialining murakkablik darajasi, ta'limning shakli va shakllanish bosqichiga qarab tanlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ko'proq vizual, amaliy, o'yin, faoliyatga asoslangan, mimik va dramatik usullar, ilg'or yoshlar uchun esa muammoli vaziyatlar, mustaqil tadqiqotlar, analitik ishlanmalar samarali hisoblanadi. Metodlar doirasida faqat bilim olish emas, balki ijtimoiy, hissiy, axloqiy, estetik tarbiya ham amalga oshiriladi. Metodlar orqali bola olgan bilimlarini real hayotga tatbiq etadi, muloqotga kirishadi, ijtimoiy holatlarni tahlil qiladi, o'zining nutqiy, psixologik va aqliy faoliyatini rivojlantiradi.

Ta'lim metodlarining zamonaviy tasnifida an'anaviy va innovatsion metodlar farqlanadi. An'anaviy metodlar – ma'ruza, suhbat, ko'rsatish, mashq, amaliy topshiriq; innovatsion metodlar – klaster, insert, brainstorming (aqliy hujum), fishbone, problemali vaziyat, loyiha metodi, keys-stadiy, situatsion analiz, refleksiya kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Bu metodlar ta'limning texnologik va integrallashgan asoslarini tashkil qiladi. Ayniqsa, zamonaviy ta'lim texnologiyalari sharoitida metodlar bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro bog'langan, o'quvchining faolligini ta'minlovchi vositadir.

Metodlarning yana bir mohiyatli jihati – ular pedagogik maqsadning bosqichma-bosqich amalga oshirishini ta'minlaydi. Har bir darsda qo'llaniladigan metod o'zining maqsadga yo'naltirilganligi, natijadorligi, rivojlantiruvchi funksiyalarining uyg'unligi bilan ajralib turadi.

Metodlar yordamida bilimlar beriladi, ularga nisbatan munosabat shakllanadi, bilimlar amaliyotda qo'llanadi, yangi bilimlar hosil qilinadi. Bu jarayonda o'qituvchi – yo'naltiruvchi, motivator, fasilitator bo'lib, o'quvchi esa bilim egalovchi emas, faol ishtirokchi rolida bo'ladi. Shu sababli, metod tanlashda faqat o'qituvchi uchun qulaylik emas, balki o'quvchining aqliy, hissiy, jismoniy va ijtimoiy faolligini hisobga olish muhimdir.

Metodlar orqali ta'limning har bir bosqichi izchil va tizimli amalga oshiriladi. Ular o'quvchilarni faollikka undaydi, mustaqil fikrlashga o'rgatadi, o'rgangan bilim va ko'nikmalarni turli sharoitlarda qo'llay olish salohiyatini shakllantiradi. Shunday qilib, ta'lim metodlari – bu ta'lim jarayonining asosi, mazmunni o'zlashtirishning vositasi, pedagogik maqsadga erishish yo'li, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik hamkorlikning tashkilotchisidir.

Ta'lim jarayonida turli metodlardan foydalanish

Ta'lim jarayonida turli metodlar o'qituvchining o'quvchilarga bilimlarni taqdim etish va ular bilan interaktiv ishlashda qo'llaniladi. Turli metodlardan foydalanish, o'quvchilarning turli xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta'limning samaradorligini oshirishga imkon beradi.

1. **An'anaviy metodlar:** Ushbu metodlar o'qituvchining boshqaruvi ostida o'quvchilarga ma'lum bir bilimlarni berish jarayonini tashkil qiladi. *Masalan*, tushuntirish, ko'rsatish, mulohaza qilish kabi metodlar.

2. **Innovatsion metodlar:** Yangi pedagogik texnologiyalar, o'yinlar, loyiha asosidagi o'qitish, multimedia vositalari, interaktiv metodlar. Bu metodlar o'quvchilarni o'z faoliyatiga jalb qilish, qiziqarli va samarali o'qitishni ta'minlash uchun ishlatiladi.

3. **Interaktiv metodlar:** O'quvchilarni o'zaro muloqotga, bahs-munozaraga, guruh ishlariga jalb qilish. Bu metodlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini, ijodkorligini va muammolarni yechish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

O'qitish metodlarining tasnifi

O'qitish metodlarini tasniflashning turli usullari mavjud. Ularning ba'zilar quyidagicha:

1. Pedagogik maqsadlar va vazifalarga qarab tasniflash.

2. O`quvchilar bilan interaktivlik darajasiga qarab.

3. Metodning ishlash faoliyatiga qarab.

4. O`quv jarayonining tashkil etilishiga qarab.

O`qitish jarayonida qo`llaniladigan metodlarga qo`yiladigan talablar

1. **Ta`lim maqsadlariga moslik:** Har bir metod ta`limning aniq maqsadlariga erishishni ta`minlashi kerak. *Masalan*, bilim berish metodlari yangi bilimlarni o`zlashtirishga, faol metodlar esa o`quvchilarning ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradi.

2. **O`quvchilarni faollashtirish:** Metodlar o`quvchilarning faol ishtirokini ta`minlashi kerak. Faol metodlar o`quvchilarga o`z bilimlarini mustahkamlash va yangi ko`nikmalarni o`zlashtirishda yordam beradi.

3. **O`quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish:** Har bir o`quvchining ehtiyojlari, qiziqishlari, o`rganish uslublari turlicha bo`ladi. Shuning uchun metodlar o`quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirilishi lozim.

4. **Tadqiqot va tahlil qilish:** Metodlar o`quvchilarning tahlil qilish, muammolarni hal qilish va izlanish ko`nikmalarini rivojlantirishi kerak. Misol uchun, loyiha asosida ishlash, guruh muhokamalari, muloqot qilish.

5. **Amaliyotga yo`naltirilganlik:** O`qitish metodlari o`quvchilarga amaliy ko`nikmalarni ham berishi zarur. Masalan, amaliy mashg`ulotlar, tajriba qilish, ko`nikmalarni rivojlantirish.

6. **Motivatsiya yaratish:** Metodlar o`quvchilarda o`qishga bo`lgan qiziqish va motivatsiyani oshirishi kerak. O`yin asosida o`qitish yoki real hayotga bog`liq vazifalar yordamida o`quvchilarni motivatsiya qilish mumkin.

O`qitish metodlarining turlari

1. **Tushuntirish (narrativ) metodlari:** O`qituvchining asosiy vazifasi o`quvchilarga ma`lumotni tushuntirish va ularni tinglashdir. Bu metod an`anaviy o`qitishda keng qo`llaniladi.

o **Leksiyalar:** O`qituvchi yangi mavzu bo`yicha keng tushuntirishlar beradi.

o **Tushuntirish:** Darsda o`qituvchi o`quvchilarga mavzu yoki kontentni izohlaydi.

2. **Ko`rsatish metodlari:** O`qituvchi o`quvchilarga qanday amalni bajarishni ko`rsatadi.

o **Praktik mashg`ulotlar:** O`qituvchi amaliy ishlarni ko`rsatadi, bolalar esa amalda bajaradilar.

o **Ko`rgazmalar va ekskursiyalar:** O`quvchilar o`rganayotgan mavzuni real hayotda ko`rishadi.

3. **O`yin metodlari:** Bu metod o`quvchilarni ta`lim jarayoniga faol jalb qilishga yordam beradi. O`yinlar o`quvchilarga qiziqarli va samarali tarzda bilim beradi.

o **Rollar o`yinlari:** O`quvchilar har xil rollarda ishtirok etadilar, shu orqali yangi ko`nikmalarni o`rganadilar.

o **Didaktik o`yinlar:** O`quvchilarga bilim va ko`nikmalarni o`yin orqali o`rgatish.

4. **Baholash metodlari:** O`quvchilarning o`rganish jarayonini baholash va kuzatish.

o **Sinovlar va testlar:** O`quvchilarning bilimlarini tekshirish va tahlil qilish uchun ishlatiladi.

o **Baho berish:** O`qituvchi o`quvchilarning ishlarini baholab, fikr bildiradi.

5. **Izlanish metodlari:** O`quvchilarni o`z-o`zini o`rganishga va mustaqil ishlashga yo`naltiradigan metodlar.

o **Loyihalar:** O`quvchilar ma`lum bir mavzu asosida mustaqil ish olib boradilar.

o **Eksperimentlar:** O`quvchilar yangi bilimlarni mustaqil ravishda izlashga undovchi metod.

Ta`lim jarayonida metodlarning mohiyati juda katta, chunki ular o`quvchilarning bilim olishini, rivojlanishini va o`ziga xos qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Turli metodlardan foydalanish, ta`limni qiziqarli va samarali qilish imkoniyatini yaratadi. O`qitish metodlarining tasnifi, ularning turli xil variantlarini to`g`ri tanlash va qo`llash, o`quvchilarning muvaffaqiyatini oshirishda katta ahamiyatga ega.

“Metod” so`zining yunoncha tarjimasida “tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo`li” kabi ma`nolarni anglatadi. Filosofiya lug`atida ushbu tushuncha umumiy tarzda “maqsadga erishish usullari” deya sharhlangan.

Ayni vaqtda pedagogik manbalarda "ta'lim metodi" tushunchasiga berilgan ta'riflarning xilma-xil ekanligiga guvoh bo'lish mumkin. Mazkur o'rinda ularning ayrimlarini keltiramiz:

Ta'lim metodi – zamonaviy darajada o'quv-tarbiyaviy maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan pedagog va ta'lim oluvchilarning o'zaro bog'liq faoliyat usullaridir (*V.I.Zagvyazinskiy*).

Ta'lim metodlari – o'quv jarayonining murakkab tarkibiy unsuri (komponenti) bo'lib, o'qituvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining barcha yo'nalishlarini yoritishga xizmat qiladi, ular o'rtasida ko'p sonli aloqa va bog'lanishlarni yuzaga keltiradi (*G.I.Shukina*).

Ta'lim metodlari deganda o'qituvchining o'rgatuvchanligi va ta'lim oluvchilarning o'quv materialini egallashga yo'naltirilgan turli didaktik masalalar yechimini topishga oid o'quv bilish faoliyatlarini tashkil etish usullari tushuniladi (*I.F.Xarlamov*).

Ta'lim metodi – belgilangan maqsadga erishishni ta'minlovchi algoritmlashtirilgan, muayyan mazmunga ega sharakatlar tizimidir (*P.I.Podlasiy*).

Ta'lim metodi tuzilmasida quyidagilar ajralib turadi:

- maqsadli tarkib;
- faoliyatli tarkib;
- ta'lim vositalari.

Tabiiyki, umumiy holda erishilgan natija har doim ham o'qituvchining dars boshida belgilagan maqsadiga mos kelavermaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchi va ta'lim oluvchilar faoliyati asosida, shuningdek, ta'lim vositalari yordamida natijalanadi, ushbu jarayonda aniq maqsadga yo'naltirilgan mexanizm ishga tushadi. Ta'lim tizimlari maqsadga erishish jarayonida bosh xalqa aynan qanday va qaysi mexanizm asosida hamda mavjud tarkibiy unsurlarni qanday ishga solish mumkinligini ifodalashga xizmat qiladi.

"Ta'lim metodi" atamasi bilan birga ko'p hollarda "metodik usul" (sinonimlari – pedagogik usul, didaktik usul) tushunchasi ham qo'llaniladi. U ta'lim metodining tarkibiy qismi, uning muhim unsuri, metodni joriy qilishdagi alohida qadam sifatida ta'riflanadi. Har bir ta'lim metodi muayyan ta'lim usullarini chog'ishtirish orqali joriy etiladi.

Metodik usullarni xilma-xilligi ularni tasniflashga imkon bermaydi, biroq o'qituvchi faoliyatida tez-tez qo'llaniladigan usullarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- + Motivatsiyali;
- + Rivojlantiruvchi;
- + Tashkiliy;
- + Tarbiyaviy;
- + Ta'limiy.

Tarbiya metodlarining asosiy funksiyalari:

- + Metodik usullar;
- + Masalani o'rganish;
- + Namoyish (ko'rgazmali, obyektiv – tajriba, amaliy va aqliy harakatni namoyish etish, hokazolar);
- + Yo'l-yo'riq ko'rsatish;
- + Topshiriq berish;
- + Metodik usullarning turlari.

Har bir metod ma'lum ta'limiy vazifani muvaffaqiyatli hal etish, qolganlari esa birmuncha samarasiz bo'lishi mumkin. Universal ta'lim metodlari mavjud emas, shu bois darsda turli ta'lim metodlaridan yoki ularning majmuasidan foydalanish mumkin.

Ta'lim metodlaridan foydalanish ko'lemi, holati o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va mahorati darajasiga bog'liq holda o'zgaradi. Didaktikada munozaralarga sabab bo'layotgan yana bir muhim obyekt ta'lim metodlarining tasnifidir.

Mualliflar tavsiya etilayotgan metodlarni quyidagi chizma bo'yicha qo'llash maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydilar:

1. Bilimlarni egallash metodlari.
2. Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari.
3. Bilimlarni qo'llash metodlari.
4. Nazorat (bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va tekshirish) metodlari

1. Materialni og'zaki bayon qilish (hikoya, tushuntirish, ta'lim muassasasi ma'ruzasi). Ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish o'qituvchining tushuntirishini faol qabul qilish va puxta o'ylash evaziga

amalgaga oshiriladi. Bilimlarni uzatish vositasi sifatida o'qituvchi nutqi muhim ahamiyatga ega. Bu o'rinda o'qituvchining ta'lim oluvchilar faoliyatiga rahbarligi mavzuni qo'yish, rejani e'lon qilish, ta'lim oluvchilar faoliyatini boshqarishdan iborat bo'ladi.

2. Suhbat. Ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayoni: ular e'tiboriga havola etilayotgan savolning mohiyatini anglash, mavjud bilimlar va tajribani safarbar qilish, savolga oid obyektlarni o'zaro taqqoslash, puxta o'ylash va savollarga to'g'ri javob tayyorlashdan iborat. O'qituvchining rahbarligi: mavzuni qo'yish, savollarni ifodalash, berilgan javoblarni tuzatish, to'ldirish va umumlashtirish kabi holatlarda namoyon bo'ladi. Suhbat metodi yordamida bilimlarni o'zlashtirishda ta'lim oluvchilar mavjud bilimlari va tajribalariga tayanadilar.

3. Darslik (umuman, kitob) bilan ishlash (umumlashma va xulosalarni anglash, ularni xotirada saqlashga xizmat qiladi). Bilimlarni o'zlashtirish manbai bo'lib bosma matn xizmat qiladi. O'qituvchining rahbarligi esa topshiriqni ifodalash, faoliyat maqsadini belgilash, ta'lim oluvchilarga darslik bilan ishlashning yangi usullarini o'rgatish, o'zlashtirilgan bilimlarning tushunilish va mustahkamlik darajasini tekshirish kabi ko'rinishlarda aks etadi.

4. O'qituvchilarning kuzatuv (sinfda va sinfdan tashqari (shu jumladan, sayohat va ekskursiyalar) jarayonlarda). Ta'lim oluvchilarning o'quv predmetlari bo'yicha o'zlashtirish holati va hodisalarni kuzata borib, turli fan o'qituvchilarining ko'rsatmalari bo'yicha ularni qismlarga taqsimlab har bir ta'lim oluvchining o'ziga xos, o'xshash va muhim jihatlarini aniqlashga yo'naltiriladi. Bilimlarni o'zlashtirish manbai bo'lib muayyan predmet (yoki jarayon), tajriba, model, xaritalar xizmat qiladi. O'qituvchining rahbarligi kuzatish vazifasini belgilash, uni ma'lum shaxs zimmasiga yuklash, obyektini belgilash, umumiy rahbarlikni olib borish, qismlarga ajratish, asosiylarini aniqlash va umumlashtirishdan iboratdir.

5. Laboratoriya ishlari. Mazkur jarayonda aniq vazifa, ya'ni, ma'lum sharoitda muayyan hodisalarni kuzatish yuklanadi. Ta'lim oluvchilar hodisalarni kechish jarayonini kuzatadilar va tahlil qiladilar. Bilimlar manbai kuzatilayotgan hodisalar va ularning kechish jarayonidir.

6. Mashq (aqliy va faoliyatli mashqlar). Ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayonining o'ziga xosligi, nazariy asoslar o'zlashtirilgach, ayrim materiallardagi o'xshash harakatlarning ko'p bora takrorlanishi kuzatiladi.

7. Ijodiy mashq. Ushbu metod o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, o'ziga xoslik masalaning mohiyatini chuqur anglash, uni bajarishga nisbatan mustaqil yondashish, dalillarni saralash va o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni ijodiy bajarish jarayonida bilimlarni qo'llash va kengaytirish kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Bilimlar manbai va materiali sifatida avval egallangan ijodiy ishlar tajribasi, mavjud bilimlar, kuzatuvlar, shaxsiy tajriba, o'qilgan hikoya, ijtimoiy-foydali ishlarni boshqarish kabilar qayd etiladi.

O'tgan asrning 80-yillaridan boshlab ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati xarakteriga mos ta'lim tasnifi yaratildi.

I.Y.Lerner va M.N.Skatkinlarning qarashlariga ko'ra:

1. Izohli-tasvirli.
2. Reproaktiv.
3. Evristik yoki qisman-izlanuvchan muammoli bayon.
4. Tadqiqotchilik.

Ushbu metodlar, mualliflarning ta'kidlashlaricha, bir-biridan ta'lim oluvchilarning ta'lim mazmuni turlarini o'zlashtirishda amalga oshadigan bilish faoliyatlari xakteri va ta'lim oluvchilarning xilma-xil faoliyatlarini tashkil etuvchi o'qituvchi holati bo'yicha farqlanadi.

Izohli-tasvirli ta'lim metodlari (boshqa nomlanishi axborotli repsepsiya)ning mohiyati: odatda nazariy bilimlar tayyor holda uzatiladi, ta'lim oluvchilar esa ularni qabul qiladilar (repsepsiya). Bu yo'lda turli ta'lim vositalari (shu jumladan, ko'rgazmali vositalar)dan foydalaniladi. O'qituvchi faoliyati bunda nafaqat axborotlarni uzatish, balki ularning ta'lim oluvchilar tomonidan qabul qilinishini ham tashkil etishdan iborat bo'ladi.

M.I.Maxmutovning binarli ta'lim metodlari

Ta'lim metodlari:

1. Axborotli-ma'lumotli.
2. Tushuntiruvchi.
3. Yo'riqli-amaliy.

4. Tushuntirish-undovchi.

5. Undovchi.

O`qish metodlari:

1. Bajaruvchi.

2. Reproduktiv (nomahsul).

3. Produktiv (mahsuldor)-amaliy.

4. Qisman izlanuvchi.

5. Izlanuvchi

Ta`lim metodlarining tasnifi:

1. Axborotli-malumotli va bajaruvchi.

2. Tushuntiruvchi va reproduktiv (nomahsul).

3. Yo`riqli-amaliy va produktiv (mahsuldor)-amaliy.

4. Tushuntiruvchi-undovchi va qisman izlanuvchi.

5. Undovchi va izlanuvchi.

Ta`lim metodlari turli shakllar hamda xilma-xil ta`lim vositalari yordamida joriy etiladi. Ta`lim shakllari ta`lim jarayonining tashkiliy-tuzilmaviy ko`rinishidir. Bugungi kunda ta`lim muassasalarida quyidagi ta`lim shakllaridan samarali foydalanib kelinmoqda: *ma`ruza, seminar, amaliy mushg`ulot, uchrashuv, taqdimot, sayohat, o`quv konferensiyasi va boshqalar.*

Ta`lim jarayonida ta`limning samaradorligini ta`minlovchi muhim elementlardan biri sifatida ta`lim vositalari e`tirof etiladi. Ta`lim vositalari sirasiga quyidagilar kiradi: texnik hamda axborot qurilmalari (*dioproyektor, kinedoskop, uskunalar, radio, televideniye, kompyuter, audio hamda video magnitafonlar*), laboratoriya jihozlari (*kolbalar, probirkalar, kimyoviy reaktivlar, mikroskop*), xarita, maketalar, diagrammalar, plakatlari, rasmlar, chizmalar va hokazolardan foydalaniladi.

N.S.Sayidahmedov tomonidan asoslangan ta`lim metodlari tasnifi asosida didaktik jarayon nazariyasi yotadi. Ma`lumki, didaktik jarayon har qanday pedagogik texnologiyaning asosi sifatida o`zida quyidagi uchta komponentni mujassamlashtiradi:

1) motivatsion bosqich;

2) o`quv faoliyati;

3) boshqaruv.

Shunday qilib, taqdim etilayotgan ta`lim metodlari tizimi nazariyamaliy jihatdan asoslangan va mazkur tizim yaxlit o`quv-tarbiya jarayonini qamrab oladi. Ushbu tizim bir qarashda akademik Y.K.Babanskiy tomonidan asoslangan ta`lim metodlari tizimiga o`xshash. Biroq, Y.K.Babanskiy tasnifiga ko`ra ta`lim jarayoniga nisbatan kibernetik yondashuv maqsadga muvofiq, unga ko`ra har qanday murakkab faoliyat, shu jumladan, ta`limiy faoliyat ham quyidagi uchta tarkibiy qismdan iboratdir:

1) tashkiliy;

2) rag`batlantiruvchi;

3) nazorat.

Ana shu asosida ta`lim metodlari quyidagicha guruhlanadi:

1. O`quv-bilish faoliyatini tashkil etish va bajarish metodlari.

2. O`quv-bilish faoliyatini rag`batlantirish va motivlash metodlari.

3. Nazorat va o`z-o`zini nazorat metodlari.

Didaktik jarayon nazariyasi asosida ko`rilgan o`qish metodlarining tasnifi kichik guruhlar tarkibi, soni va unga kiritilgan metodlar nomenklaturasi hamda funksiyalari bilan kibernetik yondashuvli tizimdan tubdan farqlanadi va o`quv-tarbiya jarayonining metodik jihatdan birmuncha yuqori darajasini ta`minlaydi.

Ta`lim sifati va samaradorligini ta`minlashda ko`rgazmali metodlar ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu metodlardan foydalanish zaruriyati ko`rsatmalilik tamoyiliga amal qilish maqsadga muvofiq ekanligida ko`rinadi. Inson miyasining 30 foiz hajmini ko`rishni, faqat 3 foizigina eshitishni ta`minlovchi neyronlar tashkil etadi. Pedagogik-psixologik yo`nalishda olib borilgan tadqiqotlar natijalaridan ma`lum bo`ladiki, shaxs tomonidan o`zlashtirilayotgan bilimlarning 85 foizi ko`rish retseptorlari yordamida o`zlashtiriladi. Demak, o`zbek xalqi tomonidan ko`p bora qo`llaniladigan "Yuz marta eshitgandan bir marta ko`rgan yaxshi" maqoli ilmiy asosga ega ekan.

Eng asoslangan o`qitish metodlari tasniflariga quyidagilar kiradi:

**1. An`anaviy metodlar.** Bu metodlarning ibtidosini ilk falsafiy va pedagogik tizimlar tashkil etadi. Hozirgi davrda ulardan beshtasi inobatga olinadi: amaliy, ko`rgazmali, ifodali, kitob bilan ishlash va video metodlar.

2. Maqsadiga ko`ra metodlar tasnifi: (M.L.Danilov, B.P.Yesinov)

- bilimlarni egallash;
- malaka va ko'nikmalarni shakllantirish;
- bilimlarni qo'llash;
- ijodiy faoliyat;
- mustahkamlash metodlari;
- bilim, malaka va ko'nikmalarni tekshirish metodlari.

Oliy ta'lim muassasalaridagi didaktik tamoyillar tizimiga quyidagilar kiradi:

ilmiylik, qulaylik, izchillik, uzviylik, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi, onglilik, faollik va mustaqillik, ko'rgazmalilik, mustahkamlik, guruh qilib o'qitish hamda unda individual yondashishni qo'shib olib borish, o'qitishning tarbiyalovchi va takomillashtiruvchi xarakteri, o'qitishning kasbiy yo'naltirilganligi.

Mavzu yuzasidan savollar:

- Ta'lim tamoyillarining ahamiyati nimada?
- Ta'limning ilmiylik tamoyili mohiyatini qanday tushunasiz?
- Ta'limda nazariya bilan amaliyotning bog'lik bo'lishi tamoyilini mutaxassisligingizga bog'lab tushuntira olasizmi?
- Ta'limni tarbiyalovchilik imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik jarayondagi ahamiyati nimadan iborat?
- Ta'lim jarayonining ko'rsatmali bo'lishi ta'lim samarasiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
- Bilimlarni puxta va tizimli o'zlashtirib olish tamoyillariga misollar keltiring.
- Ta'lim jarayonida o'quvchining shaxsiy hususiyatlarini hisobga olish tamoyilining mohiyati nimadan iborat?
- O'qitish metodlarining ta'lim jarayonidagi o'rni hamda ahamiyati qanday?
- Uslub va vosita nima?
- Uslub va vosita larning mohiyatini ochib bering.
- O'qitishning og'zaki metodi qanday turlarga bo'linadi?

METODIKA FANLARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ILMIIY ASOSLARI

Reja:

1. Metodika fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish.
2. Pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ilmiy asoslari
3. Pedagogik texnologiyalarning asosiy yo'nalishlari.
4. Pedagogik texnologiyalarning metodikadan farqi.

Tayanch so'z va iboralar: pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuv, didaktik printsiplar, metodika fanlari, interfaol usullar, ilmiy asoslangan yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiya yondashuvi, texnologik xaritalar, bolalar rivojlanishi.

Metodika fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish

Pedagogik texnologiyalar - bu ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish, o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini optimallashtirish va o'qituvchining ishini yuqori sifatli amalga oshirish uchun mo'ljallangan metodik vositalar, yondashuvlar va resurslardir. Maktabgacha ta'lim metodikasi, ta'limning dastlabki bosqichlari, bola rivojlanishini, o'qitish va tarbiyalashning samarali usullarini o'rganish va qo'llashda pedagogik texnologiyalardan foydalanish alohida muhim ahamiyatga ega.

Metodika fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ta'lim jarayonini yuksaltirish va samaradorligini oshirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llashni ta'minlaydi. Pedagogik texnologiyalar maktabgacha ta'limda o'qitish jarayonining sifatini yaxshilash, o'quvchilarning intellektual va hissiy rivojlanishini ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanishning asosiy yo`nalishlari:

1. **Interaktiv metodlar va texnologiyalar:** Interaktiv pedagogik texnologiyalar o`quvchilarning faol ishtirokini ta`minlaydi. Bu metodlar o`quvchilarga o`z bilimlarini amalda qo`llash, guruh ishlarida faol ishtirok etish, va masalalarni birgalikda hal qilish imkonini beradi.

o **Ko`rsatuv va o`yin asosidagi texnologiyalar:** Ko`rgazmalar, virtual mashg`ulotlar va o`yinlar pedagogik texnologiyalar sifatida faol qo`llaniladi. O`quvchilarning qiziqishini oshirish va darslarni yanada samarali qilish uchun bu metodlar keng qo`llaniladi.

2. **Kompyuter texnologiyalari:** Kompyuter yordamida ta`limni modernizatsiya qilish, multimedia vositalari (audio, video, animatsiyalar) va interaktiv dasturlar orqali o`quvchilarning tushunchalarini rivojlantirish.

o **Multimedia vositalari:** O`quvchilar uchun vizual va eshitish materiallarini birgalikda qo`llash orqali ta`limni samarali tashkil etish mumkin. Masalan, video darslar, interaktiv slaydlar, elektron kitoblar.

3. **Loyiha asosidagi ta`lim:** O`quvchilarga real muammolarni hal qilishni o`rgatish, ularni o`zlarining fikrlarini va ijodkorliklarini rivojlantirishga undovchi pedagogik texnologiya. Bu metod o`quvchilarning ilmiy, ijtimoiy, va amaliy ko`nikmalarini rivojlantiradi.

o **Loyiha metodlari:** Loyiha asosida o`quvchilar ma`lum bir mavzu yuzasidan mustaqil ish olib boradilar. Bu usul maktabgacha ta`limda, o`quvchilarning tasavvur va ijodkorligini rivojlantirishda samarali bo`ladi.

4. **Masofaviy ta`lim texnologiyalari:** Internet va zamonaviy texnologiyalar yordamida o`qitish. Masofaviy ta`lim o`quvchilarga uyda yoki boshqa joylarda ta`lim olish imkoniyatini yaratadi. Bu pedagogik texnologiya bolalar va o`qituvchilarning ta`limda ishtirok etishini osonlashtiradi.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ilmiy asoslari

Pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ilmiy asoslari o`qitish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlar va metodologiyalarni ishlab chiqadi. Ilmiy asoslar pedagogik texnologiyalarning samarali ishlashini ta`minlash va o`qituvchining pedagogik amaliyotini yuqori darajaga ko`tarishni o`z ichiga oladi.

1. Pedagogik texnologiyalarni o`rganish va ishlab chiqish

Pedagogik texnologiyalar o`qitishning zamonaviy shakllarini, usullarini va vositalarini aniqlashni ta`minlaydi. Bu texnologiyalar o`quvchilarning psixologik va intellektual rivojlanishiga mos kelishi, ta`limda erishiladigan natijalar sifatli bo`lishi uchun o`rganilishi kerak.

• **Pedagogik texnologiyalarni ilmiy asoslash:** Pedagogik texnologiyalar o`quv jarayonining samaradorligini o`lchash, baholash va tahlil qilish imkoniyatini beradi. Shuningdek, ularning o`quvchilarning psixologik va kognitiv xususiyatlariga mosligini ilmiy asoslash zarur.

2. O`qitish metodlarini izlash va yangilash

Pedagogik texnologiyalar o`qitish metodlarini yangilash va modernizatsiya qilishda yordam beradi. O`qitish jarayonida yangi metodlar va vositalarni qo`llash o`quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularga yanada samarali ta`lim berishga imkon yaratadi.

• **Metodik yondashuvlar:** Pedagogik texnologiyalar zamonaviy pedagogik yondashuvlarni rivojlantirishga qaratilgan. Bu, o`qituvchi va o`quvchilar o`rtasidagi interaktiv munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

3. O`qitish jarayonining tizimlashtirilgan yondashuvi

Pedagogik texnologiyalar o`quv jarayonini tizimli ravishda tashkil etishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o`qituvchi o`quvchilarni kerakli metodlar, vositalar va resurslar bilan ta`minlab, ta`limning samaradorligini oshiradi.

• **Tizimli yondashuvlar:** O`quv jarayonini tizimlashtirish pedagogik texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi. Metodika fanlarida o`qitish jarayonini tashkil etishda, o`qituvchi va o`quvchilar o`rtasidagi o`zaro aloqalarni yaxshi tashkil qilish, ilmiy metodlarni qo`llash zarur.

4. Innovatsion pedagogik modellar

Pedagogik texnologiyalar yangilanish va innovatsiya bilan bog`liqdir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o`qitish jarayonini innovatsion tarzda o`zgartirishga qaratilgan, shu bilan birga, o`quvchilarning individual xususiyatlariga moslashadi.

• **Innovatsion pedagogik texnologiyalar:** Ta`limning interaktiv va innovatsion texnologiyalar yordamida tashkil etilishi o`quvchilarga yuqori sifatli ta`lim olish imkoniyatini yaratadi. Bu texnologiyalar o`qituvchi va

o`quvchi o`rtasidagi aloqani mustahkamlaydi va o`qitish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

5. Pedagogik psixologiyaning integratsiyasi

Pedagogik texnologiyalar o`quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. O`quvchilarning yoshiga, qobiliyatiga va o`rganish uslubiga mos pedagogik texnologiyalarni qo`llash orqali ta`lim jarayonini samarali tashkil etish mumkin.

• **Psixologik yondashuvlar:** Pedagogik texnologiyalar o`quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos ravishda ishlab chiqiladi. Bu texnologiyalar o`quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga yordam beradi.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodika fanlarini o`qitish jarayonini samarali tashkil etishda katta rol o`ynaydi. Ular o`qitishning sifatini yaxshilash, o`quvchilarning faolligini oshirish va darslarni yanada interaktiv qilish imkoniyatini yaratadi. Pedagogik texnologiyalar o`quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda, ta`limning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan metodik yondashuvlar va innovatsion pedagogik modellarga asoslanadi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar ta`lim jarayonining tizimlashuvi, individual yondashuvni qo`llash va innovatsiyalarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik texnologiya nima? Texnologiya so`zi o`zi nimani anglatadi? Bu so`z fanga qachon kirib keldi? Yangi pedagog texnologiya ta`limning ma`lum maqsadga yo`naltirilgan shakl, usul va vositalar tizimidir. Texnologiya tushunchasi texnikaviy taraqqiyot bilan bog`liq xolda fanga 1872-yilda kirib keldi va yunoncha 2 so`zdan "Texnos" – san`at, hunar va "Logos" – fan so`zlaridan tashkil topib "Hunar fani" ma`nosini anglatadi. Shu ma`noda texnologiyani ma`lum ma`noda san`atga qiyos qilinadi. Chunki san`at intuitsiyaga asoslanadi, texnologiya esa fanga asoslanadi. Lekin juda ko`p faoliyat sohalari dastlab san`atdan boshlanadi va texnologiya bilan tugaydi.

Texnologiya - shaxsni o`qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonuniyatlarini o`zida jo`qilgan va yakuniy natijani ta`minlaydigan va kafolatlaydigan pedagogik faoliyatdir. Texnologiya tushunchasi regulyativ

(tartibga solib turuvchi) ta`sir etish kuchiga ega bo`lib, nazariyachi- olimlar va o`qituvchilarni yangicha tafakkurlashga, erkin ijod qilishga undaydi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi keng ko`lamli, serqirra tushuncha bo`lib, u ta`lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan va hozirda barcha fanlarda o`z o`rniga ega.

Ta`lim - tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o`tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo`nalishlari shu faoliyatdan ko`zda tutilgan maqsadlarni to`liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya`ni texnologiyaga aylanib bormoqda. Shu asosda ta`lim-tarbiya sohasida so`nggi davrda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Ishlab chiqarishdagi texnologiyada turli materiallarga ishlov berish tegishli kasb ustalari tomonidan amalga oshiriladi. Pedagogik texnologiyada esa ishlov beriladigan material o`quvchi (ta`lim oluvchi)ning aqliy, ruhiy, axloqiy sifatleri bo`lib, ularga o`qituvchi, tarbiyachi tomonidan ma`lum maqsadlarga erishish yo`lida har turli ta`sirlar o`tkaziladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo`lib, quyidagi rivojlanish bosqichlaridan o`tib kelmoqda.

Dastlab bu tushuncha 1940-yillardan 50-yillar o`rtasigacha "ta`limda texnologiya" deb qo`llanilib, o`quv jarayonida audiovizual texnika vositalaridan foydalanishni ifoda qilgan.

Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning o`rtalarida AQShda qo`llana boshlagan. Bunda "pedagogik texnologiya" va "ta`lim texnologiyasi" ifodalari faqat texnika vositalari yordamida o`qitishga nisbatan qo`llangan edi.

Oradan vaqt o`tishi davomida shu ifodalarni qo`llash darajasi kengayib borishi natijasida ularning ma`nolari ham tegishlicha o`zgarib bordi. Hozirga kelib esa pedagogik texnologiya ifodasining zamonaviy-ilmiy asoslangan yagona ta`rifini belgilash maqsadida bir qancha yirik olimlar tomonidan turli fikrlar va xulosalar asoslab berildi.

50-yillar o`rtasidan 60-yillargacha "ta`lim texnologiyasi" ifodasi qo`llanilib, bunda programmalashtirilgan ta`limni nazarda tutilgan.

70-yillarda "pedagogik texnologiya" ifodasi qo'llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini bildirgan.

1979-yilda AQShning Pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar assotsiatsiyasi tomonidan pedagogik texnologiyaga quyidagicha ta'rif berilgan edi: "Pedagogik texnologiya bilimlarni o'zlashtirishning hamma jihatlarini qamrab oluvchi muammoni tahlil qilish va rejalashtirish, ta'minlash, muammoning yechimini baholash va boshqarish uchun odamlar, g'oyalar, vositalar va faoliyatni tashkil qilish usullarini o'z tarkibiga oladigan kompleks, integrativ jarayondan iborat..".

80-yillarning boshidan pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan.

Shu aytilganlar asosida pedagogik texnologiya bir jihatdan o'quv jarayonida texnika vositalaridan foydalanishning kengayib borishini ifodalab, uni ta'limdagi, o'qitishdagi texnologiya deb nomlash mumkin bo'lsa, ikkinchidan, ta'lim texnologiyasi yoki pedagogik texnologiya degan nom o'quv jarayonining o'zini qurish texnologiyasini bildiradi deb xulosa chiqarish mumkin.

Pedagogik texnologiyaning asosiy yo'nalishlari

Pedagogik texnologiyaning yo'nalishlari ko'p bo'lib, ulardan ayrimlari quyidagilar:

Hozirgi an'anaviy ta'lim. XVII asrda Y.A.Komenskiyning didaktik tamoyillari asosida shakllanib, hozirda dunyodagi maktablarda eng ko'p qo'llanayotgan sinf - dars tizimidan iborat. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosan shu tizimni turli yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadlrida yaratilib, hozirda turli yo'nalishlarda rivojlanmoqda.

Pedagogik jarayonni takomillashtirish, uni o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar: Hamkorlik pedagogikasi, ta'limning insonparvarlikka asoslangan texnologiyasi va boshqalar.

O'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish asosidagi pedagogik texnologiyalar. Muammoli ta'lim, o'yinlar, tayanch signallar konspektlari texnologiyalari va boshqalar.

O'quv materialini didaktik jixatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalar o'rgatilayotgan bilimlarning didaktik tizimi chuqur mazmunga ega bo'lishi, bilimlarga tizimli nuqtai nazardan yondashish, o'quvchilarga bilimlarni egallashning eng maqsadga muvofiq yo'llarini o'rgatish kabi tamoyillarga asoslanadi.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari. Bularga o'quvchi shaxsining ijobiy sifatlarini, ayrim sohalardagi bilimlarini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari kiradi.

Bulardan tashqari xususiy (o'quv fanlari) pedagogik texnologiyalari, alternativ hamda mualliflik pedagogik texnologiyalari yo'nalishlari ham mavjud.

Shuningdek, hozirda pedagogik texnologiyalarning boshqa yo'nalishlari ham mavjud bo'lib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik texnologiyalardan iborat. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

Empirik - (tajriba) sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv - (bilishga oid) atrofda olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U taba-qalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik - (haqiqatni topish) yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi. Optimallashtirish (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ - (ijodiy) tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inverisoy - (almashtirish) axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rni almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ - (yaxlitlash) axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv - (moslashtirish) axborotlarni o'rganish va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inklyuziv - (tenglik) o'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim tarbiya jarayonini tashkil qilish. Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan o'quvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qishini tashkil qilish pedagogik texnologiyasi.

Pedagogik texnologiya turlari

Hozirda pedagogik texnologiyalarining turlari ko'p bo'lib, ular bir-biridan, yuqorida aytilgandek ayrim aoldahida yo'nalish va maqsadlarga asosiy e'tibor qaratilgani bilan farqlanadi.

Pedagogik texnologiya jarayonlarini o'rganishning soddalashtirilgan tarkibini quyidagicha tushunish mumkin:

Tushuntirish - axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish tartibini turli vosita va usullarni qo'llab, tushuntiruvchining o'zi tushungan darajada boshqalarga yetkazish faoliyatidan iborat jarayon.

Tushunish - axborotning ma'no mazmunini idrok qilish, undan ko'rsatilgan tartibda mustaqil foydalana olish.

O'rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarini o'rgatuvchini o'zi o'rgangan darajada boshqalarning takrorlay olishini turli vosita va usullarni qo'llab amalga oshirish faoliyatidan iborat jarayon.

O'rganish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'zlashtirish tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no mazmuni undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar xosil qilish.

O'zlashtirish shartli ravishda quyidagi 3 ta darajaga ajratiladi:

O'rgatilgan bilim ko'nikmalarni to'g'ri takrorlash;

Ularni amali faoiyatda qo'llash, ulardan tegishli maqsadlarda foydalanish imkoiyatiga ega bo'lish;

Ularni ijodiy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish asosida takomillashtirish faoliyatini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lish.

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarning shammaida sham bir dek qo'llaniladigan va ta'lim-tarbiya jarayoning tarixiy tarkib topishida va rivojlanib borishida hal qiluvch ahamiyatga ega bo'lgan asosiy tarkibiy elementlar so'zlash, ko'rsatish va mashqlar bajarishda iborat bo'lib ular o'zaro quydagicha ketma - ketlikda amal qiladi.

Pedagogik texnologiya ko'rinishlari

Pedagogik faoliyatda "Texnologiya" atamasining qo'llana boshlashi bilan pedagogik amaliyot, uning nazariy jihatlar hamda ular haqidagi bildirilayotgan mulohazalar birmuncha yuqori ilmiy darajaga ko'tarilmoqda.

Pedagogik texnologiya hozirgi zamondagi didaktika va pedagogika taraqqiyotining mahsuli. Uni pedagogikaning hozirgacha mavjud bo'lgan hamda takomillashib kelayotgan barcha asosiy yo'nalishlari bo'yicha amaliy vazifalarni yanada yuqoriroq darajada amalga oshirish yo'lidagi yangi bosqich deb hisoblash mumkin.

Pedagogik texnologiya darajalari. Yuqorida aytilganlar asosida pedagogik texnologiyalarni umumpedagogik, xususiy (o'quv fanlari) va kichik texnologiyalardan iborat uchta darajaga ajratiladi.

Umumpedagogik texnologiya turli darajadagi tizimlarni ifodalaydi. U ayrim hududdagi, tumandagi, ta'lim muassasasidagi yoki ta'limning ayrim pog'onasidagi barcha ta'lim - tarbiya jarayoniga tegishli bo'ladi. Umumpedagogik texnologiya o'z hududi yoki ta'lim muassasasidagi ta'lim - tarbiyaviy maqsadlar, mazmun, vositalar, boshqaruv shakli va usullari, o'quv-tarbiya jarayoni ishtirokchilari faoliyatining algoritmlarini belgilaydi.

Pedagogik texnologiya tasnifi. Maktablar ishining hozirgi nazariyasi va amaliyotida o'quv-tarbiya jarayonining ko'plab variantlari mavjud. Har bir muallif hamda amaliyotchi pedagogik jarayonga o'zining individual ulushini qo'shadi.

Lekin ko'p texnologiyalar o'z maqsadlari, mazmuni, qo'llanadigan metodlari va vositalari bo'yicha yetarlicha ko'p o'xshashliklarga ega va ularni shu umumiy belgilariga ko'ra tasnif qilish mumkin.

Pedagogik texnologiyalarni quyidagi belgilariga ko'ra tasnif qilinadi:

- # qo'llanish darajasiga ko'ra;
- # falsafiy asosi bo'yicha;
- # asosiy rivojlantiruvchi omili bo'yicha;
- # o'zlashtirish konsepsiyasi bo'yicha;
- # shaxsiy belgi-sifatlariga ko'ra yonalganligi bo'yicha;
- # mazmuni xususiyatlari bo'yicha;
- # boshqaruv turi bo'yicha;
- # bolaga yondashuv bo'yicha;
- # ko'p qo'llaniladigan metodlari bo'yicha;
- # ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha.

Shu bilan bir vaqtda, jamiyatning rivojlanishi alohida mamlakatlarda va umuman jahonda insonparvar falsafiy asosdagi yangi pedagogik texnologiyalarni yaratdi.

Pedagogik texnologiyalarni tasniflashda ularning eng yaqqol ajralib turadigan xususiyatlariga asoslaniladi. Aslida esa har bir pedagogik texnologiya sof holda uchramaydi, ularda boshqalariga xos bo'lgan elementlar albatta mavjud bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik texnologiya fanining paydo bo'lish davrini izohlab bering.
2. Ilmiy-texnik taraqqiyot jadal rivojlanishi davrida o'qitish tizimiga qo'yiladigan talablarni aytib bering.
3. "Jamiyat-ta'lim" tizimining rivojlanish bosqichlarini izohlab bering.
4. "Pedagogik texnologiya"ning ta'rifini tushuntirib bering.
5. "Pedagogik texnologiya" o'quv fanining maqsad va vazifalarini tushuntirib bering.
6. O'quv materialni to'la o'zlashtirish tamoyilini tushuntirib bering.
7. Pedagogik texnologiyaning tamoyillarini aytib bering.
8. Ilmiylik tamoyilini izohlab bering.
9. Loyihalanish tamoyilini izohlab bering.
10. Tizimlilik tamoyilini izohlab bering.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. O'QITISH JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN TEXNOLOGIYA TURLARI

Reja:

1. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish.
2. Keys-stadi metodi.
3. O'qitish jarayonida qo'llaniladigan texnologiya turlari.
4. Turli texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq qilish

Tayanich so'z va iboralar: avtoritar o'qitish texnologiyasi, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasi, insonparvarlik, hamkorlik, erkin tarbiyalash, muammoli o'qitish texnologiyasi, o'qitish texnologiyasi.

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Innovatsion texnologiyalar - bu pedagogik jarayonni yangilash, samarali tashkil etish va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun zamonaviy usullar va vositalarni qo'llashni anglatadi. Innovatsion texnologiyalar o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi, o'quvchilarning ijodkorlik, mustaqillik va bilimni amaliyotga tatbiq qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Keys-stadi metodi (case-study method) - bu o'quvchilarga real yoki o'zlashtirilgan bilimlar asosida xususiy holatlarni tahlil qilish va yechimini topish vazifasini qo'yadigan metoddir. U o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, muammolarni hal qilish, qarorlar qabul qilish, va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni oshirishga yordam beradi.

Keys-stadi metodining asosiy jihatlari:

1. **Real holatlar:** O'quvchilarga amaliyotga asoslangan, real hayotdan olingan muammolar yoki holatlar taqdim etiladi. Bular o'quvchilarning tahlil qilish va fikrlash qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

2. **Jamoaviy ishlash:** O`quvchilar guruhlar bilan ishlashadi va muammoni birgalikda yechishadi. Bu metod o`quvchilarda hamkorlik, fikr almashish va jamoada ishlash ko`nikmalarini rivojlantiradi.

3. **Tanqidiy fikrlash:** O`quvchilar turli yechimlar va fikrlarni tahlil qilib, eng to`g`ri variantni tanlaydilar. Bu metod o`quvchilarning analitik va tanqidiy fikrlash ko`nikmalarini rivojlantiradi.

4. **Shaxsiy tajriba:** O`quvchilar o`z shaxsiy tajribalariga tayanib, o`rganilgan bilimlarni real hayotda qo`llashga harakat qiladilar. Bu jarayon o`quvchilarga bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish imkonini beradi.

Keys-stadi metodining qo`llanishi:

• **Dars jarayonida:** O`qituvchi o`quvchilarga real hayotdagi holatlar va vaziyatlarni taqdim etib, ularni tahlil qilishga va muammoni hal qilishga undaydi.

• **Tadqiqot asosida:** O`quvchilar o`zlarining fikrlari va qarorlarini asoslab, holatni yechish uchun ilmiy tadqiqot olib boradilar.

O`qitish jarayonida qo`llaniladigan texnologiya turlari

O`qitish jarayonida qo`llaniladigan texnologiyalar keng turdagi metodlar va vositalarni o`z ichiga oladi. Har bir texnologiya o`quvchilarning o`rganish uslubiga mos ravishda qo`llanadi va ta`limning samaradorligini oshiradi.

1. Kompyuter texnologiyalari:

• **Multimedia vositalari:** Video, audio, animatsiyalar va interaktiv slaydlar yordamida ta`lim jarayonini boyitish. O`quvchilarning vizual va eshitish ko`nikmalarini rivojlantirish.

• **Elektron ta`lim resurslari:** E-kitoblar, onlayn darslar, ta`lim platformalari yordamida ta`limning mustahkamlanishi.

• **Simulyatorlar va o`yinlar:** Kompyuter o`yinlari va simulyatorlar orqali o`quvchilarni amaliy bilimlar bilan tanishtirish. Misol uchun, matematika, fizika yoki kimyo sohalarida simulyatsiyalarni qo`llash.

2. Interaktiv texnologiyalar:

• **Interaktiv doskalar:** O`qituvchi va o`quvchilar birgalikda ishlaydigan interaktiv vosita bo`lib, darslarni qiziqarli va samarali qiladi.

• **Onlayn platformalar:** Google Classroom, Moodle, Edmodo kabi platformalar yordamida o`quvchilar va o`qituvchilar o`zaro muloqotda bo`lib, masofaviy o`qitish imkoniyatlarini yaratadi.

• **Virtual sinflar:** Ta`lim jarayonini masofadan o`tkazish, o`quvchilarni bir vaqtning o`zida onlayn darslar bilan ta`minlash.

3. Loyiha asosidagi texnologiyalar:

• **Loyiha metodlari:** O`quvchilarga ma`lum bir loyiha ustida ishlash imkoniyati yaratib, o`z bilim va ko`nikmalarini amaliyotda qo`llashga yordam beradi.

• **Kollaborativ texnologiyalar:** O`quvchilarga guruh bo`lib ishlash va loyiha bajarish imkoniyatini taqdim etadi. Bunga Google Docs yoki Microsoft Teams kabi vositalar kiradi.

4. O`yin asosidagi texnologiyalar:

• **Didaktik o`yinlar:** O`quvchilarni o`yin orqali o`rgatish. Bu metod o`quvchilarda o`rganishga bo`lgan qiziqishni oshiradi.

• **Virtual o`yinlar:** O`quvchilarni virtual dunyoda o`rgatish, masalan, matematika yoki geografiya bo`yicha simulyatsiyalar.

5. Masofaviy o`qitish texnologiyalari:

• **Onlayn darslar:** O`quvchilarga internet orqali masofadan darslar o`tkazish imkoniyatini yaratadi.

• **Videokonferensiyalar:** O`quvchilar va o`qituvchilar o`rtasida masofaviy muloqotni o`rnatish. Zoom, Skype yoki Google Meet kabi dasturlar yordamida o`qitish.

Turli texnologiyalarni o`quv jarayoniga tatbiq qilish

Texnologiyalarni o`quv jarayoniga tatbiq qilishda o`qituvchi bir nechta faktorlarga e`tibor berishi lozim:

1. **O`quvchilarning ehtiyojlari:** Har bir o`quvchining ehtiyojiga mos texnologiyani tanlash zarur. Masalan, ba`zi o`quvchilar ko`proq vizual materiallarga ehtiyoj sezishi mumkin, boshqalari esa audio va interaktiv elementlarga qiziqishadi.

2. **Ta`lim maqsadlari:** O`qitish jarayonining maqsadlariga mos texnologiyalarni tanlash kerak. Agar maqsad bilim berish bo`lsa, multimedia va simulyatsiyalarni qo`llash samarali bo`ladi.

3. **Texnologiyaning qulayligi va mavjudligi:** O'qituvchi foydalaniladigan texnologiyaning o'quvchilar uchun qulayligini va mavjudligini inobatga olishi zarur. Masofaviy o'qitish uchun internet tarmog'i va zamonaviy qurilmalar mavjud bo'lishi lozim.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish o'qitishning sifatini oshirishga, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga yordam beradi. **Keys-stadi metodi** kabi metodlar yordamida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Interaktiv texnologiyalar, kompyuter yordamida o'qitish, masofaviy ta'lim kabi zamonaviy usullar esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Texnologiyalarni o'quv jarayoniga to'g'ri tatbiq qilish o'qituvchining pedagogik mahoratiga va mavjud resurslarga bog'liqdir.

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. A.I.Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turgun unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faolvyatidir: Tadqiqotchilar (A.I.Prigojin, B.V.Sazonov, Y.S.Tolstoy, A.G.Kruglikov, A.S.Axiezer, N.P.Stepanov va boshqalar) innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o'rganishning ikki yondashuvini ajratadilar.

Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g'oya yoritiladi.

Ikkinchi yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangilikning o'zaro ta'siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o'mini ikkinchisi egallashidir. Olimlar innovatsion jarayon mikro-tuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar. Bu konsepsiya yangilik kiritishga nisbatan o'lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi. Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi.

Pedagogik innovatsiyada R.N.Yusufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok - pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti; yangilikning meyorlari, yangining uni o'zlashtirish va

foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok - yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: Pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarining yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya'ni yangini tatbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir. M.M.Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi e'tiborini o'ziga tortadi. U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi:

- faoliyat tuzilmasi - motiv - maqsad - vazifa - maznun - shakl - metodlar - metodika komponentlari yig'indisi;
  - subyektiv tuzilma-innovatsion faoliyat subyektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
  - sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat subyektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
  - mazmun tuzilmasi - o'quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da yangilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqilishi;
  - bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi - yangilikning paydo bo'lishi - ildam o'sish - yetuklik - o'zlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) - boyish (to'yinish) - qoloqlik - inqiroz - irradiasiya(alदानish) - zamonaviylashtirish;
  - boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o'zaro aloqasi: rejalantirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish;
  - tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan ko'ra bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.
- Innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarini qamrab olgan tizimdan iboratdir. Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsion jarayoni kechishining 4 ta asosiy qonuniyati farqlanadi:
- pedagogik innovatsiya muhitining ayovsiz bemaoromlik qonuni;
  - nihoyat amalga oshish qonuni;
  - qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni;

3. **Texnologiyaning qulayligi va mavjudligi:** O'qituvchi foydalaniladigan texnologiyaning o'quvchilar uchun qulayligini va mavjudligini inobatga olishi zarur. Masofaviy o'qitish uchun internet tarmog'i va zamonaviy qurilmalar mavjud bo'lishi lozim.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish o'qitishning sifatini oshirishga, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga yordam beradi. **Keys-stadi metodi** kabi metodlar yordamida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Interaktiv texnologiyalar, kompyuter yordamida o'qitish, masofaviy ta'lim kabi zamonaviy usullar esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Texnologiyalarni o'quv jarayoniga to'g'ri tatbiq qilish o'qituvchining pedagogik mahoratiga va mavjud resurslarga bog'liqdir.

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. A.I.Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turgun unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq oizgarishlarni tushunadi. Bu innovator faolvyatidir: Tadqiqotchilar (A.I.Prigojin, B.V.Sazonov, Y.S.Tolstoy, A.G.Kruglikov, A.S.Axiezer, N.P.Stepanov va boshqalar) innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o'rganishning ikki yondashuvini ajratadilar.

Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g'oya yoritiladi.

Ikkinchi yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangilikning o'zaro ta'siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o'ziga ikkinchisi egallashidir. Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar. Bu konsepsiya yangilik kiritishga nisbatan o'lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi. Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi.

Pedagogik innovatsiyada R.N.Yusufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok - pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti; yangilikning meyorlari, yangining uni o'zlashtirish va

foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok - yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya'ni yangini tatbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir. M.M.Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi e'tiborini o'ziga tortadi. U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi:

- faoliyat tuzilmasi - motiv - maqsad - vazifa - maznun - shakl - metodlar - metodika komponentlari yig'indisi;
  - subyektiv tuzilma-innovatsion faoliyat subyektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
  - sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat subyektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
  - mazmun tuzilmasi - o'quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da yangilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqilishi;
  - bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi - yangilikning paydo bo'lishi - ildam o'sish - yetuklik - o'zlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) - boyish (to'yinish) - qoloqlik - inqiroz - irradiasiya(alदानish) - zamonaviylashtirish;
  - boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o'zaro aloqasi: rejalantirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish;
  - tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan ko'ra bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.
- Innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarini qamrab olgan tizimdan iboratdir. Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsion jarayoni kechishining 4 ta asosiy qonuniyati farqlanadi:
- pedagogik innovatsiya muhitining ayovsiz bemaoromlik qonuni;
  - nihoyat amalga oshirish qonuni;
  - qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni;

- pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonuni;

Oliy ta'lim muassasalari innovatsion jarayonlari negizida quyidagi yondashuvlarni belgilash mumkin:

- madaniyatshunoslik jihatidan (insonni bilishning ustuvor rivojlanishi) yondashuv;

- shaxsiy faoliyat jihatidan (ta'limdagi yangi texnologiyalar) yondashuv;

- ko'p subyektli (dialogik) yondashuv, ya'ni kasbiy tayyorgarlikni insonparvarlashtirish;

- individual - ijodiy (o'qituvchi va talabalarning o'zaro munosabatlari asosida) yondashuv.

Muammoli o'qitish texnologiyasi

Muammoli o'qitish amerikalik faylasuf, psixolog va pedagog Dj.Dyunning nazariy qoidalariga asoslanadi va XX asming 20-30-yillarida tarqala boshladi. Dj.Dyun o'qitish uchun quyidagilarni asos qilib belgiladi: ijtimoiy, konstruksiyalash, badiiy ifodalash, ilmiy-tadqiqiy. Bu asoslarni amalga oshirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: so'z, san'at asarlari, texnik qurilmalar, o'yinlar va mehnat. Bugungi kunda muammoli o'qitish deganda mashg'ulotlarda pedagog tomonidan yaratiladigan muammoli vaziyatlar va ularni yechishga qaratilgan o'quvchilarning faol mustaqil faoliyati tushuniladi. Buning natijasida o'quvchilar kasbiy bilimlarga, ko'nikmalarga, malakalarga ega bo'ladilar va fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

Tabaqalashtirilgan o'qitish texnologiyasi

Tabaqalashtirilgan o'qitish o'quv jarayonini tashkil etishning bu shakli umumiy didaktika tamoyillariga asoslangan bo'lib, maxsus tashkil ettirilgan talabalarning gomogen guruhlarida o'quv jarayonini ixtisoslashtirishni ta'minlaydi. O'qitishni tabaqalash (bu tushuncha o'qitish jarayonining o'zi bilan bog'liq) - uslubiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy- boshqaruv tadbirlar majmuasi asosida tuzilgan turli xildagi gomogen guruhlarda o'qitish uchun turli xil shart-sharoitlarni yaratish demakdir. O'qitishning eng yuqori oliy pog'onasi individual o'qitish hisoblanadi.

Individuallashtirilgan o'qitish texnologiyasi

Talabning mavjud shaxsiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarishini ta'minlash, zamonaviy o'quv jarayoniga qo'yiladigan jadallashgan ilmiy-texnikaviy taraqqiyotining talabidir. Bunga individual va individuallashtirilgan o'qitish orqali erishish mumkin. Individual o'qitish - bu o'quv jarayonini tashkil etishning shakli bo'lib, bunda pedagog talabalar bilan yakkama-yakka shug'ullanadi, talaba o'quv vositalari (kitoblar, kompyuter va h.k.) yordamida uzluksiz mustaqil ta'lim oladi.

Kompyuterli o'qitish texnologiyasi

Kompyuterlashtirilgan o'qitish texnologiyasi - bu kompyuterdan foydalanishga asoslangan o'qitishdir. O'qitishning kompyuter texnologiyasi yangi axborot texnologiyalarning bir turidir. Axborot texnologiyalarda bundan tashqari boshqa axborot vositalari (televidenie, video va boshqalar) ishlatilishi mumkin. Kompyuter texnologiyalari dasturlashtirilgan o'qitish g'oyalarini rivojlantiradi, zamonaviy kompyuterlar va telekommunikatsiyalarning yirik imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lgan o'qitishning mutlaqo yangi, hali tadqiq qilinmagan texnologik variantlarini ochib beradi.

Ishbilarmonlik o'yinlari texnologiyasi

Ta'lim jarayonidagi o'quvchining faolligi didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. O'quvchining faolligi maqsadli yo'naltirilgan boshqaruvchi pedagogik ta'sirlar va pedagogik muhitning tashkil etilishi natijasidir. O'quvchilarning faolligini ta'minlovchi o'qitish texnologiyalaridan biri - pedagogik ishbilarmonlik o'yini hisoblanadi.

Pedagogik o'yinlar o'yin uslubiga ko'ra quyidagicha tavsiflanadi: fanlar bo'yicha: *syujetli, ishbilarmonlik, imitatsion dramalashtirilgan o'yinlar.*

MODULLI OQITISH TEXNOLOGIYASI

Modulli o'qitishning mohiyati

"Modulli o'qitish" termini xalqaro tushuncha - modul bilan bog'liq bo'lib ("modul", lot. modulus), uning bitta ma'nosi faoliyat ko'rsata oladigan o'zaro chambarchas bog'liq elementlardan iborat bo'lgan tugunni bildiradi. Bu ma'noda u modulli o'qitishning asosiy vositasi sifatida tugallangan axborot bloki sifatida tushuniladi. Modul - bu fanning muayyan

jarayoni yoki qonuni, bo'limi, muayyan katta mavzusini, o'zaro bog'liq tushunchalar guruhini taqdim etadi. Modul - bu fanning bir yoki bir necha tushunchalami o'zlashtirishga yo'naltirilgan. Ishlab chiqilgan tamoyillar asosida shakllangan mantiqan tugallangan o'quv materialidir.

Modulli o'qitishning tamoyillari

O'qitishning modulli texnologiyasi, o'qitishning qabui qilingan tamoyillariga muvofiq ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Quyidagi tamoyillar modulli o'qitish texnologiyasining asosini tashkil etadi:

1. *Faoliyatlik yondoshuvi tamoyili*: Bu tamoyil, modullar mutaxassisning faoliyat mazmuniga muvofiq shakllanishini anglatadi. Bu tamoyilga ko'ra modullar fan bo'yicha faoliyat yondashuvi yoki tizimli faoliyat yondashuvi asosida tuzilishi mumkin. Modulli o'qitish texnologiyasida fan bo'yicha faoliyat yondashuvida, modullami o'quv rejasi vadasturlartahlili natijasida tuzishni taqozo etadi. Tizimli faoliyat yondashuvida modullar bloki mutaxassisning kasbiy faoliyat tahlili asosida shakllantiriladi.

2. *Tenglik, teng huquqlik tamoyili*. Bu tamoyil, pedagog va o'quvchining o'zaro munosabati subyekt-subvekt xarakterligini belgilavdi. Bu esa, modulli o'qitish texnologiyasining shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar toifasiga taalluqliligini ko'rsatadi. Ya'ni, modulli o'qitish texnologiyasi shaxsning individual psixologik xususiyatlariga moslashgan bo'ladi.

3. *Tizimli kvantlash tamoyili*. Bu tamoyil axborotni lo'nda qilib berish yondoshuvi, muhandislik bilimlar konsepsiyasi, didaktik birliklarni yiriklash nazariyalarining talablariga asoslanadi.

Keys-stadi texnologiyasi

"Case" so'zi, lotincha "casus" - "voqea, hodisa" so'zidan kelib chiqqandir. Boshqacha aytganda, bu tushuncha hayotda yuz beradigan qandaydir voqea yoki hodisani, aniq bir vaziyatning tafsilotini anglatadi. Umuman olganda keys-stadi (aniq bir holat yoki vaziyat) muayyan jarayonda sodir bo'ladigan haqiqiy voqelik so'zlar, raqamlar, obrazlarda ifoda etishda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, bu ifoda ta'lim sohasida hodisa yoki vaziyatni tadqiq etish uchun ishlatiladigan axborot, stenografiya sifatida qo'llaniladi. Keys-stadi hodisa yoki vaziyatning oddiy tafsilotidan

farqli o'laroq, u o'quv materialini o'zlashtirish uchun ko'maklashuvchi axborotni o'z ichiga oladi.

Turli texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish

Pedagogik innovatika (yangilik kiritish, innovatsiya) - ta'lim muassasasining faoliyatiga nisbatan barqaror yangilik elementlarini kiritib, uning rivojlanishi va faoliyat ko'rsatishiga samarali ta'sir etuvchi maqsadga yo'naltirilgan o'zgartirishdir.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar aynan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi-talabalar (tinglovchilar)ga muayyan fan (mavzu) bo'yicha bilim berish va shaxsini shakllantirishga qaratilgan o'qitishning zamonaviy uslublari va texnik vositalari majmuidir. Ta'lim tizimida o'qitishning zamonaviy texnik vositalari, axborot kommunikatsion tizimlardan foydalanish bilan bir qatorda, o'qitishning interaktiv uslublaridan foydalanish ham hozirgi davr talabiga aylanmoqda.

O'qitish jarayonida turli texnologiyalardan foydalanish mumkin. Bularga quyidagilar karadi.

"Aqliy hujum" metodi - o'qituvchi o'quvchi egallashi kerak bo'lgan mavzuni oddiydan - murakkabga tomon bosqichma bosqich loyihalab beradi.

"Tarmoqlar" metodi - o'quvchi-talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan.

"3x4" metodi - o'quvchi-talabalarni erkin fikrlashi, keng doirada turli g'oyalarni bera olishi, ta'lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olishi, ta'rif bera olishiga qaratilgan.

"Blis-o'yin" metodi - harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan.

"Intervyu" texnikasi - o'quvchi-talaba savol berish, eshita olish, to'g'ri javb berish, savolni to'g'ri tuzishni o'rgatishga qaratilgan.

"Iyerarxiya" texnikasi - oddiydan murakkabga, murakkabdan oddiyga o'tish usullarini qo'llash orqali ularni mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatishga qaratilgan.

"Bumerang" texnikasi - o'quvchi-talabalarni dars jarayonida, darsdan

tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o'quvchi-talabalarni baholay olishga qaratilgan.

“Talaba” treningi - o'quvchi-talabalar bilan individual holda ishlash o'qituvchi va talaba o'rtasidagi to'siqni yo'q qilish, hamkorlikda ishlash yo'llarini o'rgatishga qaratilgan.

“O'qituvchi shaxsi” treningi - o'qituvchining innovasion faoliyatini ochib beruvchi “O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talabalar” mavzusidagi mustaqil fikrlashga, ijodiy insho yozish orqali fikrlarni bayon qilishga qaratilgan.

“Muloqot” texnikasi o'qituvchilarni auditoriya diqqatini o'ziga jalb etish, dars jarayonidahamkorlikda faoliyat ko'rsatishga, uni tashkil etishni o'rgatishga qaratilgan.

“Boshqaruv” texnikasi o'qituvchilarni auditoriyani boshqarishdagi usullari hamda o'quvchi-talabalarni ish jarayonida boshqarish usullari bilan tanishtiruvchi va shunga o'rgatishga qaratilgan.

“Tarmoqlar” metodi (Klaster)

Fikrlarning tarmoqlanishi - bu pedagogik strategiya bo'lib, u o'quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam berib, o'quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog'lagan holda tarmoqlashlariga o'rgatadi.

“Bumerang” texnologiyasi

Mazkur texnologiya bir mashg'ulot davomida o'quv materialini chuqur va yaxlit holatda o'rganish, ijodiy tushunib yetish, erkin egallashga yo'naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo'lgan mavzularni o'rganishga yaroqli bo'lib, o'z ichiga og'zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg'ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan o'quvchi yoki o'qituvchi rolida bo'lishi, kerakli ballni to'plashiga imkoniyat beradi.

“Skarabey” texnologiyasi

“Skarabey” interaktiv texnologiya bo'lib, u o'quvchilarda fikriy

bog'liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o'z fikrini ochiq va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rganilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U, ayni paytda, turli g'oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog'liqliklarni aniqlashga imkon yaratadi.

“Aqliy hujum”

Aqliy hujum guruhlararo ishlarda qo'llaniladigan, ko'plab g'oyalarni ishlab chiqish mumkin bo'lgan metoddir. Bu haqiqatan ham talabalarning o'quv jarayonida faol ishtirok etishlari, turli g'oyalarni bayon qilish chog'ida boshqalarni ham qizg'in ishga yo'llashlari, ilhom bilan ishlashlariga imkon beruvchi va unga rag'batlantiruvchi metoddir. Aqliy hujum shuning uchun ham faollashtirishning muhim usuliki, unda tanho ishlash mumkin emas, birgina g'oya guruhning barcha ishtirokchilarini bir xilda o'ziga tortib oladi.

FSMU texnologiyasi

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar o'tkazishda yoki o'quv - seminari yakunida (tinglovchilarning o'quv-seminari haqidagi fikrlarini bilish maqsadida) yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan qatorda o'quvchi-talabalarni, o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatiga o'rgatadi.

FSMU texnologiyasi

(F) - fikringizni bayon eting.

(S) - fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating.

(M) - ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi (isbotlovchi) misol keltiring.

(U) - fikringizni umumlashtiring.

Qarorlar shajarasi. Muammo qo'yiladi. Talabalar, o'quvchilar 3, 4, 5 guruhga bo'linadilar. Topshiriq topshiriladi, guruhlar qatorlari muhokama qilinib, yakuniy xulosa chiqariladi.

Interaktiv o'qitish - talaba o'zida oldin mujassamlashgan tajribadan foydalangan holda, o'quv jarayonida faol ishtirok etadi, mashg'ulot davomida shaxsiy rol o'ynab, yangi tajribalar ortdiradi, olgan tajribalari asosida darsni tahlil qilib, o'ziga kerakli muhim materiallarni oladi hamda o'zining kundalik faoliyati bilan bog'laydi. Interaktiv so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, "inter" - o'zaro (vzaimniy), "act" - faoliyat qilmoq (deystvovat) ma'nosini bildiradi. Shuning uchun "Interaktiv" so'zini "Interfaol" deb tarjima qilish birmuncha xato hisoblanadi. Interaktivlik, bu o'zaro munosabatda bo'lmoq, dialog rejimida o'qimoq ma'nosini bildiradi. Shu sababli interaktiv o'qitish-diaologli o'qitish demakdir.

Nazorat savollari

1. Pedagogik texnologiyaga ta'rif bering.
2. Pedagogik texnologiyalarning tasniflarini asoslab bering.
3. Muammoli o'qitishning mohiyati nimada?
4. Muammoli o'qitish metodikasining o'ziga xosligini yoritib bering.
5. Siz o'yinli texnologiyalarning qaysi turlarini bilasiz?
6. Pedagogik o'yinlar tasnifini aytib bering.
7. Mualliflik texnologiyalari namunalarini aytib bering va ularning mohiyatini so'zlab bering.
8. Texnologiya so'zining lug'aviy ma'nosini ayting.
9. Rivojlangan mamlakatlarning oliy o'quv yurtlarida pedagogik texnologiyalarning qanday turlari, variantlari qo'llanilmoqda?
10. Integral pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismlari nimalardan iborat?
11. Masofaviy ta'lim texnologiyasining mohiyatini ayting.
12. Multimedia nima? Oliy ta'lim tizimida undan foydalanish imkoniyatlarini ayting.
13. Ta'lim jarayoniga faoliyatli yondashuv nimani anglatadi?
14. Interfaol so'zi va interfaol usul tushunchalari nimalarni bildiradi?
15. Kichik guruhlarda ishlash qanday tashkil etiladi, uning ahamiyati nimada?
16. Interfaol usullarning shakllari, turlarini ayting.

TA'LIMNING ZAMONAVIY TASHKILY SHAKLLARI. TA'LIMNING ZAMONAVIY TASHKILY SHAKLLARIDAN FOYDALANILGANDA TA'LIMNING NATIJAVIYLIGI

Reja:

1. Ta'limni tashkil etish shakllari va ularning tarixiy rivojlanishi tushunchasi
2. Ta'limning tashkiliy shakllari
3. Ta'limning an'anaviy bo'lmagan shakllari

Tayanchni so'z va iboralar: zamonaviy ta'lim shakllari, innovatsion ta'lim, interfaol darslar, ta'limning natijaviyligi, blended learning (aralash ta'lim), online va oflayn ta'lim, modul asosidagi ta'lim, kase-stadi (case study), flipped classroom (teskari sinf), gamifikatsiya (o'yinlashtirish).

Ta'limning tashkiliy shakllari - bu ta'lim jarayonini rejalashtirish, tashkil etish va olib borishning usul va tizimlaridir. Ular o'qitishning samaradorligini, o'quvchilarning faolligini va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'limda tashkiliy shakllar nafaqat o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi aloqani tashkil etadi, balki o'quvchilarning individual va jamoaviy faoliyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy tashkiliy shakllar

1. **Individual ta'lim:**
  - o Bu shaklda o'quvchi o'zlashtirish jarayonida mustaqil ravishda ishlaydi. O'qituvchi faqat yo'naltiruvchi va yordamchi sifatida ishtirok etadi. Individual ta'lim o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlari hisobga olinadi.
  - o **Afzalliklari:** O'quvchi o'z sur'atida ishlaydi, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
  - o **Kamchiliklari:** Boshqa o'quvchilar bilan o'zaro aloqaning kamligi.
2. **Guruhli ta'lim:**

o Bu shaklda o`quvchilar kichik guruhlariga bo`linib, ma`lum bir vazifalarni hal qilishadi. O`qituvchi guruhlarini boshqaradi va yo`naltiradi, ammo o`quvchilar bir-biriga yordam beradi.

o **Afzalliklari:** O`quvchilarda jamoada ishlash, fikr almashish, muammoni hal qilish ko`nikmalari rivojlanadi.

o **Kamchiliklari:** Ayrim o`quvchilar faol ishtirok etmasligi yoki o`zlarini guruhdan ajratib turishi mumkin.

3. **Klassik (front) ta`lim:**

o Bu shaklda o`qituvchi butun sinfga dars o`qiydi. O`quvchilar bir vaqtning o`zida ta`lim olishadi. O`qituvchi bir yo`nalishda barcha o`quvchilarni o`rgatishga harakat qiladi.

o **Afzalliklari:** O`qituvchi barcha o`quvchilarga bir xil ma`lumotni taqdim etishi mumkin.

o **Kamchiliklari:** O`quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlari inobatga olinmaydi.

4. **Masofaviy ta`lim (online ta`lim):**

o Masofaviy ta`limda o`quvchilar darsni internet orqali olishadi, o`qituvchi va o`quvchilar onlayn platformalar (Google Classroom, Moodle, Zoom, Skype va h.k.) orqali o`zaro aloqada bo`ladi.

o **Afzalliklari:** O`quvchilarga darslarni va materiallarni qulay va istalgan vaqtda o`rganish imkoniyati beradi.

o **Kamchiliklari:** O`quvchilarni individual ravishda kuzatib borish va motivatsiya qilish qiyin bo`lishi mumkin.

5. **Modul ta`limi:**

o Bu shaklda ta`lim bir nechta modullarga bo`linadi va har bir modulda ma`lum bir ko`nikma yoki bilimlar to`plami o`rganiladi. O`quvchilar har bir modulni mustaqil ravishda yoki guruhda o`rganib, natijalarni baholashadi.

o **Afzalliklari:** O`quvchilarga aniq bir ko`nikma yoki bilimlarni o`rganishga yo`naltirilgan bo`lishi, ta`limda yuqori darajadagi shaxsiylashtirilgan yondashuv.

o **Kamchiliklari:** Agar modulni to`liq o`zlashtirmasangiz, keyingi modullarni tushunish qiyin bo`lishi mumkin.

6. **Gibrid ta`lim:**

o Gibrid ta`limda o`quvchilar an`anaviy (sinfdagi) va masofaviy (online) ta`limni birgalikda olib boradilar. Bu o`qitish shakli onlayn va oflayn usullarni uyg`unlashtirishni ta`minlaydi.

o **Afzalliklari:** Ta`limning moslashuvchanligi va ko`plab vositalardan foydalanish imkoniyatlari.

o **Kamchiliklari:** O`quvchilar va o`qituvchilarga ko`proq vaqti va resurslari talab qilinadi.

7. **Interaktiv ta`lim:**

o Bu shaklda o`quvchilar o`qituvchining yo`naltiruvchi faoliyati ostida muhokama, guruh ishlari, rol o`ynash va boshqa interaktiv usullar orqali o`rganadilar.

o **Afzalliklari:** O`quvchilar faolligi va ishtirokini oshirish, ko`proq ijodiy yondashuvlar.

o **Kamchiliklari:** Darslarni to`g`ri tashkil etish va barcha o`quvchilarni bir xil darajada jalb qilish qiyin bo`lishi mumkin.

Zamonaviy tashkiliy shakllar ta`lim jarayonining sifatini oshirishga va o`quvchilarning faolligini ta`minlashga xizmat qiladi. O`quvchilarning bilimlarini yanada samarali o`zlashtirishi, ta`limni shaxsiylashtirish va motivatsiyani oshirish ta`limning natijaviyligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bilan birga, ta`lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan va yangi yondashuvlardan foydalanish, o`quvchilarning bilimlarini yanada boyitib, ularga amaliy ko`nikmalarni rivojlantirish imkonini yaratadi.

Ta`lim turlari va shakllari

Didaktik g`oyalar jamiyat taraqqiyoti jarayonida yangi g`oyalar bilan boyib, takomillashib boraveradi va ular o`ziga xos tizimlar ko`rinishida shakllanadi. Shu sababli ham ta`lim turlari o`quv jarayonini tashkil etish va uni amalga oshirishga nisbatan turlicha yondashuvlar asosida shakllantiriladi.

Pedagogik tizimlarning asosiy turlari quyidagilardir:

- arxaik (ibtidoiy);

- qadimgi (Shumer, Misr, Xitoyda Eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik);

-avestit (Baqtiriya, Sug`diyona, Xorazmda – Eramizdan avvalgi VII-VI asrlar);

-yunon (Ellins, rim – yunon, rim – eramizdan avvalgi V-I asrlar);

-o`rta asr (dogmatik, sxolastik V-XVI asrlar);

-yangi (tushuntirish, tushuntirish – ko`rgazmali, dasturlashtirilgan, masofali o`qitish, muammoli – dasturlashtirilgan, kompyuterlashtirilgan innovatsion, INTERNETning xalqaro tarmog`idan foydalanib o`qitish va shu kabilar);

-xorijiy (tushuntirish, tushuntirish–ko`rgazmali, dasturlashtirilgan, masofali o`qitish, muammoli – dasturlashtirilgan, kompyuterlashtirilgan innovatsion, INTERNETning xalqaro tarmog`idan foydalanib o`qish va shu kabilar).

Muammoli o`qitishda muammoni ilgari surish dastlabki bosqich hisoblanadi.

Muammoni hal etishning keyingi bosqichida ta`lim oluvchilar berilayotgan savol bo`yicha mavjud muammoni aniqlaydilar, tahlil qiladilar, javob topish uchun ularning yetarli emasligini aniqlaydilar va yetishmayotgan axborotni topishga intiladilar.

Uchinchi bosqich muammoni yechish uchun zarur bo`lgan bilimlarni turli usullar bilan egallashga qaratilgan faoliyat bo`lib, u ta`lim oluvchida mustaqil fikr shakllanishi orqali aniqlanadi. Shundan keyin muammoni hal etish, olingan natijalarni tekshirish, dastlabki gipoteza bilan solishtirish, egallangan bilimlar, malakalarni tizimlashtirish va umumlashtirish jarayonlari amalga oshiriladi.

Ayni vaqtda ta`limning quyidagi shakllari ajratib ko`rsatiladi:

1. Individual
2. Individual-guruhli
3. Sinf- dars
4. Leksion- seminar
5. Sinfdan tashqari
6. Auditoriyadan tashqari
7. Maktab
8. Maktabdan tashqari

Ta`limni tashkil etish shakllari va ularning didaktikada rivojlanishi

Jahon pedagogika fani va amaliyotida ta`limni tashkil etishning turli shakllari bor. Jamiyat rivojining har bir yangi bosqichi ta`limni tashkil etishga o`z ta`sirini o`tkazadi. Ayni vaqtda ta`limning quyidagi shakllari ajratilib ko`rsatiladi:

- ✦ individual;
- ✦ individual – guruhli;
- ✦ sinf – dars;
- ✦ ma`ruza – seminarli;
- ✦ sinfdan tashqari;
- ✦ auditoriyadan tashqari;
- ✦ maktab va maktabdan tashqari.

Ulardan ta`lim oluvchilarni qamrab olishi, ta`lim oluvchilar faoliyatini tashkil etishi, jamoaviy va individual shakllarining nisbatlari, mustaqiligi darajasi va o`qish jarayoniga rahbarlik qilish xususiyatlari kabi belgilariga ko`ra quyidagi asosiy turi iste`molda foydalanib kelinmoqda:

- ✦ individual;
- ✦ individual – guruhli;
- ✦ sinf – dars;
- ✦ ma`ruza – seminarli.

Qadim zamonlarda mavjud bo`lgan o`qitishning eng qadimgi shakli individual ta`lim hisoblanadi. Bu orqali hayotiy tajribalarni ajdodlardan – avlodlarga uzatish ibtidoiy jamiyatdayoq yuzaga kelgan edi. Yozuv paydo bo`lishi bilan qavm boshlig`i turli belgilar yordamida o`zining tajribalarini keyingi avlodga uzatgan. Ta`lim beruvchi va ta`lim oluvchilarning bevosita va individual aloqasiga hozirda misol sifatida repetitorlikni ko`rsatish mumkin. Ta`limni tashkil etishning individual shakli antik davr va o`rta asrlarda yagona usul bo`lgan, undan ba`zi mamlakatlarda XVIII asrgacha keng foydalanib kelingan. Individual ta`lim bir qator afzalliklarga ega. Shuning uchun bu usulni bizning davrimizgacha repetitorlik shaklida saqlanib qolgan.

Uning ustunligi o`quv faoliyati mazmuni, metodi va suratini to`la individuallashtirish, aniq bir masalani hal etishda uning har bir harakati va operatsiyalarini kuzatib borishga imkon berishdan iborat. Individual ta`lim beruvchining yuqori pedagogik malakaga ega bo`lishini talab etadi.

Individual ta'limning kamchiliklari:

- ✓ vaqtning tejamliligi;
- ✓ ta'lim beruvchi ta'sirining cheklanganligi;
- ✓ boshqa ta'lim oluvchilar bilan hamkorlikda ishlash imkoniyati cheklanganligi
- ✓ jamoada ishlash tajribasini shakllanmasligi va shu kabilardan iboratdir.

XV – XVI asrlar davomida Yevropada ishlab chiqarishning rivojlanishi kuzatildi va uning natijasida ta'lim berishning ommaviy shakli yuzaga keldi. Ulardan biri ta'lim oluvchilarni o'qitishning guruhli (jamoali) turi deb ataladi. Ular G'arbiy Rossiya (Hozirgi Belorussiya va Ukrainaning g'arbiy qismlari) dagi birodarlik maktablarida ilk bor qo'llanilgan va undagi o'qish sinf – dars shaklining asosi bo'lgan. Bu tizimlar XVII asrda Yan Amos Komenskiy tomonidan "Buyuk didaktika" asarida nazariy jihatdan asoslab berildi va ommalashtirildi. Olim pedagogikaga o'quv yili, o'quv kuni, dars mashg'ulotlari orasidagi tanaffus, o'quv ta'tillari kabi tushunchalarini kiritgan. Sinf-dars tizimi garchi 350-yil avval asoslangan bo'lsada, bugungi kunda ham keng ko'lamda iste'molda foydalanib kelinmoqda.

Sinf-dars tizimi K.D.Ushinskiy tomonidan yanada rivojlantirildi. U bu shaklning hamma ustunliklarini ilmiy asoslab berdi. Dars, ayniqsa, uning tashkiliy qurilishi (tuzilishi) va tipologiyasining ixcham nazariyasini yaratdi. K.D.Ushinskiy har bir darsning bir-biri bilan ketma-ket bog'langan quyidagi uchta qismini ajratib ko'rsatdi:

1). Ilgari o'rganilgan bilimlar asosida yangi bilimlarni anglashni amalga oshirish va ta'lim oluvchilarda materialni jadal qabul qilishga maqsadli ko'rsatmani yaratishga qaratilgan qism. Darsning bu qismi K.D.Ushinskiyning fikricha darsga go'yoki "eshik" hisoblanadi.

2). Asosiy masalani hal etishga yo'naltirilgan qism. Bu qism darsning muhim markaziy qismi hisoblanadi.

3). Amalga oshirilgan faoliyatga yakun yasash va bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlashga qaratilgan qism. Bu qism darsning xulosalash va umumlashtirish qismi bo'lib, hisoblanadi. Alohida o'quv fanlarini o'qitish metodikasi va didaktikasiga oid asarlarda ta'limning sinf-dars tizimining afzalliklari va kamchiliklari ko'rsatilib beriladi.

Mustaqil O'zbekistonimizda ta'lim tizimiga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish bilan bog'liq ishlar qilinmoqda. Ta'limni KVN, munozara, disput, konferensiya, mushoira, sud o'yinlari va boshqa shakllarda tashkil etishga harakat qilinmoqda. O'quvchilar faolligini oshiruvchi turli interfaol usullar keng qo'llanilmoqda. Bularga misol tariqasida Sinkveyn, Klaster, Aqliy hujum, T-Chizma, Insert jadvali, B-B-B jadvali, Venn diagrammasi, Konseptual jadval, Semantik xususiyatlar tahlili va boshqalarni keltirish mumkin.

An'anaviy metodlarning afzalliklari:

- ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lgan va aniq ma'lum tushunchalarni, fanni o'rganishda foydali.

- o'qituvchi tomonidan o'qitish jarayonini va o'qitish muhitini yuqori darajada nazorat qilinishi.

- vaqtdan unumli foydalanish.

- aniq, ilmiy bilimlarga tayanish.

Kamchiliklari:

- o'quvchilar passiv ishtirokchi bo'lib qoladilar.

- o'qituvchining to'la nazorati barcha o'quvchilar uchun motivasiyani vujudga keltirmaydi.

- o'quvchilar o'qituvchi bilan bevosita muloqatga kirisha olmaydi.

- eslab qolish darajasi hamma o'quvchilarda bir xil bo'lmaganligi sababali, sinf bo'yicha o'zlashtirish darajasi past bulib kolishi mumkin.

- mustaqil o'rganish va yechimlar qabul qilish uchun sharoitlar yaratilmaydi.

Noan'anaviy o'qitish metodlarining afzalliklari:

- o'qitish mazmunini yaxshi uzlashtirishga olib kelishi.

- o'z vaqtida aloqalarning ta'minlanishi.

- Tushunchalarni amaliyotda qo'llash uchun sharoitlar yaratilishi.

- o'qitish usullarining turli xil ko'rinishlari taklif etilishi.

- motivasiyani yuqori darajada bulishi.

- o'tilgan materialning yaxshi eslab qolinishi.

- muloqatga kirishish ko'nikmasining takomillashishi.

- o'z-o'zini baholashning o'sishi.

-o`quvchilarning predmetning mazmuniga, o`qitish jarayoniga bo`lgan ijobiy munosabati.

-mustaqil fikrlay oladigan o`quvchining shakllanishiga yordam berishi.

-tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishi.

-muammolar yechish ko`nikmalarining shakllanishi.

Kamchiliklari:

-ko`p vaqt talab etilishi.

-o`quvchilarni har doim ham kerakli nazorat qilish imkoniyatining pastligi.

-juda murakkab mazmundagi material o`rganilayotganda ham o`qituvchi rolining past bo`lishi.

-“Kuchsiz” O`quvchilar bo`lganligi sababali «kuchli» o`quvchilarning ham past baho olishi.

-o`qituvchining o`zi ham yaxshi rivojlangan fikrlash qobiliyatiga va muammolar echish ko`nikmalariga ega bulishining talab etilishi.

Ko`p yillar davomida an`anaviy dars utish ta`limning asosiy shakllaridan biri bo`lib keldi.

Ta`lim shakli, B.T.Lixachev tarkibining tarkibiy birligi, o`quv qo`llanmalari va usullarini anglatadi, chunki ta`limning yagona va ajratilgan shakli nafaqat muayyan ta`lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, haqiqiy o`rganish amaliyotining samaradorligi alohida shakllar bilan emas, balki ularning yaxshi o`ylangan, bir-biriga bog`liq bo`lgan tizimlar tomonidan bajariladi:

-*ta`lim-tarbiya*, bolalarga bilim va ko`nikmalar o`tkazish, ularning dunyoqarashini shakllantirish va qobiliyatlarni rivojlantirish uchun eng samarali shart-sharoitlarni yaratish uchun ushbu shakllarni ishlab chiqishga va foydalanishga imkon beramiz;

-*ta`lim*, talabalarni turli tadbirlarda izchil joriy etilishini ta`minlash. Natijada, shaxsning intellektual, ma`naviy-hissiy va jismoniy xususiyatlarini rivojlantirish;

-*tashkiliy*, o`quv jarayonini aniq metodologik o`rganish va instrumentlardan talab qilish;

-*psixologik*, o`quv jarayonini rivojlantirishga ko`maklashadigan barcha aqliy jarayonlarning o`quvchilarini maqbul rivojlantirishni taklif qiladi;

-*rivojlanayotgan*, to`liq intellektual faoliyat uchun turli shart-sharoitlar yaratilishi bilan bog`liq;

-*tizimlashtirish* va *tuzilishi* axborotni va ta`lim materiallarini etkazishda ilmiy muvofiqlik va izchillikni ta`minlash;

-*komplekslash* va *muvofiqlashtirish* o`quv jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida ta`limning barcha shakllari munosabatlarini anglatadi;

-*ogohlantiruvchi* talabalarning yoshi xususiyatlarini inobatga olgan holda namoyon bo`ladi.

Umuman olganda, barcha tadqiqotchilar ushbu funktsiyalarni ta`limning turli shakllari birligida amalga oshirish o`qituvchilar malakasini oshirish va o`quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga hissa qo`shishi mumkinligini tan oladilar.

Zamonaviy tadqiqotchilarga ko`ra, I.F.Isayeva, A.I.Mishchenko V.A.Slastenina, E.N.Shiyanovlar, didaktikalar pedagogik jarayonning tashkiliy tuzilishining uchta asosiy tizimini birlashtiradi, ular bir biridan farqli o`laroq, o`quvchilarning miqdoriy yoritilishida, talabalarning faoliyatini tashkil qilishning kollektiv va individual shakllarining nisbati, mustaqilligi darajasi va o`qituvchining ta`lim jarayonini boshqarishning o`ziga xos xususiyatlari. Bunga quyidagilar kiradi:

-*individual ta`lim*;

-*siftsiz tizim*;

-*ma`ruza va seminar tizimi*.

Ta`lim shakllarining vazifalari

Ta`lim mazmunining barcha tarkibiy qismlarini va pedagogik jarayonning diqqat-e`tiborini o`quvchi shaxsning kompleks, ijodiy rivojlanishida keng qamrovda amalga oshirish zarurligi ta`lim, ta`lim va taraqqiyotning vazifalarini belgilaydi. Shu bilan birga, ta`lim funktsiyasi tizimli murakkablik bilan rivojlanib boradigan hajmlarni kengaytirish bilan bog`liq va ta`lim funktsiyasi munosabatlarni shakllantirish bilan bog`liq (V.V.Kraevskiy).

**Ta`lim funktsiyasi.** Ta`lim funktsiyasining asosiy maqsadi talabalarni ilmiy bilim va malakalar tizimi bilan amaliyotda qo`llashdir.

Ilmiy ma`lumotlar faktlar, tushunchalar, qonunlar, qonuniyatlar, nazariyalar, dunyodagi umumiy tasavvurlarni o`z ichiga oladi. Ta`lim

funktsiyasiga muvofiq, ular shaxsning mulkiga aylanishi, o'z tajribasining tuzilishiga kirishi kerak. Ushbu funktsiyani eng to'liq bajarish bilimlarning to'liqligi, tizimli va xabardorligi, ularning kuchi va samaradorligini ta'minlashi kerak. Bu o'quv jarayonining bunday tashkilotini talab qiladi, shuning uchun ilmiy fanning tegishli sohasini o'z ichiga olgan ilmiy mazmuni asosiy g'oyalarni va muhim nedensel munosabatlarni tushunish uchun muhim bo'lgan elementlarni tashlamaydi. Ilm ma'lumotni maxsus ravishda tartibga solib, yangi bilimlarni oldindan o'rganilgan va keyingi yo'lni ochish uchun ko'proq nozik va mantiqiy bo'ysunishga ega bo'lishlari kerak.

Ta'lim funktsiyasini amalga oshirishning yakuniy natijasi - ongli faoliyatida ifoda etilgan bilimlarning samaradorligi, oldingi bilimlarni yangi olish uchun safarbar etish, shuningdek, maxsus (mavzu bo'yicha) va umumta'lim mahorati bo'yicha eng muhimni shakllantirish qobiliyatida.

Muvaffaqiyatli ko'nikmalarga ega bo'lish ko'nikma aniq maqsadga qaratilgan maqsadga muvofiqdir va qobiliyatning markazida, ya'ni, avtomatlashtirilgan harakat, o'rnatilgan munosabatlar tizimidir. O'quv mashg'ulotlari shartlarini o'zgartiradigan va uning bosqichma-bosqich murakkabligini ta'minlaydigan mashqlarning natijasi sifatida ko'nikmalar shakllanadi. Ko'nikmalarni rivojlantirish bir xil sharoitlarda ko'p mashqlarni talab qiladi.

Ta'lim funktsiyasini amalga oshirish kitob, kitoblar, bibliografik apparatura, mustaqil ishlarni tashkil qilish, notariuslar va boshqalar bilan ishlashda mahoratni shakllantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Ta'lim funktsiyasi. Ta'limning tarbiyaviy tabiati har qanday davrda va har qanday sharoitda muqarrar ishlaydigan ochiq-oshkora muntazamlikdir. Ta'lim funktsiyasi organik tarkibiy tarkibdan, ta'lim shakllari va usullaridan olinadi, biroq ayni paytda o'qituvchilar bilan muloqotda bo'lgan maxsus tashkilot orqali amalga oshiriladi. Obyektiv ravishda o'qitish muayyan munosabat, e'tiqod, munosabat va shaxsiyat xususiyatlarini keltirib chiqarishi mumkin emas. Axloqiy va boshqa tushunchalar, me'yorlar va talablar tizimini o'zlashtirmasdan shaxsni shakllantirish mumkin emas.

Ta'lim doimo avtomatik tarzda emas, balki har doim ham to'g'ri yo'nalishda emas, shuning uchun ta'lim funktsiyasini amalga oshirish

jamiyatni rivojlantirishning muayyan bosqichida ta'lim jarayonini tashkil etishni, tarkibni tanlashni, tanlangan aniq vazifalardan kelib chiqadigan shakl va usullarni tanlashni talab qiladi. Ta'limning tarbiyaviy funktsiyasini amalga oshirishning eng muhim jihati, dastlab uning muvaffaqiyatini belgilaydigan ta'lim faoliyati uchun sabablarni shakllantirish hisoblanadi.

Rivojlanish vazifasi. Rivojlanayotgan tarbiyaviy xarakter, bu taraqqiyotning tabiatidan obyektiv ravishda rivojlanadi. To'g'ri etkazilgan ta'lim doimo rivojlanadi, ammo rivojlanish funktsiyasi o'qituvchilar va o'quvchilarning shaxsni to'liq rivojlanishi uchun o'zaro hamkorlikka alohida e'tibor berish orqali yanada samarali amalga oshiriladi. Talabning shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ushbu maxsus o'quv mashg'uloti "rivojlanish ta'limi".

O'quvni tashkil etishda an'anaviy yondashuvlar doirasida rivojlanish funktsiyasini amalga oshirish, qoida tariqasida nutq va fikrlashni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, chunki u talabalarning umumiy rivojlanishini boshqalarga aniq ifodalovchi og'zaki jarayonlarning rivojlanishi hisoblanadi. Shu bilan birga, o'rganishning yo'nalishini rivojlanishi hisoblanadi. Shu bilan birga, o'rganishning yo'nalishini tushunishning bu torayib boruvchi rivojlanish funktsiyasi, so'zni va unga aloqador fikrlarni shaxsning hissiy, hissiy-voliy, vosita va motivatsion-ehtiyoj sohalaridagi rivojlanish bilan yanada samarali rivojlanishiga turtki beradi. Shunday qilib, o'rganishning rivojlanish xarakteri, individualni ajralmas aqliy tizim sifatida rivojlanishiga yo'naltirilgan.

60-yillardan boshlab pedagogika fanida rivojlanish ta'limini rivojlantirishga turli yondashuvlar ishlab chiqilmoqda.

Kurs - pedagogik jarayonni tashkil etishning asosiy shakli

Pedagogik jarayonning yaxlitligi nuqtai nazaridan darsni tashkil etishning asosiy shakli deb hisoblash kerak. Darsda dars-kurs tizimining barcha afzalliklari aks ettirilgan. Bir dars shaklida bolalar va o'smirlarning nafaqat ta'lim va bilimni, balki boshqa rivojlanish faoliyatini samarali tashkil etish mumkin. Tasodifan, so'nggi yillarda fuqarolik, madaniyat, mehnat, she'riyat va boshqalar darslari keng tarqaldi.

Darslarning tipologiyasi va tuzilishi

Har bir darsda o'qituvchi va talabalarning turli faoliyat turlari bilan tavsiflangan asosiy elementlari (aloqalar, bosqichlar) ta'kidlashingiz

mumkin. Bu elementlar turli kombinatsiyalarda namoyon bo'lishi va shuning uchun darsni tuzilishini, darsning bosqichlari o'rtasidagi munosabatni, uning tuzilishi.

Darslarning tuzilishi dars elementlarining o'ziga xos ketma-ketliklari va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqligi sifatida tushunilishi kerak. O'quv materiallarining mazmuniga, darsning didaktik maqsadiga (maqsadlariga), o'quvchilarning yoshlik xususiyatlariga va guruh sifatida sinfnig xususiyatlariga bog'liq bo'lgan oddiy va juda murakkab bo'lishi mumkin. Darslarning tuzilishining xilma-xilligi, ularning usullari va didaktik maqsadlari turli va ularning turlarini bildiradi.

Darslarning turlari, tuzilishdagi oddiy, ya'ni, bir ustun didaktik maqsadga ega bo'lgan o'rta va yuqori sinflarda eng ko'p qo'llaniladi. Talabalarning yoshini hisobga olgan holda boshlang'ich sinflarda turli xil ilmiy ishlarni uyg'unlashtirish, yangi bilim xabarini birlamchi konsolidatsiya bilan birlashtirish, ilgari o'rganilganlarni takrorlash zarur. Hatto nazorat darslari ko'pincha boshqa turdagi ishlarni o'z ichiga oladi: materialning og'zaki ma'ruzasi, qiziqarli hikoyani o'qib berish va hokazo. Kursni tasniflashni (B.Yesipovga ko'ra) beramiz.

Qobiliyatlarni rivojlantirish va mustahkamlash bo'yicha darslar bilimlarni mustahkamlash saboqlari bilan chambarchas bog'liq. Ko'nikmalarni va qobiliyatlarni mustahkamlash jarayoni ketma-ket bir nechta darslarga o'tadi va keyin kelgusida dars boshqa mavzular bilan shug'ullanganda uzoq davom etadi. Kursdan tortib darsga kelganda, materiallar murakkablashishi kerak, shuning uchun o'quvchilar ushbu o'quv vazifasini yanada muvaffaqiyatli tarzda bajarishayotganini ko'rish mumkin. Agar mashg'ulotlarning boshida o'qituvchining yordami bilan bolalarni o'qituvchidan katta yordam va bolalarning vazifasini qanday tushunganligi haqida oldindan katta tekshiruv o'tkazilsa, unda kelajakda talabalar qaysi qoidani qayerga qo'llash kerakligini aniqlashlari kerak, ular turli xil vaziyatlarda ko'nikmalarni qanday qo'llashni o'rganishlari kerak. Shu jumladan hayot amaliyotida. Ko'nikmalarni rivojlantirish va mustahkamlash uchun darslar tarkibi: *nazariy bilimlarni takrorlash; amaliy mashg'ulot va mashqlar bajarish; mustaqil ishlarning bajarilishini tekshirish; uy vazifasi.*

Umumlashtiruvchi darsliklar (bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish) ilgari o'rganilgan materiallardan eng muhim masalalarni tizimlashtiradi va takrorlaydi, o'quvchilarning bilimlarida mavjud kamchiliklarni to'ldiradi va o'rganilayotgan kursning eng muhim g'oyalarini ochib beradi. Bunday darslar shaxsiy mavzular, bo'lim va kurslarni o'rganish oxirida o'tkaziladi. Ularning majburiy elementlari o'qituvchining kirish va yakuniy qismidir. Takrorlash va umumlashma o'z-o'zidan hikoya, qisqa xabarlar, muayyan joylarni darsliklardan o'qish yoki o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida suhbat shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Darslar bilimlarni, ko'nikmalarni va qobiliyatlarni (nazorat qilish) testdan o'tkazadi, o'qituvchiga muayyan sohadagi o'quvchilarni o'qitish darajasini aniqlash, materiallarni mukammal o'rganishdagi kamchiliklarni aniqlash, keyinchalik ishlashning yo'llarini aniqlashga yordam beradi. Kuzatuv darslari talabaga ushbu mavzudagi barcha bilim va ko'nikmalaridan foydalanishni talab qiladi. Tekshiruv og'zaki va yozma ravishda amalga oshirilishi mumkin.

Nazorat savollari

1. Ta'limning zamonaviy tashkiliy shakllarining asosiy turlari nimalardan iborat?
2. Innovatsion ta'lim shakllari qaysi pedagogik texnologiyalarga asoslanadi?
3. Aralash ta'lim modeli qanday tashkil etiladi?
4. Flipped classroom (teskari sinf) usulining mohiyati nimada?
5. Zamonaviy ta'lim shakllari ta'lim natijalariga qanday ta'sir qiladi?
6. Online ta'lim va an'anaviy ta'limning farqlari va o'xshashliklari?
7. Guruhli ishlash shakli qaysi kompetensiyalarni rivojlantiradi?
8. Loyihaga asoslangan ta'limning asosiy bosqichlari qanday?
9. Gamifikatsiya ta'lim jarayonida qanday qo'llaniladi?
10. Problem-based learning usulining ta'lim jarayonidagi o'rni qanday?
11. Modul asosidagi ta'limning o'quv jarayonini tashkil etishdagi o'rni qanday?

MA`RUZA TURLARI VA ULARGA QO`YILADIGAN TALABLAR. MASHG`ULOT TURIGA QARAB MA`RUZALARNI TANLAB OLISH

Reja:

1. Oliy ta`limda ma`ruzalarni yuzaga kelish tarixi
2. Ma`ruza turlari va ularga qo`yiladigan talablar.
3. Mashg`ulot turiga qarab ma`ruzalarni tanlab olish

**Tayanch so`z va iboralar:** ma`ruza turlari, an`anaviy ma`ruza, vizual ma`ruza, interfaol ma`ruza, ma`ruza-muzokara, ma`ruza-diskussiya, modulli ma`ruza, elektron ma`ruza, didaktik printsiplar.

Ma`ruza turlari va ularning talablari

**Ma`ruza** - bu o`qituvchining dars davomida o`quvchilarga ma`lumotlarni tushuntirish va ularga yangi bilimlarni yetkazish usulidir. Ma`ruza, asosan, nazariy bilimlarni o`rganish, ta`lim sohasida tizimli tushunchalar va kontseptlarni taqdim etish uchun ishlatiladi. Ma`ruzalar ta`lim jarayonida o`quvchilarning faolligini oshirish, nazariy bilimlarni yetkazish va bilimlarni tizimlashtirishda muhim rol o`ynaydi.

**Ma`ruzalar turlari** o`qitishning maqsadiga, o`quvchilarning yoshiga, ta`lim sohasi va mashg`ulotning turiga qarab turlicha bo`lishi mumkin. Har bir ma`ruza turi uchun o`ziga xos talablar mavjud.

Ma`ruza turlari:

1. Klassik (an`anaviy) ma`ruza:

o Bu shakl o`qituvchining asosiy faoliyati tinglovchilarga (o`quvchilarga) ma`lumotlarni bir tomonlama (o`qituvchi → o`quvchi) taqdim etishdan iborat. O`qituvchi mavzu bo`yicha batafsil ma`lumot beradi va o`quvchilar shu ma`lumotlarni tinglaydi, yozadi.

o Talablar:

- Mavzu aniq va tushunarli bo`lishi kerak.

o O`qituvchi mavzuni aniq, qiziqarli va soddalashtirilgan tarzda taqdim etishi zarur.

▪ O`quvchilarga yangi ma`lumotlarni etkazish uchun turli usullar (vizual, auditoriya va tasviriy elementlar)dan foydalanish kerak.

▪ O`quvchilarga savollar berish, ularga fikr bildirish imkoniyatini yaratish.

2. Interaktiv ma`ruza:

o Bu shaklda o`qituvchi va o`quvchilar o`rtasida faol muloqot va almashinuv bo`ladi. O`quvchilar faol ishtirok etadilar, savollar beradilar, fikrlar bildiradilar va o`zlarining bilimlarini ko`rsatadilar. O`qituvchi ko`proq yo`naltiruvchi va tashkilotchilik rolini bajaradi.

o Talablar:

▪ O`qituvchi va o`quvchilar o`rtasida samarali muloqotni o`rnatish.

▪ O`quvchilarni savol-javoblar, muhokamalar va guruh ishlariga jalb qilish.

▪ Mavzu bo`yicha o`quvchilarni o`z fikrlarini ifodalashga undash.

3. Muammoli ma`ruza:

o Bu ma`ruza shaklida o`qituvchi biron bir muammoni taqdim etadi, o`quvchilar esa bu muammoni yechish uchun o`z bilimlari va tadqiqotlari orqali yechim topishga harakat qiladilar. O`qituvchi guruhlar yoki individuallarga yo`naltiruvchi savollar beradi.

o Talablar:

▪ Mavzu bo`yicha muammo aniq va tushunarli bo`lishi kerak.

▪ O`quvchilarni yechim topishga undaydigan savollar yoki holatlar keltirilishi kerak.

▪ O`quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga yordam berish.

4. Vizual ma`ruza:

o Bu shaklda o`qituvchi mavzuni slaydlar, grafikalar, diagrammalar, videolar va boshqa vizual materiallar yordamida

tushuntiradi. Bunday ma`ruza ko`proq tasviriy elementlarga tayangan holda amalga oshiriladi.

o **Talablar:**

- Vizual materiallar to`g`ri va aniq tanlanishi kerak.
- O`quvchilarga ma`lumotlarni vizual tarzda taqdim etish, ularni yanada yaxshiroq anglashlariga yordam beradi.
- Vizual materiallar o`qituvchining tushuntirishiga mos kelishi va mavzuni aniq ifodalashi kerak.

5. **Seminar (ma`ruza va amaliy mashg`ulotlarning kombinatsiyasi):**

o Ma`ruza va amaliy mashg`ulotlarning kombinatsiyasi sifatida o`qituvchi dastlab mavzuni taqdim etadi, so`ngra o`quvchilar bilan guruhlar bo`lib, mavzu bo`yicha muhokama yoki tahlil qilish uchun ishlashadi. O`qituvchi faqat yo`naltiruvchi bo`lib xizmat qiladi.

o **Talablar:**

- Darsda faqat ma`ruza o`qish emas, balki guruhli ishlash, muhokama qilish va interaktiv elementlarni o`rnatish kerak.
- O`quvchilarning tahliliy va amaliy ko`nikmalarini rivojlantirishga e`tibor berish.
- O`quvchilarga mavzu bo`yicha o`z fikrlarini bildirish va mustaqil tahlil qilish imkoniyatini yaratish.

6. **Ma`ruza-tajriba (practical lecture):**

o O`qituvchi amaliy bilimlarni o`rgatishda birgalikda praktika va nazariy bilimlarni o`zlashtirishga yordam beradigan shakldir. Bunda ma`ruza davomida o`qituvchi faqat nazariy asoslarni taqdim etib, so`ngra amaliy mashg`ulotlar olib boradi.

o **Talablar:**

- Ma`ruza va amaliyot bir-birini to`ldiradigan tarzda olib borilishi kerak.
- O`qituvchi o`quvchilarga amaliy ko`nikmalarni shakllantirishga yo`naltiruvchi tavsiyalar beradi.
- O`quvchilarni amaliyotda o`rgangan bilimlarni qo`llashga undash.

Mashg`ulot turiga qarab ma`ruzalarni tanlab olish

Ma`ruzani tanlashda **mashg`ulot turi va ta`lim maqsadi** asosiy omil hisoblanadi. Har bir turdagi dars va mashg`ulotlarga ma`ruzalarni moslashtirish, o`quvchilarga eng samarali ta`lim olish imkoniyatini yaratadi.

1. **Nazariy darslarda** (masalan, umumiy fanlar yoki fanlar bo`yicha kirish darslari):

o **Klassik ma`ruza** yoki **vizual ma`ruza** yaxshi qo`llaniladi, chunki bu shakllar orqali o`quvchilarga bilimlar tizimli va aniq tarzda taqdim etiladi.

2. **Amaliy darslarda** (masalan, laboratoriya mashg`ulotlari, texnik ko`nikmalarni rivojlantirish):

o **Ma`ruza-tajriba** yoki **seminar** shakli eng to`g`ri bo`ladi. Bu shakllarda o`quvchilar nazariy bilimlar asosida amaliy ishlar qilishadi.

3. **Interaktiv darslarda** (masalan, guruhli muhokamalar, seminarlar):

o **Interaktiv ma`ruza** va **muammoli ma`ruza** ideal tanlovdir. Bu shakllar o`quvchilarning faol ishtirokini va jamoaviy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

4. **Masofaviy ta`limda:**

o **Vizual ma`ruza** va **video materiallar** yordamida o`qitish samarali bo`ladi, chunki o`quvchilar masofadan ham vizual va auditoriya materiallarini to`liq ko`rishlari mumkin.

5. **Muhokama yoki tahlil qilishni talab qiluvchi darslarda:**

o **Muammoli ma`ruza** yoki **seminar** o`qituvchi tomonidan tanlab olinadi, chunki bu shakl o`quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga va ular o`rganayotgan mavzu bo`yicha amaliy ko`nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Ma`ruzalar turli ta`lim shakllariga moslashtirilishi kerak. Har bir ma`ruza turi o`zining o`rganish jarayonidagi ahamiyatiga va maqsadlariga mos ravishda samarali qo`llaniladi. **Klassik ma`ruza, interaktiv ma`ruza, muammoli ma`ruza** va **seminar ma`ruza** kabi shakllardan foydalanish, o`quvchilarning ta`lim jarayoniga samarali jalb qilishni, bilimlarni to`g`ri o`zlashtirishni va ularning fikrlarini mustahkamlashni ta`minlaydi.

Oliy ta'limda ma'ruzalarni yuzaga kelish tarixi. XIII-XIV asrlardan boshlab Yevropada birinchi universitetlar tashkil etilganda, ma'ruzalar o'qitishning asosiy bir shakli sifatida yuzaga keldi va u hozirgi kunga qadar oliy ta'lim tizimida o'qitishning yetakchi shakli sifatida o'quv jarayonida qo'llanilmoqda. Ma'ruza dastlab qadimgi Gretsiyada yuzaga kelgan bo'lib, keyinchalik o'rta asrlarda qadimgi Rimda rivojlandi. XIX asr o'rtalariga kelib, nazariy va texnikaviy bilimlarning rivojlanishi talabalarning mustaqil izlanishlari hamda faolligini oshirish maqsadida ma'ruzalarni amaliy mashg'ulotlar bilan to'ldirish zarurligini talab etdi. Shu sababli, ma'ruzalar talabalarga o'quv adabiyotlari ustida mustaqil ishlashga yo'naltiruvchi mashg'ulot turi sifatida qarala boshlandi.

Taniqli rus xirurgi va pedagog N.I.Pirogov ko'rsatganidek, ma'ruza qachonki ma'ruzachi mutlaqo yangi ilmiy materiallarga yoki alohida nutq qobiliyatiga ega bo'lsagina yaxshi ma'ruza deb tan olinishi mumkin. XIX asrning o'rtalariga kelib Rossiyaning ayrim oliy o'quv yurtlarida tajriba sifatida ma'ruza mashg'ulotlari o'quv rejasidan chiqarildi. Lekin, ushbu holat o'zini oqlamadi, talabalarning bilim darajasi keskin pasaydi. XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib o'qitish uslublari "faol" va "nafaol" turlarga ajratila boshlandi.

Ma'ruzalarda talabalar faqat eshitish imkoniyatiga ega ekanliklari, o'zlari mavzu bo'yicha hech bir ma'lumot qo'shish, o'z fikrlarini bildirish imkoniyatlari kamligi sababli, ma'ruza o'qitishning "nafaol" shakliga kiritilib, ma'ruzalar o'qitish davomida muhim rol o'ynamaydi degan fikrlar ham paydo bo'lgan.

Ijtimoiy muhitning o'zgarishi va ta'lim jarayonidagi tezkor o'zgarishlar ta'limning tashkiliy shakli va modeliga ham ta'sir etdi. Mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarida ma'ruzaga o'quv jarayonida yetakchi o'rin berilgan va fan uchun ajratilgan o'quv yuklarni deyarli 1/2 yoki 1/3 qismi ma'ruza mashg'ulotlari uchun ajratilgan. Shuningdek, bugungi kunda ta'lim jarayonida ma'ruzaning o'rni va shakli ma'lum darajada turli xil bahslarga sabab bo'lmoqda. Umuman ma'ruzaning ta'lim jarayonidagi yetakchi o'rni xususida ikki xil fikrlar yuzaga kelmoqda.

Ma'ruza – talabalarni ilmiy ish jarayoniga, ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga yo'naltiruvchi mashg'ulot shaklidir.

Ma'ruza – yangi mavzuga yoki mavzuning yangi bo'limiga o'tishda talabalar diqqatini faollashtirishning samarali uslubi hisoblanadi.

Ma'ruza – olingan bilimlardan foydalanish ehtiyojini shakllantiradi. Ma'ruza – ayniqsa, keyingi guruhiy mashg'ulotlarga tayyorlanishda, kurs yoki bo'lim boshida qisqa kirish shaklida olib borilsa yanada ko'proq samara beradi.

Ikkinchi, ma'ruza mashg'ulotlariga qarshi fikrlar: Axborot va ma'lumotlar yetarli, mustaqil o'qish va ijod qilishga katta ahamiyat berilayotgan, virtual va animatsion ma'ruzalar mavjud bo'lgan bir vaqtda ma'ruzani o'qitishning "nafaol" shakli sifatida ikkinchi o'ringa qo'yish va uni o'quv jarayonidan chiqarish lozimligini yoqlashmoqdalar. Shuningdek: ma'ruza - boshqa shaxs (ma'ruzachi) fikrini nafaol qabul qilishga o'rgatadi, mustaqil fikrlashga to'sqinlik qiladi. Ma'ruza – mustaqil ta'lim samaradorligini pasaytiradi. Ma'ruza qachonki o'quv adabiyotlari yo'q yoki yetarli bo'lmasagina zarur. Ma'ruzada ayrim talabalar tushunishga ulgurishsa, ayrimlari faqat ma'ruza matnini mexanik yozib boradilar xolos.

Ma'ruzaga qarshi fikrdagi pedagoglar ma'ruzani o'quv jarayonida yordamchi tashkiliy shakl sifatida qarab, yetakchi shakl sifatida talabalarning mustaqil ishlarini hamda turli ko'rinishdagi guruhli mashg'ulotlarni ilgari surishmoqda. Agar ma'ruza ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri uzatuvchi shaklda qaralsa, ayrim jihatdan yuqoridagi fikrlar to'g'ri bo'lib chiqadi. Chunki, agar ma'ruza ma'lumotlar manbasi sifatidagina qaralsa, hozirgi kundagi zamonaviy axborotkommunikatsiya vositalari orqali axborotlarni uzatish manbalari va formalari bilan raqobatlasha olmaydi. Shu sababli, hozirgi kunda ma'ruzaning shakli va uslublari o'zgarishi talab etiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida ma'ruzalar o'qitishning aniq bir shakli sifatida yuzaga kelgandan hozirgi kunga qadar o'z mohiyatini zamon talablariga mos holda o'zgartirib kelgan va quyidagi ko'rinishlarga ega bo'lgan:

- ma'ruza - chiroyli nutq san'ati, oratorlik qobiliyati sifatida;
- ma'ruza - axborotni to'g'ridan-to'g'ri uzatuvchi o'qitish shakli;
- ma'ruza - axborotni umumlashtiruvchi va mualliflik talqini (interpretatsiyasi);

- ma`ruza –dialog ko`rinishida o`quv mashg`uloti;
- ma`ruza - muammoni o`quv shaklida yoritadi.
- ma`ruza-ijtimoiy hodisa sifatida.

Ma`ruzani to`g`ridan-to`g`ri faqat axborot yoki ma`lumotlarni uzatuvchi shakldan dialog ko`rinishda, muammoli shaklga va nihoyat ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo`lishi albatta o`quv jarayoniga innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo`llanilishi bilan bog`liqdir.

Zamonaviy ma`ruzalarning ta`lim tizimidagi o`rni

Ma`ruza, nutq, taqdimot (prezentatsiya) – aniq mavzu bo`yicha ma`lumotni taqdim etishning umum qabul qilingan usuli hisoblanadi. Ma`ruzada tizimiy ravishda, ma`lum ketma-ketlik asosida nazariy xarakterdagi materiallar o`qituvchi (ma`ruzachi) tomonidan tinglovchilar e`tiboriga yetkaziladi. Ko`pgina ko`rsatkichlar bo`yicha “Ma`lumotni uzatish, yetkazish” eng qiyin uslublardan biri hisoblanadi. Ma`lumotlar va axborotlarni ma`ruza shaklida uzatish Oliy ta`lim tizimida o`qitish uslublaridan biri bo`lib, tinglovchilarning bilim darajalari, malakasi, tayanch ma`lumotlari va yoshiga, ayrim hollarda jinsiga ham bog`liq jarayon hisoblanadi.

Ma`ruza (lotin tilida lectio - o`qish) - biror bir ilmiy, siyosiy mavzu bo`yicha o`quv materialini og`zaki bayon etish. Ma`ruza – aniq mavzu bo`yicha ma`lumotlarni ma`ruzachi (bir kishi) tomonidan tinglovchilar guruhiga bir tekisda yetkazish usuli hisoblanadi. Odatda ma`ruzada tinglovchilar auditoriyasi nafaol qabul qiluvchi sifatida namoyon bo`ladi. Aslida, ta`lim tizimida zamonaviy ma`ruzaning haqiqiy o`rni qanday?

Bozor iqtisodiyoti munosabatlarining shakllanishi, demokratik va huquqiy davlatning rivojlanishi keng umummadaniyatli dunyoqarashni, kadrlar malakasini qayta tayyorlashni, zamon talablari ruhida o`zini takomillashtirib borishini talab etadi. Mana shunday sharoitda ta`lim muassasalarida ma`ruza mashg`ulotlarini o`rni qanday bo`lmog`i lozim? An`anaviy usuldagi ma`ruzalar yoshlarimiz ehtiyojini qondiradimi? Hozirgi kunda ta`lim berish uslubi sifatida ma`ruzalarga qarama-qarshi holda video va kinotexnika, televideniye, multimedia vositalari, bahs va munozaralar,

suhbat, anjumanlar, “aylanma stol”, og`zaki jurnal, rolli o`yinlar va shu kabi o`nlab interaktiv uslublar qo`llanmoqda.

Ma`ruza o`qiyotgan pedagog talabalarga “jonli” (“jivoye”) bilimni yetkazadi, ya`ni u mavzu bo`yicha axborot yoki ma`lumot bermaydi, u olim, o`z sohasini egasi, targ`ibot qiluvchi notiq va auditoriyani to`liq his qiluvchi tarbiyachi sifatida chiqish qiladi. Aytish lozimki, hozirgi zamonaviy axborot va kommunikatsion vositalar ma`ruza o`rmini bosa olmaydi, fanning ilmiy va tarbiyaviy xususiyatlarini, auditoriya holatini, bilishning psixologik qonuniyatlarini, tinglovchitomonidan eshitilgan ma`lumotlarni qayta ishlash imkoniyatlarini, tinglovchining dunyoqarashini, hissiyotini va e`tiqodini yangi axborot texnologiyalari imkoniyatlari bir vaqtda hisobga ola olmaydi.

Shu sababli hozirgi sharoitda ma`ruzalarning quyidagi xususiyatlari oshib bormoqda:

- axborot berish, uzatish (mavzu bo`yicha to`g`ridan-to`g`ri axborot va ma`lumotlar beriladi);
- motivatsion (fanga, bilimga ehtiyoj, nazariyaga ishonch va o`rganiladigan mavzuning amaliy ahamiyatiga qiziqishni uyg`otish);
- tashkiliy - yo`naltiruvchi (manbalar va o`quv adabiyotlariga yo`naltirish, mustaqil ishini tashkil etish bo`yicha maslahatlar);
- kasbiy-tarbiyaviy (kasbga sadoqat ruhida tarbiyalash, kasbiy etika va maxsus qobiliyatlarni rivojlantirish);
- metodologik (tushuntirish, tahlil qilish, interpretatsiya va oldindan bilishning ilmiy uslublari);
- baholash va rivojlantiruvchi (fikrlash, idrok qilish, munosabat bildirish, baholash qobiliyatlarini shakllantirish).

Hozirgi kunda ma`ruzaning axborot berish, uzatish funksiyasi o`z ta`sirini yo`qotmoqda. Bu albatta, axborotkommunikatsiya vositalari yordamida turli xil axborot manbalarining yuzaga kelganligi bilan bog`liqdir. Shunga bog`liq holda ma`ruzaning yo`naltiruvchi hamda mustaqil ta`limga ehtiyoj oshishi bilan metodologik funksiyasining roli ham oshib bormoqda.

Yuqoridagilarga bog`liq holda ma`ruzachi o`z ma`ruzasini rejalashtirishda ma`ruzaning funksiyasini birlamchi deb olishi muhim hisoblanib, ma`ruza sifati hamda samaradorligini belgilaydi.

Umuman, "Zamonaviy ma`ruzalar qanday bo`lishi kerak (What is modern lecture)?" – degan savolga, quyidagicha javob berish mumkin:

- ma`ruza - kuchli esda qoladigan bahs, diskussiya;
- ma`ruza - yangi yoki eski muammolar bo`yicha aniq loyihalangan va bahs qilinmaydigan qaror va tasdiqlardir;
- ma`ruza – aniq o`zaro munosabat, fikr almashish;
- ma`ruza – nazariya va shaxsiy tajribalar kombinatsiyasi;
- ma`ruza – zamonaviy ma`ruza o`ta "moslanuvchan" bo`lmog`i lozim;
- ma`ruza – bu mavzuni yaxshi biladigan va nimanidir bilishni juda xohlovchilar o`rtasidagi dialog;
- ma`ruza professional tomonidan o`qish davomida o`quvchilar guruhini fikrlashga undovchi, qandaydir muammo ustida tanqidiy va faol o`ylashga, tafakkur qilishga undovchi jarayon.
- ma`ruza – "jonli" nutq, uni o`rmini hech qanday axborot uzatuvchi vosita bosa olmaydi, u "jonli" muloqat.

Ma`ruza – oliy ta`limni tashkillashtirishning asosiy shakli

Ma`ruza o`quv jarayonining asosiy bo`g`ini, oliy o`quv yurtida dars berishning asosiy shakllaridan biridir. U talabalarning dunyoqarashini shakllantirishda katta rol o`ynaydi.

Ma`ruza (arabcha, leksiya (lotincha - "lectio") - o`qish) – o`quv materiallari, biror masala, mavzu kabilarning izchil, ma`lum bir tizimiga solingan bayonidir.

O`zbek tiliga arab tilidan kirib o`zlashtirilgan ma`ruza so`zi qo`llaniladi. Ma`ruza o`qitishni tashkil etishning yetakchi shakli hisoblanib, quyidagi vazifalarni amalga oshirishga imkon beradi:

*Yo`naltiruvchilik* – talabalarni o`quv materialining asosiy holatlariga, uni kelgusi ish faoliyatidagi o`rni va ahamiyatiga diqqat qilishlariga imkon beradi;

Axborotlilik – o`qituvchi ma`ruza vaqtida holat, asosiy ilmiy dalillar va xulosalar mohiyatini ochib beradi;

Metodologik – ma`ruza vaqtida o`qitish usullari taqqoslanadi, ilmiy izlanishning asosiylari namoyon etiladi;

Tarbiyalovchilik – ma`ruza o`quv materialiga hissiy-baholash munosabatida bo`lishni uyg`otish;

Rivojlantiruvchilik – bilim olish qiziqishlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ma`ruzada mavzuning asosiy savollari ketma-ketlik asosida yuritiladi.

Ma`ruza ilmiy xarakterga ega bo`lishi, turli nazariy yo`nalishlar, ilmiy maktablarning asosiy g`oyalarini talabalar onggiga yetkazishi va olgan bilimni ishonchga aylantirishi kerak.

Har qanday ma`ruzaning eng zarur sharti tinglovchilar bilan qizg`in aloqaga kirishishdir. Ma`ruzani ko`tarinki ruh bilan o`qish kerak.

Ma`ruza o`qish eng avvalo, unga tayyorlanishdan boshlanadi. Shuning uchun birinchi navbatda ma`ruza mavzusi bo`yicha adabiyotlar tanlash, hamda ular bilan tanishib chiqish kerak.

Ma`ruzada talabalar o`tilayotgan fanning dasturi asosida mavzuga oid bilimlar va unga doir oxirgi erishilgan yutuqlar bilan birinchi marta tanishtiriladi, yechimini topgan va yechimini kutayotgan muammolar haqida tushunchalar beriladi. Ma`ruza – bilimlar majmuasini berishning eng ratsional usulidir.

Ma`ruzaning funksiyalari va unga qo`yiladigan talablar

Ma`ruza talabalar bilan muloqotda bo`lishning alohida shakli bo`lib, uni boshqa hech qanday o`quv shakli bilan almashtirib bo`lmaydi. Ma`ruzaning oldiga qo`yiladigan maqsad har xil bo`lib, bu maqsad maksimal darajada amalga oshishi uchun uning funksiyalariga ahamiyat berish kerak.

Ma`ruzada asosiy maqsadga yetish uchun talabalarda fanlarni o`rganishga barqaror qiziqish uyg`otish kerak. Ma`ruzani shunday tuzish kerakki, talabada fanni chuqur o`rganish uchun mustaqil ravishda adabiyotlarni topish, ularning ustida ishlash, tushunishga hohish-istak tug`ilsin. Shuning uchun zarur material, kitoblar, jurnal va boshqa ma`lumotlar tanlash prinsipiial ahamiyatga ega.

Shu bilan birga talabalarga duch kelinadigan qiyinchiliklarni, ularni obektiv va subektiv tomonlarini ham tushuntirish kerak.

Tajriba ko'rsatadiki, talabaga dekloratsiya, shiorlar emas, balki ishonchli dalillar, chuqur tahlil ko'proq ta'sir qiladi. Har qanday fanlarni o'qitish ham ishonchli dalillar, ma'lumotlar, nazariy va amaliy xulosalarga tayanadi.

Ma'ruzaning ilmiyligi materialni bayon qilishning izchilligi, savollarni aniq, tushunarli qo'yilishini nazarda tutadi. Ma'ruzaga tayyorlanish jarayonida o'qituvchi mavzu bo'yicha savollarni qanday bayon qilishni, qanday uslublar qo'llashini ko'z o'ngiga keltirishi kerak. Mavzu bo'yicha adabiyotlarni, zarur ma'lumotlarni ana shundagina to'g'ri tanlashi mumkin. Yana shuni ham hisobga olishi zarurki, agar o'qituvchi zarur dalillar, ma'lumotlarga ega bo'lsada, ularni ishonarli, asoslangan holda bayon qilmasligi, fandagi dolzarb savollarga javob berishdan chetlab o'tishi yoki chetga chiqishi mumkin. Bu talabalarda ma'ruzadan qoniqmaslikka olib keladi.

Ma'ruzada real faktlar, ma'lumotlarning o'rni

Ma'ruzada faktlar, real ma'lumotlarning o'z o'rni bor. Chunki, ular muammolarni mohiyatini ochib berishga yordam beradi. Lekin shuni unutmaslik kerakki, faqat ulardan mahorat bilan foydalangandagina kutilgan natijani beradi. Buning uchun sabab-oqibatli bog'lanish, ma'lum umumlashtirish, tendensiyalarni ko'rsata oladigan raqamlar va dalillardan foydalanish kerak.

Raqamlar, ma'lumotlar o'rganilayotgan predmetning mazmunini izchillik bilan o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Albatta, raqamlardan o'z fikrini tasdiqlash uchun foydalanish, illyustratsiya qilish mumkin. Lekin, nazariy qoidalarning, hodisa va jarayonlarning mohiyatiga tushunishda ham muhim rol o'ynashini yoddan chiqarmaslik kerak. Har bir pedagog raqamlardan yuzaki, shunchaki foydalanishdan qochish kerak. Real ma'lumotlar, raqamlar quyidagi talablarga javob berishi kerak: raqamlar, faktlar hozirgi zamon xo'jalik hayotining o'ziga xos ayrim tomonlarini ko'rsatishi, kishilarning ko'z o'ngiga keltirishiga yordam berishi; ma'lumotlar, dalillarni tanlayotganda xilma-xil bo'lishiga ahamiyat berish, shu bilan birga tasodifiy faktlardan ehtiyot bo'lish kerak. Chunki, ular u yoki bu hodisaning mohiyatini ochib bera olmaydi, aksincha

talabalarni chalg'itishi mumkin. Shuning uchun: ma'ruzaga tayyorgarlik ko'rganda vaqt nuqtai nazaridan oxirgi vaqtdagi raqamlarni keltirish kerak.

Tanlangan dalillar ishonchli, sinalgan bo'lishi, hech kimda ikkilanish uyg'otmasligi kerak.

Har qanday ma'ruzada faktlarga nazariy qoidalarini mohiyatini ochishga xizmat qiladigan darajada o'rin berilishiga e'tibor berishi kerak. Agar nazariya bilan faktlar o'rtasida optimal nisbat buzilsa, talaba faktlarni aralashtirishni boshlaydi. Umumlashtirish va xulosalarga befarqlik bilan qarashni boshlaydilar. Vaholangki, ma'ruzada asosiy maqsad nazariy konsepsiyalarni talabalar ongiga yetkazishdir.

Ma'ruzada negativ faktlarni ham to'g'ri sharhlash, ularning qanday oqibatlariga olib kelishi, bartaraf qilish yo'llari haqida to'xtash kerak. Ma'ruzachining vazifasi negativ faktlarni e'lon qilish emas, balki ularni tahlil qilish, xulosa chiqarishga o'rgatishdir. Faktlar ma'ruzaga jonli mazmun, hayot nafasini bahsh etadi, uning ahamiyati bu jihatdan bebahodir.

Fanlar bo'yicha ma'ruza turlari va ma'ruzalarni tashkil etish texnologiyalari tahlili

Ma'ruzani rejalashtirishda uning qanday ma'ruza ekanligini hamda ma'ruza maqsadini to'g'ri aniqlash ham muhim hisoblanadi.

Ma'ruzalar didaktik vazifasiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Kirish ma'ruzasi. Bunday ma'ruzaning vazifasi talabalarga fan to'g'risida umumiy yo'nalish berish, ularda qiziqish uyg'otish, qo'yilgan savollar bo'yicha mustaqil fikrlash va javoblar izlashga yo'naltirishdan iborat. Bunday ma'ruzada tashkiliy-yo'naltiruvchi va motivatsion funksiyalar ustun turadi.

2. Mavzu bo'yicha ma'ruza. Ma'ruzada aniq bir muammo yoki mavzu bo'yicha ma'lumotlar namoyish etilib, tahlil qilinadi, xulosa chiqarilib isbotlanadi. Ma'ruzani rejalashtirishda axborot berish, tashkiliy-yo'naltiruvchi va metodologik funksiyalarga ko'proq e'tibor qaratish talab etiladi.

3. Yakuniy yoki umumlashtiruvchi ma'ruza. Ma'ruza maqsadi - semestr davomida o'tilgan mavzular bo'yicha berilgan materiallarning o'zak g'oyasini va mohiyatini maksimal darajada qisqa shaklda berib,

obektlar va holatlar o'rtasidagi o'zaro munosabat va bog'lanishlarni ajratib tizimlashtirishdan iborat.

Ta'kidlash lozimki, zamonaviy ta'lim muhitida ma'ruzalarni oliy ta'lim tizimida o'qishni tashkil etishning yetakchi formasi ekanligi saqlanib qolgan holda, uning turlari, shakli va mazmunini intensiv rivojlanishi kuzatilmoqda. Albatta ma'ruzaning turi, shakli, mazmuni va funksional vazifasi ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi o'zaro, birgalikdagi faoliyatni belgilaydi.

Mini-ma'ruzalar – “kichik”, juda qisqa hajmdagi ma'ruzalar bo'lib, unda mavzu bo'yicha aniq, tayanch savollar va iboralarning qisqa mazmuni yoritiladi. Bunday ma'ruzalar ko'pincha amaliy faoliyatni, ilmiy tadqiqotlarni boshlashdan oldin o'tkaziladi.

Ochiq ma'ruzalar – muayyan fan bo'yicha o'quv dasturidagi mavzuni talabalar, shuningdek, shu mavzuga qiziqish bildirgan va maxsus taklif etilgan professor-o'qituvchilar, olim va mutaxassislar auditoriyasida ma'ruza shaklida o'tkaziladigan darslar ochiq ma'ruzalar deb ataladi. Ochiq ma'ruzalarni o'tkazishdan maqsad professor-o'qituvchilarni tegishli fan, texnika va texnologiyalari sohalari bo'yicha jahonda erishilgan yutuq va yangiliklar bilan xabardor bo'lishlariga erishish va ular asosida zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalangan holda ma'ruzalarni tayyorlash, o'tkazish va shu tariqa ta'lim sifatini oshirish hamda tayyorlanadigan kadrlar raqobatbardoshligini ta'minlashdan iboratdir.

Ochiq ma'ruzalar odatda, o'z sohasi bo'yicha taniqli yoki ilmiy maktab yaratgan, ilmiy daraja va unvonga ega bo'lgan tajribali professor-o'qituvchilar tomonidan ixtiyoriy ravishda o'tkaziladi. Ma'ruzani to'g'ridan-to'g'ri o'qish o'qitishning samarali uslubi sifatida xato hisoblanadi, chunki ma'ruzachidan juda qisqa vaqt davomida katta hajmdagi ma'lumotlarni tinglovchilarga yetkazish talab etiladi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ma'ruza davomida tinglovchilar nafaol faoliyat yurituvchi bo'lmasdan, bevosita ma'ruzaning faol ishtirokchisi sifatida qatnashishsa ma'ruza samaradorligi oshadi, ayrim hollarda mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'zlashtirish darajasi 20 foizdan 80 foizgacha yetishi

mumkin. Buning uchun ma'ruzalar innovatsion texnologiyalar asosida o'qitishning interaktiv usullaridan keng foydalanilgan holda o'tilishi zarur.

Ma'ruzalarda namunaviy modellar va texnologik xaritalar

Hozirgi vaqtda o'quv materialini tuzilmaga solish modul asosida amalga oshirilmoqda. Aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirishning psixologik nazariyasiga muvofiq, bu muammo o'qitish tuzilmasiga qiziqtiruvchi bosqichni kiritish orqali hal etish mumkin. Uning vazifasi – ta'lim oluvchilarda kutilayotgan o'quv materialini egallash uchun qiziqish (bizning holatda o'quv fani, kurs) ta'minlash, modomiki harakatning to'liq yo'nalishi o'quv materialini barcha tashkil etuvchilari o'rtasidagi aloqani aniqlashi mumkin.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim fan, kursning qiziqtiruvchi bosqichi kirish ma'ruzasi hisoblanadi. Uning maqsadi – o'quv fanining kursi to'g'risida birinchi umumiy tasavvurni berish va talabalarni ish jarayonida, oldindagi o'quv faoliyati natijalariga va ularni nazorat tizimi va baholashiga yo'naltirish hisoblanadi.

Nazorat savollari

1. Ma'ruza turlari qanday farqlanadi va ularning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?
2. An'anaviy ma'ruzaning afzalliklari va kamchiliklari nimada?
3. Problemali ma'ruzalar qanday tashkil etiladi va ularning ta'limdagi o'rni qanday?
4. Ma'ruza-muzokara va ma'ruza-diskussiya usullarining farqlari qanday?
5. Vizual ma'ruza uchun qanday vositalar ishlatiladi?
6. Interfaol ma'ruzaning samaradorligi nimada?
7. Modulli ma'ruzalar qanday maqsadlarda qo'llaniladi?
8. Elektron ma'ruzalarni tashkil etishda qanday texnologiyalardan foydalaniladi?
9. O'yinlashtirilgan ma'ruzalar qanday vaziyatlarda samarali bo'ladi?
10. Ma'ruza tayyorlashda mavzuni tanlash va loyihalash bosqichlari qanday amalga oshiriladi?

**SEMINAR, AMALIY VA LABORATORIYA
MASHG'ULOTLARINI O'TKAZISH TEXNOLOGIYASI.**

**SEMINAR, AMALIY VA LABORATORIYA
MASHG'ULOTLARINING FARQI VA AHAMIYATI**

Reja:

1. Seminar mashg'ulotlarini o'tkazish texnologiyasi
2. Amaliy mashg'ulotlarda ta'lim berish texnologiyasini loyihalash
3. Muammoli amaliy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Tayanch so'z va iboralar: seminar mashg'uloti, amaliy mashg'ulot, laboratoriya mashg'uloti, faol o'quv jarayoni, ta'lim metodlari, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish, ko'nikma va malaka shakllantirish, ilmiy-tadqiqot yondashuvi, talabalar faolligi, guruhli ishlash.

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish texnologiyasi

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari ta'lim jarayonining turli shakllarini tashkil etadi va har biri o'ziga xos texnologiyalarga ega. Ushbu mashg'ulotlar turli maqsadlarni ko'zlaydi, o'quvchilarning bilimini mustahkamlash, ko'nikmalarini rivojlantirish va amaliy tajribaga ega bo'lishini ta'minlashga yordam beradi. Quyida seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish texnologiyalari, ularning farqlari va ahamiyatli jihatlari haqida batafsil to'xtalamiz.

1. Seminar mashg'uloti

Seminar - bu o'quvchilarning bilimlarini yanada chuqurlashtirish, mavzuni tahlil qilish va muhokama qilish uchun o'tkaziladigan ta'lim shaklidir. Seminarlar asosan, nazariy bilimlarni mustahkamlash va o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Seminarni o'tkazish texnologiyasi:

• **Maqsad:** O'quvchilarni mavzuni chuqurroq o'rganishga undash, muhokama qilish va fikr bildirishga rag'batlantirish.

• **Rejalashtirish:** Seminarni o'tkazishdan oldin, o'qituvchi mavzuni tanlaydi va o'quvchilarga tayyorlanish uchun kerakli materiallarni taqdim etadi (ilmiy maqolalar, kitoblar, onlayn resurslar va boshqalar).

• **Tashkil etish:** Seminarni guruh bo'lib o'tkazish samarali bo'ladi. O'quvchilar guruhlariga bo'linib, har bir guruhga biror bir mavzu yoki savol beriladi. O'quvchilar mustaqil ravishda yoki guruhda ishlash, muhokama qilishadi.

• **O'qituvchining roli:** O'qituvchi seminarni boshqaruvchi sifatida, savollar berish, o'quvchilarning fikrlarini yo'naltirish va baholashda yordam beradi.

• **Metodlar:**

◦ **Muhokama:** O'quvchilar o'z fikrlarini bildirishadi va bahslashadilar.

◦ **Tahlil qilish:** O'quvchilarga o'rganilgan mavzu bo'yicha misollar va holatlarni tahlil qilish topshiriladi.

◦ **Savol-javob:** O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida savollar va javoblar orqali bilimlar mustahkamlashadi.

Seminarning ahamiyatli jihatlari:

• O'quvchilarning fikrlar almashishi va tushunishni chuqurlashtirish imkoniyatini yaratadi.

• Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini oshiradi.

• Mavzuni kengroq nuqtai nazardan ko'rib chiqish imkoniyatini beradi.

• O'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va ularni yanada o'rganishga rag'batlantiradi.

2. Amaliy mashg'ulotlar

Amaliy mashg'ulotlar - bu o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llashga qaratilgan mashg'ulotlar bo'lib, ular ko'proq muayyan ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilar o'z bilimi va ko'nikmalarini real hayotdagi holatlar bilan bog'lashadi.

Amaliy mashg'ulotni o'tkazish texnologiyasi:

• **Maqsad:** O`quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyotga qo`llash ko`nikmalarini rivojlantirish, ularni real hayotdagi vaziyatlarda ishlatishga o`rgatish.

• **Rejalashtirish:** O`quvchilarga ma`lum bir amaliy ko`nikma yoki harakatni o`rganish uchun aniq vazifa beriladi (masalan, laboratoriya tajribasi, texnik ishlar, so`zlashuv mahoratini oshirish).

• **Tashkil etish:** Mashg`ulotni ko`rsatmalar, instruktsiyalar va resurslar bilan ta`minlash zarur. O`quvchilarga o`rganilayotgan jarayonni aniq tushuntirish va misollar yordamida ko`rsatish lozim.

• **O`qituvchining roli:** O`qituvchi amaliy mashg`ulotni boshlashdan oldin, vazifani tushuntiradi, kerakli resurslarni taqdim etadi va mashg`ulot davomida yordam ko`rsatadi.

• **Metodlar:**

◦ **Ko`rsatmalar va izohlar:** Amaliy mashg`ulotlarda o`qituvchi o`quvchilarga nima qilishni va qanday usullarni qo`llashni tushuntiradi.

◦ **Guruh ishlari:** O`quvchilar birgalikda ishlashadi va ma`lum bir vazifani bajarishadi.

◦ **O`z-o`zini tekshirish:** O`quvchilar amalga oshirgan ishlarini o`zlari tekshiradilar va baholaydilar.

Amaliy mashg`ulotlarning ahamiyatli jihatlari:

• Tezda o`rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotda sinash imkoniyatini beradi.

• O`quvchilarni real vaziyatlarda o`z bilimi va ko`nikmalaridan foydalanishga o`rgatadi.

• Ko`nikmalarni yaxshilash va o`quvchilarning ish faoliyatiga tayyorligini oshiradi.

• O`quvchilarni mustaqil ishga va jamoaviy faoliyatga jalb qiladi.

3. Laboratoriya Mashg`ulotlari

**Laboratoriya mashg`ulotlari** - bu ilmiy yoki texnik fanlar bo`yicha amaliy mashg`ulotlar bo`lib, unda o`quvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda sinashadi. Laboratoriya mashg`ulotlari asosan tajribalar o`tkazish, ilmiy metodlarni qo`llash va o`z bilimlarini eksperiment orqali tekshirishga qaratilgan.

Laboratoriya mashg`ulotini o`tkazish texnologiyasi:

• **Maqsad:** O`quvchilarga ilmiy usullarni o`rgatish, tajriba o`tkazish va natijalarni tahlil qilish.

• **Rejalashtirish:** Laboratoriya mashg`ulotlariga tayyorlanish uchun o`quvchilar dastlab tajriba o`tkazishga tayyorlanadilar, kerakli materiallar va qurollar bilan tanishadilar.

• **Tashkil etish:** Tajriba o`tkazishning barcha bosqichlari aniq rejalashtiriladi. O`quvchilar uchun ko`rsatmalar va tavsiyalar beriladi, shuningdek, xavfsizlik choralariga e`tibor qaratiladi.

• **O`qituvchining roli:** O`qituvchi laboratoriya mashg`ulotini boshlashdan oldin barcha kerakli usullar va xavfsizlikni tushuntiradi. Mashg`ulot davomida o`quvchilarga nazorat va yordam beradi.

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg`ulotlari: farqlari va ahamiyatli jihatlari

Kriteriyalar	Seminar	Amaliy Mashg`ulotlar	Laboratoriya Mashg`ulotlari
Maqsad	Nazariy bilimlarni chuqurlashtirish, muhokama qilish, fikr bildirish.	Ko`nikmalarni amaliyotda qo`llash, real vaziyatlarda o`zlashtirish.	Ilmiy tajribalar o`tkazish, eksperimentlar va nazariy bilimlarni amaliyotda sinash.
Tashkil etish	Guruh muhokamasi, fikr almashish.	Vazifa bajarish, guruh ishlari.	Tajriba o`tkazish, ilmiy usullardan foydalanish.
O`qituvchining roli	Yo`naltirish, muhokama va tahlil qilishni boshqarish.	Yordam berish, ko`rsatmalar berish.	Nazorat qilish, xavfsizlikni ta`minlash.
Metodlar	Muhokama, savol-javob, tahlil.	Ko`rsatmalar, guruh ishlari, amaliyot.	Tajriba, eksperiment, ilmiy tahlil.
Ahamiyati	Fikr almashish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.	Nazariy bilimlarni qo`llash, amaliy	Ilmiy metodlarni o`rgatish, real

Kriteriyalar	Seminar	Amaliy Mashg`ulotlar	Laboratoriya Mashg`ulotlari
		ko`nikmalarni rivojlantirish.	hayotdagi bilimlarni sinash.

•Metodlar:

- **Eksperiment va tajriba:** O`quvchilar laboratoriya sharoitida tajriba o`tkazadilar va natijalarni tahlil qilishadi.
- **Vazifani yechish:** O`quvchilarga maxsus vazifalar beriladi va ular tajriba davomida muammoni hal qilishadi.
- **Natijalarni taqdim etish:** O`quvchilar tajriba natijalarini qayd etadilar va ilmiy tahlilni o`tkazadilar.

Laboratoriya mashg`ulotlarining ahamiyatli jihatlari:

- O`quvchilarga ilmiy metodlarni o`rgatish va nazariy bilimlarni amaliyotda qo`llash imkoniyatini beradi.
- O`quvchilarning analitik va tahliliy ko`nikmalarini rivojlantiradi.
- Ilmiy tajriba o`tkazish orqali o`quvchilar o`z bilimlarini mustahkamlashadi va bilimlarni real holatlarda sinashadi.
- Eksperiment o`tkazish, natijalarni tahlil qilish va ilmiy izlanishlarga asoslangan yondashuvni o`rgatadi.

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg`ulotlari ta`lim jarayonida har biri o`zining muhim rolini o`ynaydi va turli maqsadlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Seminar interaktiv bo`lib, o`quvchilarning tanqidiy fikrlashini va bilimlarni chuqurlashtirishni ta`minlaydi.

**Amaliy mashg`ulotlar** nazariy bilimlarni real holatlarda qo`llashni o`rgatadi.

**Laboratoriya mashg`ulotlari** esa ilmiy metodlar va tajribalarni o`rganish orqali o`quvchilarning tahliliy va analitik ko`nikmalarini rivojlantiradi.

Seminar mashg`ulotlarini o`tkazish texnologiyasi

Ta`limni tashkil etishning darsdan boshqa shakllari ham mavjudki, bular dars oldida turgan muhim vazifalarni samarali va har tomonlama hal etishga yaqindan yordam beradi. O`qitishni yo`lga qo`yishning ta`lim muassasalarida qo`llanilib kelinayotgan bir qator shakllari mavjud:

Bulardan: *praktikum va seminar mashg`ulotlari, fakultativ mashg`ulotlar; o`quv ekskursiyalari; qo`shimcha dars; maslahat; suhbat; uy ishlari; ma`ruza; imtihon, sinov, test, reyting tizimi* va boshqalarni keltirish mumkin.

Praktikumlar o`quvchilarning olgan bilimlarini o`quv kabinetlari, laboratoriya va ustaxonalarda, ishlab chiqarish korxonalarida, tajriba-yer uchastkalarida amalda qo`llashga o`rgatish, amaliy ko`nikma va malaka hosil qilish kasbiy yo`nalish ishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Praktikumni o`tkazish uchun usta, o`qituvchi, mutaxassis rejalashtirilgan ishlarni amalga oshirish oldidan ko`rsatmalar beradi, faoliyatga tayyorlaydi, ishlarning moddiy-texnik ta`minotiga e`tibor beradi. Ish qurollarining yetarlilik darajasiga ko`ra, ommaviy yoki 2-3 kishidan iborat guruh bilan ishni tashkil etadi. O`qituvchi tomonidan bu sohada bolalar faoliyatiga maqsadli rahbarlik qilinishi va yo`naltirib turilishi esa ularni mustaqil ishlashga o`rgatib boradi.

Seminar mashg`ulotlari odatda, gumanitar, ijtimoiy fanlarda ma`lum bo`lim yoki katta boblarni o`rganib bo`lingach, olib boriladi. Ushbu mashg`ulot turi o`quvchilarni nazariy materiallarni sistemalashtirish, umumlashtirish, shuningdek, talaba, o`quvchilarni u yoki bu tarzda ma`lumotlar bilan chiqish, munozara yuritish, o`z fikrini mustaqil himoya qilish, o`z fikr-mulohazalari bilan o`rtoqlashish kabi ko`nikma va odatlarga o`rgatishda muhimdir.

Seminar mashg`ulotlari rejalari haqida talaba, o`quvchilar bilan oldindan fikrlashib olinadi. Tayyorgarlik jarayonlari haqida maslahatlar beriladi. Zarur adabiyotlar, manbalar tavsiya etiladi. O`quvchilar muammoli xarakterdagi referat, axborotlar va ma`ruzalar bilan chiqishlar qiladilar. O`qituvchi bunday ishlarni tayyorlashga rahbarlik qiladi va yo`nalish berib boradi.

Odatda seminar mashg`ulotlari o`qituvchining qisqacha kirish so`zidan so`ng boshlanadi. Asosiy vazifalar mavzu yo`nalishida hal etilishi kerakligi aytiladi. O`quvchilar chiqishlari ma`lum savollar va unga berilgan javoblar hamda ma`lum qo`shimcha tarzdagi fikrlar bilan to`ldiriladi.

Mashg`ulot oxirida o`qituvchi umumlashtiruvchi, bugungi chiqishlarga baho beruvchi fikrlarni bildiradi.

Oliy ta`limda amaliy mashg`ulotlarni tashkil etish

Amaliy mashg`ulot – bu ta`lim beruvchini ta`lim oluvchilar bilan faol suhbatga kirishishiga yo`naltirilgan, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun sharoitni ta`minlovchi, mashg`ulotni o`qitish shaklidir.

Amaliy mashg`ulot darslarini ikki turga ajratish mumkin. Bular ma`ruza darsi mavjud bo`lgan va ma`ruza darsi mavjud bo`lmagan fanlardan (masalan, chet tillar) o`tkaziladigan amaliy mashg`ulotlar. Amaliy mashg`ulot darslari fan dasturlari va ishchi dasturlari hamda kalendar tematik rejalariga qat`iy amal qilingan holda o`tkaziladi. Amaliy mashg`ulotlarni o`tkazish bo`yicha zarur adabiyotlar ro`yxati beriladi. Ma`ruza darsi mavjud bo`lgan amaliy mashg`ulotlarda asosan ma`ruza darslarida o`tilgan materiallar mashqlar bajarish yordamida mustahkamlanadi.

Amaliy mashg`ulot quyidagi maqsadlarga erishish uchun qo`llaniladi:

- ✦ nazariy materialni tartibga solish.
- ✦ ko`nikmalarni hosil qilish.
- ✦ bilimlarni nazorat qilish.

Ta`lim beruvchi amaliy mashg`ulotni samarali o`tkazish uchun quyidagilarni hisobga olish zarur:

- ✦ o`zining tayyorgarligi, bunda savol va javob texnikasiga ega bo`lishi;
- ✦ o`quv guruhining holati: uning motivatsiyasi, uning tashkil etish xususiyati;
- ✦ o`quv jarayonining texnik jihozlanishi.

Amaliy mashg`ulot darslarida yangi pedagogik texnologiyalar yoki interaktiv usullardan foydalanish uchun imkoniyatlar katta bo`ladi. O`qituvchi darsga kirib, tashkiliy ishlarni o`tkazadi. Xonaning darsga tayyorgarligi, doskaga yozish va o`chirish vositalarining mavjudligi hamda talabalar davomati aniqlanadi.

Darsda o`tiladigan mavzu e`lon qilinib, doskaga yozib qo`yiladi. O`tgan mavzuning asosiy mazmuni qisqacha bayon qilinib, yangi mavzu rejasi beriladi.

Ma`ruza darslari mavjud bo`lgan fanlardan amaliy mashg`ulot darslari albatta ma`ruza o`tilgandan keyin o`tkaziladi. Ma`ruzada o`tilgan materiallarning asosiy xulosalari tushuntiriladi, ma`ruza bilan amaliy mashg`ulot bog`lanadi.

Amaliy mashg`ulot darslarida savol javoblar, diskussiyalar tashkil qilinadi, faol ishtirok etgan talabalar rag`batlantirilib ball qo`yiladi. Amaliy mashg`ulot darslarining qat`iy dastur bo`yicha sifatli o`tilishini, talabalar bilimining o`z vaqtida baholanishini fandan ma`ruza olib boruvchi o`qituvchi muntazam nazorat qilib borishi shart. Shuningdek amaliyot o`qituvchisi bilan dastur bajarilishi, amaliyot darslarida nimalarga alohida e`tibor qaratilishi, ma`ruzada mavzularni qaysi qismlari kam yoki ko`proq yoritilganini va boshqa o`quv-uslubiy masalalarda maslahatlashib, fikrlashib turishi lozim.

Ma`ruza darslari rejalashtirilmagan, faqat amaliy dars o`tkaziladigan fanlardan amaliy mashg`ulotlar o`tkazishda nazariy bilimlar bilan amaliy mashqlar bajarish birgalikda olib boriladi. Dastlab mavzu bo`yicha nazariy bilimlar beriladi, o`qituvchi misol va mashqlar bajarib ko`rsatadi. Shundan so`ng talabalar mustaqil mashqlar bajaradi. O`qituvchi talabalar bilimni baholab boradi. Amaliy darsni o`qituvchi xulosalab yakunlaydi.

Nazorat savollari

1. Seminar mashg`ulotlari qanday tashkil etiladi? Fikringizni bayon eting.
2. Seminar mashg`ulotlariga qo`yiladigan talablar nimalardan iborat?
3. Amaliy mashg`ulotlari qanday tashkil etiladi? Fikringizni bayon eting.
4. Amaliy mashg`ulotlariga qo`yiladigan talablar nimalardan iborat?
5. Laboratoriya mashg`ulotlari qanday tashkil etiladi? Fikringizni bayon eting.
6. Laboratoriya mashg`ulotlariga qo`yiladigan talablar nimalardan iborat?
7. Seminar mashg`ulotlarini o`tkazish texnologiyasi nimalardan iborat?
8. Laboratoriya mashg`ulotlarini o`tkazish texnologiyasi nimalardan iborat?

AMALIY VA LABORATORIYA MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI

Reja:

1. Amaliy mashg'ulotlarda ta'lim berish texnologiyasini loyihalash
  2. Muammoli amaliy mashg'ulotda ta'lim berish texnologiyasi modeli va texnologik xarita
  3. Laboratoriya mashg'ulotlarida ta'lim berish texnologiyasini loyihalash
- Tayanch so'z va iboralar:** amaliy mashg'ulot, laboratoriya mashg'ulot, tashkil etish texnologiyasi, mashg'ulot rejasi, bog'liqlik, ko'nikma va malaka, rivojlantirish, eksperiment jarayoni, yondashuv, didaktik vositalar.

Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi

Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari ta'lim jarayonining muhim qismlarini tashkil etadi, chunki ular o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash va ilmiy tadqiqot metodlarini o'rganishga yordam beradi. Ushbu mashg'ulotlar, odatda, o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantirish, muammolarni hal qilish, amaliy tajriba va ilmiy izlanishlarni o'rganish uchun o'tkaziladi. Ularning samarali tashkil etilishi uchun aniq bir texnologiyani qo'llash zarur.

1. Amaliy mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi

Amaliy mashg'ulotlar nazariy bilimlarni real hayotdagi vaziyatlarga tatbiq etish orqali o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan. Bunday mashg'ulotlar ko'pincha guruh ishlari, vazifa bajarish, texnik ko'nikmalarni o'rganish va boshqa amaliy faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

Amaliy mashg'ulotlarini tashkil etish bosqichlari:

1. Mashg'ulotning maqsadini belgilash:

o Amaliy mashg'ulotlarning maqsadi - o'quvchilarga konkret ko'nikmalarni shakllantirish va nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini berish. Masalan, laboratoriya ishlari yoki texnik ko'nikmalarni o'rganish.

o O'qituvchi mashg'ulotning maqsadi va vazifasini aniq tushuntirishi kerak.

2. Mashg'ulot uchun materiallar va vositalarni tayyorlash:

o Amaliy mashg'ulotlar uchun kerakli vositalar, materiallar, asbob-uskunalar va resurslar oldindan tayyorlanishi zarur.

o O'quvchilar uchun kerakli qo'llanmalar, instruktsiyalar va vazifalar tayyorlanadi.

3. Mashg'ulotni tashkil etish:

o **Guruh bo'lib ishlash:** Amaliy mashg'ulotlar ko'pincha guruhlar bo'lib o'tkaziladi. Har bir guruhga aniq vazifalar beriladi va ular o'zaro hamkorlikda ishlashadi.

o **Indivuduel ishlash:** Ba'zi mashg'ulotlar individual ishlashni talab qiladi, masalan, o'quvchilarga aniq bir vazifani mustaqil bajarish topshiriladi.

4. O'qituvchining roli:

o O'qituvchi amaliy mashg'ulotni boshlashdan oldin, o'quvchilarga qisqacha tushuntirishlar beradi va aniq ko'rsatmalar beradi.

o Mashg'ulot davomida o'qituvchi o'quvchilarga yordam beradi, savollar beradi, faoliyatni nazorat qiladi va to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatadi.

5. Mashg'ulotni nazorat qilish va baholash:

o Amaliy mashg'ulotda o'quvchilarning ishlash jarayoni va natijalari nazorat qilinadi. O'qituvchi o'quvchilarning ishlarini ko'rib chiqadi, ularning natijalarini baholaydi va kerak bo'lsa, tuzatishlar kiritadi.

o **Baholash mezonlari:** O'quvchilarning ishlari o'z vaqtida bajarilishi, vazifalarni to'g'ri va samarali bajarilishi, ish jarayonida qatnashganligi kabi mezonlar asosida baholanadi.

Amaliy mashg'ulotlarga qo'yiladigan talablar:

o **Anik va tushunarli vazifalar:** O'quvchilarga berilgan vazifalar aniq va tushunarli bo'lishi kerak.

• **Resurslar va vositalarning yetarliligi:** Mashg'ulotlar uchun barcha kerakli materiallar va asboblari tayyor bo'lishi zarur.

• **O'quvchilarning faolligi:** Amaliy mashg'ulotda o'quvchilar faollik ko'rsatishi, o'z fikrlarini ifodalashi va jamoaviy ishlarni samarali tashkil etishi kerak.

2. Laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi

Laboratoriya mashg'ulotlari asosan tabiiy fanlar, ilmiy tadqiqotlar yoki texnikaviy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Bu mashg'ulotlar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda sinash, ilmiy metodlarni o'rganish va ilmiy tahlilni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish bosqichlari:

1. Laboratoriya ishlari uchun maqsadni belgilash:

• Laboratoriya mashg'ulotlarining maqsadi - ilmiy metodlarni qo'llash, o'quvchilarga eksperimentlarni amalga oshirish va natijalarni tahlil qilishni o'rgatish.

• O'quvchilar uchun aniq vazifalar va maqsadlar qo'yiladi (masalan, kimyoviy reaksiyalarni kuzatish, biologik jarayonlarni o'rganish, fizika tajribalarini o'tkazish).

2. Laboratoriya sharoitlarini tayyorlash:

• Laboratoriya mashg'ulotlari uchun barcha zarur jihozlar, materiallar va asbob-uskunalar tayyorlanadi.

• Xavfsizlik choralari alohida e'tibor qaratiladi, chunki laboratoriya muhitida xavfli vositalar yoki kimyoviy moddalar ishlatilishi mumkin.

3. Mashg'ulotni o'tkazish:

• **Tajribani o'tkazish:** O'quvchilar o'zlari tajriba o'tkazadilar va tajribadan olingan natijalarni yozib boradilar. Har bir eksperiment o'zining ilmiy maqsadlariga erishish uchun aniq bosqichlarga bo'linadi.

• **Nazariy tushuntirishlar:** O'qituvchi tajribaning ilmiy asoslarini tushuntirib, eksperimentni qanday bajarish kerakligini ko'rsatadi.

• **Ko'rsatmalar:** Laboratoriya mashg'ulotida o'qituvchi o'quvchilarga qanday qilib aniq va xavfsiz ishlashni, natijalarni qanday tahlil qilishni ko'rsatadi.

4. O'qituvchining roli:

• O'qituvchi o'quvchilarga eksperimentlar va tajribalarni qanday o'tkazishni tushuntiradi, xavfsizlikka alohida e'tibor beradi, yordam beradi va o'quvchilarning natijalarini tahlil qilishda ko'maklashadi.

• O'qituvchi ilmiy usulni o'rgatadi va o'quvchilarni tajribadan olingan ma'lumotlarni qanday tahlil qilishga yo'naltiradi.

5. Natijalarni tahlil qilish va baholash:

• O'quvchilar eksperimentlardan olingan natijalarni yozadilar va tahlil qilishadi.

• Natijalar asosida ilmiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi o'quvchilarning ishini baholaydi va kerakli tuzatishlarni taklif qiladi.

Laboratoriya mashg'ulotlariga qo'yiladigan talablar:

• **Xavfsizlik choralari:** Laboratoriya ishlari uchun xavfsizlik ko'rsatmalari qat'iy rioya qilinishi kerak.

• **Ilmiy yondashuv:** Tajriba natijalari ilmiy tahlil qilinishi, xatoliklar tekshirilishi va ilmiy xulosalar chiqarilishi zarur.

• **O'quvchilarning faolligi:** O'quvchilar o'z tajribalarini o'zlari bajarishi, natijalarni kuzatishi va ilmiy tahlil qilishni amalga oshirishi kerak.

Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, ko'nikmalarini rivojlantirish va ilmiy tadqiqot usullarini o'rganish imkoniyatlarini beradi. Ularni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun aniq rejalashtirish, kerakli materiallarni tayyorlash, o'quvchilarga ko'rsatmalar berish va jarayonni samarali baholash zarur.

Amaliy mashg'ulotlarda ta'lim berish texnologiyasini loyihalash

Amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishning asosiy yo'li ta'lim oluvchilar tomonidan tayyorlangan ma'ruza va ma'lumotlarni jamoaviy muhokama qilishni tashkillashtirishdan iborat bo'ladi.

Amaliy mashg'ulotlar samaradorligi ta'lim oluvchilarni amaliy mashg'ulotga tayyorlanish sifati bilan aniqlanadi. Ma'ruza va yangiliklar bilan chiquvchi, ta'lim oluvchilarning tayyorgarligi ahamiyatga ega bo'ladi. Xar bir mashg'ulot uchun texnologik xaritalar ishlab chiqiladi. Texnologik xaritani loyihalash pedagogik mahorat cho'qqisi hisoblanadi, chunki mashg'ulot davomida bajariladigan amaliy ish jarayoni texnologik xaritada ketma-ketlik qoidasi asosida tasvirlanadi.

O`quv maqsadlari muayyan ta`lim jarayoni yakunida ta`lim oluvchi tomonidan o`zlashtirilishi, yangi hosil qilinishi lozim bo`lgan bilim, hatti-harakat bilan bog`liq bo`lgan amaliy topshiriqni uddalay olish mahorati, shaxsiy fazilatlar va xulqni belgilaydi. Har bir fanning o`quv maqsadlari to`g`ri belgilanishi muhim ahamiyatga ega. Umumiy o`quv maqsadlarining mazmuni yo`naltiruvchi maqsadlardan kelib chiqib belgilanadi. O`qituvchi tomonidan amaliy mashg`ulotlarni o`tkazish texnologiyasi, dars ishlanmasi va texnologik xaritasi ishlab chiqiladi. Har bir mashg`ulot bo`yicha dars ishlanmalari va texnologik xaritalarni ishlab chiqish o`quv jarayonini to`laqonli loyihalashtirish hamda samarali tashkil qilish imkonini beradi.

Muammoli amaliy mashg`ulotda ta`lim berish texnologiyasi modeli va texnologik xarita

Muammoli amaliy mashg`ulotda ta`lim berish texnologiyasi modeli

Vaqt: 2 soat

Talabalar soni: ... ta

O`quv mashg`ulot shakli

Muammoli seminar

O`quv mashg`ulot rejasi

1. ...

2. ...

3. ...

O`quv mashg`ulot maqsadi: ... bo`yicha bilimlarni mustahkamlash, to`g`risida muammoli vazifalarni yechish malakalarini rivojlantirish.

Pedagogik vazifalar:

- ..... to`g`risida ma`lumotlarini tizimlashtirishni o`rgatish;
- ..... buyicha muammoli vazifalarni yechishni, tahlil qilishni o`rgatish,
- .... imkoniyatlarni ilgari surish, ularni baholash, yakuniy xulosalar qilishni o`rgatish.

O`quv faoliyat natijalari:

- ... ma`lumotlarni tizimga soladilar;
- ... bo`yicha muammoli vazifalarni yechadilar, tahlil qiladilar;
- ... imkoniyatlarni ilgari suradilar, ularni baholaydilar, yakuniy xulosalar qiladilar.

Ta`lim usullari

Muammoli usul, suhbat, munozara, aqliy hujum
Ta`lim shakllari tashkillashtirish shakli
Ommaviy, jamoaviy, guruhli.
Ta`lim vositalari
Ma`ruza matni, A32 o`lchamdagi qog`ozlar, markerlar, skoch, o`quv materiallar.

Ta`lim berish sharoiti

Guruhlarda ishlashga mo`ljallangan xona.

Monitoring va baholash

Og`zaki nazorat: tezkor-so`rov

Muammoli amaliy mashg`ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti

Faoliyat

Ta`lim beruvchi

Ta`lim oluvchi

1 - bosqich.

O`quv mashg`ulotiga kirish (15 daq.)

Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni yetkazadi. Mashg`ulot muammoli shaklda borishini ma`lum qiladi.

1.2. Talabalar bilimni suhbat shaklida faollashtiradi (№ ilova). Bilimlarni faollashtirish jarayonida o`quv muammosini yechish bo`yicha izlanuvchilik faoliyatida faol ishtirok etishlari uchun talabalarning egallagan bilimlarini yetarliligini aniqlaydi

Tinglaydilar yozib oladilar

2 - bosqich. Asosiy (55 daq.)

2.1. Talabalarga muammoli topshiriqlarni o`qib beradi (№ ilova).

2.2. Muammoni yechish yo`llarini izlashni tashkillashtirishga o`tdi: birinchi kichik muammoni ifodalaydi, so`ngra muammoli savollarni berib va ular javoblarini muhokama qilib, talabalarni uni yechish yo`lini izlashga, ya`ni birinchi oraliq xulosaga olib keladi. Shu tarzda keyingi muammolarni yechish yo`llarini izlashni tashkillashtiradi.

2.3. Talabalarni kichik guruhlarga bo`ladi, muammoli topshiriqni yechish vazifasini beradi. O`quv materiallari, baholash ko`rsatkichlari va mezonlarini tarqatadi (№ ilova). Taqdimot uchun qog`ozlarni, markerlarni

tarqatadi, aqliy hujum qoidasini eslatadi. Guruhlarda ish boshlanganligini ma'lum qiladi.

2.4. Taqdimot boshlanganligini ma'lum qiladi, guruhlar chiqishlarini boshqaradi. Taqdimot vaqtida javoblarga izoh beradi, to'g'ri yechimlarga e'tibor beradi, xatolarni ko'rsatadi, talabalar bilan birgalikda javoblar to'liqligini baholaydi, savollarga javob beradi.

2.5. Taqdimotni yakunlaydi, muammoni yechishda yuzaga kelgan qiyinchiliklarni ko'rsatadi

Savollarga javob beradilar. Muammoni yechish bo'yicha o'z fikrlarini beradilar.

Kichik muammoni yechish bo'yicha fikrlar bildiradilar, munozara qiladilar, tahlil qiladilar.

Xulosa chiqaradilar.

Guruh, vakillari taqdimot qiladilar, yakuniy xulosani beradilar.

Tinglaydilar

3 bosqich, yakuniy (10 daq)

3.1. Mavzu bo'yicha yakun qiladi, qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida ahamiyatga ega ekanligi muhimligiga talabalar e'tiborini qaratadi.

3.2. Mustaqil ish uchun topshiriq beradi.

Nazorat savollari

1. Seminar mashg'ulotlariga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
2. Amaliy mashg'ulotlariga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
3. Laboratoriya mashg'ulotlariga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
4. Seminar mashg'ulotlarini o'tkazish texnologiyasi nimalardan iborat?
5. Amaliy mashg'ulotlarini o'tkazish texnologiyasi nimalardan iborat?
6. Laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish texnologiyasi nimalardan iborat?
7. Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarining asosiy farqlari nimada?

METODIKA FANLARINI O'QITISH TEXNOLOGIYASI FANIDA TALABALAR BILIMINI TEKSHIRISH VA BAHOLASHNING REYTING TIZIMI. TALABALAR BILIMLARINING REYTINGI

Reja:

1. Oliy o'quv yurti talabalarining bilish faoliyati
2. Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi fanida talabalar bilimini tekshirish va baholashning reyting tizimi.
3. Talabalar bilimlarining reytingi

Tayanch so'z va iboralar: reyting tizimi, mezonlari, natijalarni baholash, formativ baholash, summativ baholash, kompetensiyaga asoslangan baholash, ko'nikma va malakalarni baholash, nazorat shakllari, portfolio baholash, darslikka mos baholash, baholashning obyektivligi, baholashning shaffofligi, elektron baholash tizimlari, o'z-o'zini baholash, jamoaviy baholash, refleksiv baholash, reyting tizimi.

Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasida talabalar bilimini tekshirish va baholashning reyting tizimi

Ta'lim jarayonida talabalar bilimini tekshirish va baholashning reyting tizimi - o'qitish jarayonining samaradorligini baholash va talabalarning o'qishdagi yutuqlarini adolatli va obyektiv tarzda o'lchash uchun ishlatiladi. Reyting tizimi ta'limda talabalarni motivatsiya qilish, ularning faoliyatini rag'batlantirish va individual yondashuvni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Metodika fanlari o'qitishda reyting tizimi nafaqat talabalar bilimlarini baholash, balki ularning o'quv jarayonidagi faolligini ham kuzatishga imkon beradi.

Reyting tizimi asoslari

Reyting tizimi - bu talabaning o'qish jarayonida erishgan yutuqlarini o'lchash va baholash uchun ishlatiladigan metodika. U, odatda, ma'lum bir vaqt davomida (semestir, kurs va hokazo) talabalar faoliyatining umumiy bahosini hisoblash uchun bir nechta komponentlardan iborat bo'ladi. Har bir

komponent o'zining ma'lum vaznini (koeffitsiyentini) ifodalaydi va talabalar bu koeffitsiyentlar asosida reytingda o'z o'rinlarini egallaydi.

Reyting tizimining asosiy komponentlari:

1. O'quv jarayonida faollik:

- o Talabaning darslarda qatnashishi, savollarga javob berishi, guruh ishlari va seminarlarda faol ishtirok etishi.

- o Darsga tayyorlik (kurs ishi, o'zlashtirish darajasi).

2. Nazariy bilimni baholash:

- o O'quvchilarning nazariy bilimlarini testlar, yozma imtihonlar, ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlar orqali baholash.

3. Amaliy ko'nikmalar:

- o Laboratoriya mashg'ulotlari, amaliy ishlash, tajribalar, va ishchi dasturlarni ishlab chiqish.

4. Mustaqil ish va izlanishlar:

- o Talabaning mustaqil ishga bo'lgan yondashuvi, ilmiy tadqiqotlar va referatlar.

- o Darsdan tashqari o'quv faoliyati (seminarlar, forumlar, konferensiyalar).

5. Boshqa ko'rsatkichlar:

- o Fikr bildirish va tanqidiy yondashuv, o'quv jarayonida muammoni hal qilish, kreativlik, muhokama qilish qobiliyati va boshqalar.

Reyting tizimi belgilanishi

Reyting tizimida talabalar faoliyatining har bir qismi ma'lum ballar bilan baholanadi. Reytingni hisoblashda ko'plab usullar mavjud, ammo umumiy yondashuvda quyidagi prinsiplar qo'llaniladi:

1. Ballarni belgilash:

- o O'quv jarayonining har bir komponenti (test, imtihon, amaliy ish, seminar) alohida ballar bilan baholanadi. Har bir komponentga maxsus vazn koeffitsiyenti beriladi (masalan, 0.3, 0.2 va boshqalar).

• Masalan:

- o Test va imtihonlar - 40%
- o Amaliy mashg'ulotlar - 30%
- o Mustaqil ishlar (referatlar, kurs ishlari) - 20%
- o Darsga qatnashish, faollik - 10%

2. Ballarni yig'ish:

- o Talabaning jami reytingi har bir komponentdan olingan ballar summasidan tashkil topadi. Misol uchun:

- o Test: 30/40

- o Amaliy ishlar: 25/30

- o Mustaqil ishlar: 15/20

- o Darsga qatnashish: 8/10

Jami reyting:

- o $30/40 * 0.4 = 12$

- o $25/30 * 0.3 = 7.5$

- o $15/20 * 0.2 = 3$

- o $8/10 * 0.1 = 0.8$

Jami reyting = 12 + 7.5 + 3 + 0.8 = 23.3 ball.

3. Reyting diapazonlari:

- o Talabalar reytingi ma'lum diapazonlarga bo'linadi va har bir diapazonga mos ravishda baholash natijalari chiqariladi.

- o **A** - 90-100 ball (Mukammal bilim va ko'nikmalar)

- o **B** - 75-89 ball (Yaxshi bilimlar)

- o **C** - 60-74 ball (O'rta darajadagi bilimlar)

- o **D** - 50-59 ball (Qoniqarli bilimlar)

- o **F** - 0-49 ball (Kutilgan natijaga yetmagan)

Reyting tizimining afzalliklari

1. O'quvchilarga ko'p imkoniyatlar yaratadi:

- o Talabalar o'z bilim va ko'nikmalarini yaxshilashga ko'proq vaqt ajratishi mumkin, chunki reyting tizimi davomida o'z bilimlarini bir nechta yo'nalishda (nazariy, amaliy, mustaqil ishlar) namoyon qilish imkoniyatini beradi.

2. Faollikni oshiradi:

- o O'quvchilarni darsga tayyorlanishga, seminarlar va amaliy mashg'ulotlarda faol ishtirok etishga rag'batlantiradi. Ularning bilimini va faolligini doimiy ravishda nazorat qilish mumkin.

3. Adolatli baholash imkonini beradi:

o Har bir talabaga individual yondashuvni ta'minlashga yordam beradi, chunki har bir talabadan turli ko'nikmalar va faoliyatlar o'zgacha baholanadi.

4. **Motivatsiyani oshiradi:**

o Reyting tizimi talabalarni o'z bilimni doimiy ravishda oshirishga undaydi, chunki har bir kichik yutuq reytingda hisobga olinadi va natijada yuqori baholarga erishish imkoniyatini yaratadi.

Reyting tizimi va uning o'qitishdagi ahamiyati

Reyting tizimi talabalar bilimni aniq va adolatli baholash imkonini beradi. Bu tizim, shuningdek, o'qituvchilarga o'quvchilarning o'rganish jarayonini yaxshilash uchun zarur bo'lgan tuzatishlar va yo'nalishlarni berishda yordam beradi. Reyting tizimi yordamida o'quvchilarga o'z maqsadlariga erishish yo'lida yordam beriladi, va ularning o'quv faoliyatining natijalari bir necha o'lchovlar asosida aniqlanadi.

Bundan tashqari, reyting tizimi nafaqat talabalar bilimni baholashni, balki ularning faolligini, mustaqil ishlash ko'nikmalarini va akademik yutuqlarini ham kuzatib boradi. Shunday qilib, reyting tizimi talabalar uchun ta'limning samaradorligini oshiradi va o'qituvchilarga ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Reyting tizimi metodika fanlarini o'qitish texnologiyasida o'quvchilarning ilmiy, amaliy va mustaqil ishlash ko'nikmalarini baholashda muhim rol o'ynaydi. U nafaqat talabalar bilimni o'lchash, balki ularning o'quv faoliyatidagi faolligini rag'batlantirish, adolatli va obyektiv baholash tizimini yaratish uchun zarur. Reyting tizimi yordamida talabalarining o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlari aniq ko'rsatiladi, va bu o'z navbatida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining bilish faoliyati

Oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlash jarayonini faqat muayyan fanlar bo'yicha bilim, malaka va ko'nikma olish bilan chegaralab bo'lmaydi. Shu tufayli hozirgi sharoitda o'quv jarayonini sifat jihatdan jiddiy qayta qurish lozim bo'ladi. Shu munosabat bilan Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining bilish faoliyatini jonlantirish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Bilish faoliyati masalalari taniqli psixolog va pedagog P.P.Blonskiyning ijodida yoritib berilgan. P.P.Blonskiy ilk bor

pedagogik psixologiyada mantiqiy hukm turlarining shakllanishi (muammoli, oldindan ko'ra bilish) va xulosa chiqarish planida ta'lim oluvchining fikrlashini tahlil qilib berdi. U bilish faoliyatini psixologik hodisalar - xotira, iroda, idrok bilan dialektik aloqadorlikda deb qaraydi va xotira nazariyasini shakllantirar ekan, xotiraning fikrlash va nutq bilan ichki aloqasini ochib beradi. P. Blonskiyning o'rganishga qiziqtirish asosida faollik va mustaqillikka undash, mustaqil faoliyat yuritish, ta'lim oluvchilarning bilish qobiliyatlarini o'stirishni tashkil etish to'g'risidagi g'oyalari samarali hisoblanadi. Bilish faolligi muammosi bo'yicha L.P.Aristova, M.A.Danilov, B.P.Yesipov, I.Ya.Lamer, R.S.Noga, M.N.Skatkin, M.I.Maxmutov, I.T.Ogorodnikov kabi pedagog va psixolog olimlar tadqiqot ishi olib borganlar.

Didaktika va psixologiyaga oid adabiyotlar tahlilidan "bilish" va "o'qitish" degan tushunchalarni farqlash lozimligi ko'rinadi. "Bilish faoliyati" tushunchasi "o'quv faoliyati" tushunchasidan ancha keng. Bilish faoliyatining mazmuniy tomoni o'quv dasturlariga asoslangan formal o'qitish doirasidan chiqadi. Bilish faoliyati inson qurollanishi uchun zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar, shuningdek, unga zarur bo'lgan ijtimoiy faollik va mohiyatnigina emas, balki bilimlarni mukammallashtirish, takomillashtirish ehtiyojlariga bog'liq ravishda uni tanlay olish hamda tashkil eta olish va uni hayotga tatbiq etishni shakllantirishdir. Pedagogika nazariyasi bilish faoliyatini jonlantirish masalasiga xilma-xil omillar majmui nuqtai nazaridan qaraydi: ijtimoiy omillar (obyektiv va subyektiv shakllarda) va subyektda muayyan ma'naviy ehtiyojning mavjudligi omili.

Talabalarining bilish faoliyatini jonlantirish uchun ularda quyidagilarni shakllantirish zarur:

- ❖ bilishga tayyorlik;
- ❖ bilish faoliyatining malaka va ko'nikmalari;
- ❖ bilish faoliyatiga ehtiyoj.

Talabalarda bilish faoliyatiga bo'lgan barqaror ehtiyojni shakllantirish jarayoni bu faoliyatning psixologik dalillanishiga asoslanadi. S.A.Rubinshteyn ta'kidlaydiki, "Fe'l-atvordagi barqarorlikka ega bo'lgan har bir intilish, bu bo'lg'usi xarakterning qirralaridan biridir. Xarakter esa

birin-ketin inson xatti-harakatlarida namoyon bo`lib, unga singishib, shaxsiy hislatga aylanadigan intilishlar majmuidir”.

Bilish faoliyatining faol qo`zg`atuvchilari quyidagilardir:

- konkret faoliyatga bevosita, faol qizitqish;
- axloqiy - estetik va ruhiy qoniqish (motivlari).

A.K.Gromsevaning tadqiqotlari shuni ko`rsatadiki, bilish faoliyatini motivatsiyalash o`smirlik yoshida ongli xarakterga ega bo`ladi. Yu.V.Sharov bilish ehtiyojlari rivojlanishining bir necha bosqichlarini ishlab chiqqan:

✚ elementar ilmiy-tadqiqot faoliyati yo`nalishi bosqichi va tashqi taassurotlarga ehtiyojni shakllantirish;

✚ o`rab olgan olamni bilishga bo`gan ehtiyojni shakllantirish bosqichi;

✚ bilish usulini egallash faoliyati sifatida mashq qilish ehtiyojini shakllantirish bosqichi;

✚ bilish ehtiyojlarini tanlashga yo`nalganligini shakllantirish bosqichi;

✚ mustaqil tahsilga bo`lgan ehtiyojni rivojlantirish bosqichi.

Bilish faoliyatini jonlantirish faqat bilimlarni o`zlashtirish jarayonini yaxshilashgagina emas, balki shaxsning eng muhim sifati bo`lgan faollik va mustaqillikning shakllanishiga ham yo`naltirilgan bo`lishi zarur. Talabalar oliy o`quv yurtida o`qib turgan vaqtida bilim, malaka va ko`nikmalarni egallashda barcha turdagi o`quv jarayoniga jalb qilinadilar. Bu davrda ular shaxsining asosiy qiyofalari shakllanadi.

Faoliyatining bu shakllarida ularning ehtiyojlari, qiziqishlari, moyilliklari, hissiyotlari, motivlari, shuningdek, umumiy va xususiy qobiliyatlari paydo bo`ladi va rivojlanadi. Olimlarning isbotlashlaricha, har qanday faoliyatning tarbiyaviy samaradorligi ko`proq uning tashkil etilish darajasiga bog`liq. Qachonki, yosh xususiyatlari faoliyat turlarining galmagalligi, me`yoriyligida amalga oshadi. Bilish faoliyatini jonlantirishda qiziqish alohida ahamiyatga ega. O`rganishga bo`lgan qiziqishni olimlar ijobiy, hissiy bo`yoqqa ega bo`lgan, bilim, malaka va ko`nikmalaiga bo`lgan alohida munosabat deb baholaydilar. Bilishga boigan qiziqish - o`qitishdagi o`ziga xos qiziqish turidir.

G.I.Shukina bilishga bo`lgan qiziqishni, insonning predmet va atrof-muhit hodisalariga bo`lgan murakkab munosabati va ularning muhim xususiyatlarini har tomonlama, chuqur o`rganish va bilishi, deb qaraydi. Bilishga bo`lgan qiziqish saralab olishga yo`naltirilgan va u shaxsning ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Bilishga bo`lgan qiziqish, bilish faoliyati mohiyati, fikrlarning obyektga bo`lgan betinim yaqinligi bilan bog`langandir.

Bilimga bo`lgan qiziqishning belgilari quyidagilardir:

- ✓ intellektual xarakterda bo`lishi;
- ✓ ijodiy xarakterda bo`lishi.

Bilimga bo`lgan qiziqishning rivojlanish bosqichlari:

✓ qiziqsinish - mo`ljalning elementar darajasi - “mo`ljallangan qiziqish”;

✓ qiziquvchanlik - bilishga bo`lgan ehtiros, quvonch bilan obyekt chegarasiga kirib borish;

✓ bilishga bo`lgan qiziqish - hodisalarning mohiyatiga kirib borishga intilish, haqiqatni qidirish.

✓ nazariy qiziqish - voqelikka faol ta`sir etish orqali nazariy asoslar, qomniyadami bilishga intilish.

Qiziqishning paydo bo`lishi va rivojlanishini shartli ravishda quyidagicha sathlarga ajratish mumkin:

✓ yangi faktlarga, mashg`ulotlarda olinadigan axborotlarda gavdalanadigan mashg`ulotlarga bevosita qiziqish hamda har xil sharoitlarda harakat qiluvchi narsa va hodisalarning muhim xususiyatlarini bilishga qiziqish;

✓ oirganishga bo`lgan barqaror qiziqish.

U talabalarga ta`lim berishda muhim xarakterga ega va unda bilishga bo`lgan qiziqish tashqi omillarga muhtoj hamda u real o`quv jarayoni shart-sharoiti va usullari bilan bogliq bo`ladi.

Bilishga bo`lgan barqaror qiziqishga quyidagilar kiradi:

✓ intellektual faollik (ko`rsatkichlari - savol va javob mustaqilligi, jonli faoliyatga o`z tashabbusi bilan kirishishga intilish);

✓ malaka va ko`nikmalardan faol foydalanish, ularning faol aks ta`siri (bilimlar yangi bilimlarni egallash metodlariga aylanadi, aksincha,

bilishga bo'lgan qiziqish o'zining eng yuqori rivojlanish darajasiga ko'tariladi);

✓ hissiyotni namoyish qilish (nafrat, quvonch, bezovta bo'lish, intellektual holatdagi hissiyot);

✓ irodani namoyish qilish - jiddiy diqqat qilish, kuchsiz chalg'ish, o'quv ishlarini tugallashga intilish;

✓ o'z xatti-harakatlarini erkin tanlash - o'quv mashg'ulotlaridan boshqa vaqtlarda u yoki bu mashg'ulotlarni erkin tanlay olish.

Talabalarning bilishga bo'lgan qiziqishi shakllanishining muhim shartlaridan biri hissiy vaziyat, bilishga bo'lgan ehtiyoj va ongli fikrlashni rivojlantirishni yaratish bo'lishi ham mumkin. Talabalarning bilish faoliyati tuzilmasiga faollik kiradi, ya'ni bu shunday ish faoliyatiki, unda bilish faoliyatini jonlantiradigan intellektual, irodaviy, hissiy jarayonlar birgalikda namoyon bo'ladi. Jonli bilish faoliyati uchun, bilimga bo'lgan har tomonlama, chuqur qiziqish, muayyan kuch sarf qilinishi, diqqat, belgilangan maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan aqliy va jismoniy kuchlar qaratilgan bo'lishi lozim. Bilish faolligi individual bo'ladi, u shaxsning tug'ma qobiliyati emas, balki uning xatti-harakatlari jarayonida shakllanadi.

Talabalarning jonli bilish faoliyati uchun quyidagilar xosdir:

• bilimga va o'quv maqsadlariga bo'lgan chuqur, har tomonlama qiziqish;

• aqliy, jismoniy va intellektual kuchlarni faol namoyon qilish;

• diqqat, xotira, iroda va boshqa ruhiy sifatlarni to'plash.

Bilish faolligi jarayonida quyidagi 4 sath ajratiladi:

• reproduktiv faollik. Bunda "tayyor bilimlar"ni egallashga tayyorlik, qizg'in qayta ishlash faoliyati kabilar amal qiladi;

• aplikativ faollik - unga qizg'in tanlov-yaratish faoliyatiga tayyorlik xarakterlidir;

• izohlashdagi faollik - ma'no-mazmunni qizg'in izohlash, tushuntirish va ochib berishga tayyorlik;

• produktiv (samarali) faollik - unga yangilikni qizg'in ijod qilishga tayyorlik xarakterlidir. Bilish faolligi rivojlanishi bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi:

• mustaqil xatti-harakatlarga intilishda namoyon bo'ladigan amaliy faoliyatdagi faollik;

• o'rganilayotgan hodisalarning mohiyati va tamoyillarini qo'lga kiritishdagi intilish;

• ijodiy faollik oliy bosqich bo'lib, u sabab-oqibat bog'lanishidan, ijodiy fikrlarning haqqoniyligiga, uning hayotiy va bilish qimmatiga ishonch hosil qilishdan tarkib topadi.

Pedagogika va psixologiyaga oid adabiyotlar tahlili shunday xulosa qilishga izn beradi: *o'qitishda bilish faoliyatini jonlantirish deganda tom ma'noda fikrlash ishining faolligi tushuniladi*. Fikrlash faolligi bilish faoliyatida maqsadga muvofiq analiz va sintezda, o'quv materiallarini konkretlashtirish va bir tizimga keltirishda, induksiya va deduksiyaning konkretlashtirish va bir tizimga keltirishda, induksiya va deduksiyaning qo'llashda, bilimlar tizimini egallashda, dunyoqarash hamda tasavvurlar va tushunchalarni ishlab chiqishda namoyon bo'ladi. Talabalarning ijodiy faolligi rivojlanishi shaxsning o'rganilayotgan narsa va hodisalar mohiyatiga chuqur kirib borishga intilish va bilish faoliyatiga yangilik va ijodiylik unsurlarini olib kira olishi qobiliyati bilan xarakterlanadi. Talabalarning faolligi ularning mustaqilligi bilan tig'iz bog'langan.

Bu tushunchalar bir-birini to'ldiradi. Chunki mustaqil harakatlarning o'zidayoq shaxsning faolligi namoyon bo'ladi, aksincha, faollik ko'pincha mustaqil harakatlarni taqozo qiladi.

Bilish mustaqilligi quyidagi belgilariga ega:

• mustaqil fikrlay olish va unga intilish;

• yangi vaziyatlarda muhajirni o'z bilishsa yoki yangi vazifalarni yechishga o'z yondashuvini topa bilish qobiliyati;

• o'zlashtirilayotgan bilimlarni nafaqat tushunishni istash, balki uni qo'lga kiritish usullarini topish;

• boshqa ishlarni baholashda tanqidiy yondashuv;

• o'z hukmlarining erkinligi.

B.P. Yesipov mustaqil ishlarni bilimlarni izlab topish, malaka va ko'nikmalarni mustahkamlash, bilimlardan yangi sharoitlarda foydalana olish hamda bilimlarni amaliy qo'llash kabi didaktik vazifalar bilan bog'laydi. G.I. Shukina bilish mustaqilligida bilish va yangi amaliy vazifalarni belgilash, uni hal qilish usulini topish qobiliyatlari bilan ajralib

turadigan aslida esa mustaqil tafakkur sifatida xarakterlanadigan o`rganishni motivatsiyalash va undan foydalanish (operasiya) bo`lganligini ta`kidlaydi.

Psixologiya va pedagogikaga oid adabiyotlarda bilish faoliyatining quyidagi tiplari farqlanadi:

- perseptiv;
- reproduktiv;
- produktiv.

Perseptiv bilish faoliyati - bu faoliyatning shunday namunasiki, unda predmet, voqea, hodisa va ular haqidagi ayrim ma`lumotlar belgilari vamazmuni og`zaki va yozma nutq vositasida aks ettiriladi.

Perseptiv faoliyat sezgidan boshlanadi va tasawurlami ifodalash bilan yakunlanadi.

Reproduktiv bilish faoliyati - bu faoliyat bilimlami amaliy va ijodiy faoliyatda pirovard natijada qayta ishlab chiqish bilan bog`langandir. Bilish faoliyatining bu namunasi bilimlami o`zlashtirish, ulami ijodiy ishda qo`llash va o`quv faoliyatining turli usullarini egallashni qamrab oladi. Produktiv bilish faoliyati - u faoliyatning shunday namunasiki, unda turli toifadagi ijodiy vazifalar hal qilinishga qaratilgan. Produktiv bilish faoliyatining turlaridan biri - evristik faoliyatdir.

Evristik faoliyat talabalaming mustaqil ishlari bilan birga amalga oshiriladi. Talabalarda peiseptiv, reproduktiv va produktiv bilish malaka, ko`nikma va qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun o`quv jarayonida ulaming har biriga xos bo`lgan faoliyatning shakl va mazmunini tashkil etish, ulami o`zaro bog`lash, ulaming galma-galligini ta`minlash va ulardan yaxlitlik hoida foydalanish zarur.

Bilish faolliigi ham, faoliyat maqsadi ham, unga erishish vositasi ham uning, natijasi sifatida qaraladi. "Bilish faolliigi" tushunchasida motivatsiya, intellektual va hissiy-irodaviy komponentlar farqlanadi. Talabalaming bilish faoliyatini jonlantirish deganda, o`qituvchining talabalar tomonidan bilimlarni egallash, malaka va ko`nikmalarni shakllantirish, ulardan amaliyotda foydalanishga qiziqish uyg`otish faolliigini, ijodkorligini, mustaqilligini oshirish maqsadida ta`limning mazmuni, shakli va usullari, metod va vositalarini takomillashtirishga qaratilgan faoliyati tushuniladi.

Nazorat savollari

1. Talabalar bilimini baholashning reyting tizimi qanday tashkil etiladi?
2. Reyting tizimining asosiy afzalliklari nimada?
3. Baholash mezonlarini belgilashda qanday tamoyillar hisobga olinadi?
4. Formativ va summativ baholash o`rtasidagi farqlar nimalardan iborat?
5. Test nazorati qanday talabalar bilimini baholashda samarali hisoblanadi?
6. Portfolio baholash qanday tashkil qilinadi va uning ta`lim jarayonidagi o`rmi qanday?
7. Reyting tizimida ballar tizimini taqsimlashning asosiy qoidalari qanday?
8. Kompetensiyaga asoslangan baholashda qaysi omillar muhim?
9. Elektron baholash tizimlari qanday ishlaydi va ularning qulayliklari nimada?
10. Talabalar bilimini obyektiv baholash uchun qanday usullarni qo`llash mumkin?
11. Jamoaviy va individual baholash o`rtasidagi farqlar qanday?
12. Og`zaki va yozma nazorat usullarining afzalliklari nimada?
13. Amaliy topshiriqlarda talabalar bilimini baholash qanday amalga oshiriladi?
14. Reyting tizimi shaffofligini ta`minlash uchun qanday chora-tadbirlar ko`riladi?
15. O`z-o`zini baholash talabalarining mas`uliyatini oshirishga qanday ta`sir qiladi?
16. Baholash natijalarini tahlil qilish va refleksiya jarayoni qanday amalga oshiriladi?
17. Reyting tizimida davomiy nazoratning o`rmi qanday ahamiyatga ega?
18. Talabalar bilimini baholashning obyektivligini ta`minlash uchun qanday vositalar mavjud?

FANDAN NAZORAT TURLARI JADVALI VA BAHOLASH MEZONLARI

I. NAZORAT TURI JADVALI

A. Baholash

1) **Oraliq nazorat** – 50 ball, o'z ichiga:

– Seminarlarda faol ishtiroki – 20 ball;

– Test yoki yozma ish – 30 ball;

2) **Yakuniy nazorat** (nazariy savollar va kazu tahlili asosida javob berish) – 50 ball.

B. Kazus tahlili uchun baholash tizimi (Oraliq nazorati kazu javobi ham keltirilgan mezonlar bo'yicha baholanadi)

Baho	Ball (foizda)	Tavsif	Izoh
A	100–93	Yuqori darajadagi a'lo	1) Ish kazu sga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilingan holda yozilgan. 2) Muammolar to'g'ri aniqlanib, ularga mos bo'lgan qonun hujjatlari qo'llanilgan. 3) Kazusga javob yuqori saviyadagi mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohadani o'zida aks ettiradi. 4) Javobning xulosagacha bo'lgan qismda tegishli muammolar chuqur tahlil etilgan. 5) Kazusdagi muammolar tadqiq etilib, ular yuzasidan javob tizimli va to'liq asoslangan holda yozilgan. 6) Javobdagi g'oyalar tizimli tarzda bog'langan va xulosga qadar rivojlantirib borilgan. 7) Foydalanilgan manbalarga havolalar professional darajada keltirilgan.

			8) Ish grammatik xatolardan holi tarzda yozilgan. 9) Ish tahrirga muhtoj emas.
A-	92–90	A'lo	1) Ish kazu sga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilingan holda yozilgan. 2) Muammolar to'g'ri aniqlanib, ularga mos bo'lgan qonun hujjatlari qo'llanilgan. 3) Kazusga javob yuqori saviyadagi mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohadani o'zida aks ettiradi. 4) Javobning xulosagacha bo'lgan qismda tegishli muammolar chuqur tahlil etilgan. 5) Kazusdagi muammolar tadqiq etilib, ular yuzasidan javob tizimli va to'liq asoslangan holda yozilgan. 6) Javobdagi g'oyalar tizimli tarzda bog'langan, ammo ularni tahrir qilish natijasida yuqori darajaga olib chiqish mumkin. 7) Foydalanilgan manbalarga havolalar professional darajada keltirilgan. 8) Ishning ayrim o'rinlarida grammatik xatolar uchraydi.
B+	89.9–82	Juda yaxshi	1) Ish kazu sga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilingan holda yozilgan. 2) Muammolar to'g'ri aniqlanib, ularga mos bo'lgan qonun hujjatlari qo'llanilgan. 3) Kazusga javob mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohadani o'zida aks ettiradi.

			<p>4) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlil etilgan.</p> <p>5) Kazusdagi muammolar tadqiq etilib, ular yuzasidan javob tizimli va asoslangan holda yozilgan.</p> <p>6) Javobdagi g'oyalar tizimli tarzda bog'langan, ammo ularni tahrir qilish natijasida yuqori darajaga olib chiqish mumkin.</p> <p>7) Foydalanilgan manbalarga havolalar keltirilgan.</p> <p>8) Ishda grammatik xatolar uchraydi.</p>
B	81-77	Yaxshi	<p>1) Ish kazusga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilingan holda yozilgan.</p> <p>2) Muammolar to'g'ri aniqlanib, ularga mos bo'lgan qonun hujjatlari qo'llanilgan.</p> <p>3) Kazusga javob mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohadani o'zida aks ettiradi.</p> <p>4) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlil etilgan.</p> <p>5) Kazusdagi muammolar tadqiq etilib, ular yuzasidan javob asoslangan holda berilsa-da, ammo unda tizimli yondashuv yetishmaydi.</p> <p>6) Javobdagi g'oyalar tizimli tarzda bog'langan, ammo ularni tahrir qilish natijasida yuqori darajaga olib chiqish mumkin.</p> <p>7) Foydalanilgan manbalarga havolalar keltirilgan.</p> <p>8) Ishda grammatik va uslubiy xatolar uchraydi.</p>

B-	76-70	Yaxshiroq	<p>1) Ish kazusga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilingan holda yozilgan.</p> <p>2) Muammolar to'g'ri aniqlanib, ularga mos bo'lgan qonun hujjatlari qo'llanilgan.</p> <p>3) Kazusga javobda mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohada yetishmaydi.</p> <p>4) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlildan ko'ra ko'proq bayon shaklda ko'rib chiqilgan.</p> <p>5) Kazusdagi muammolar tadqiq etilib, ular yuzasidan javob asoslangan holda berilsa-da, ammo unda tizimli yondashuv yetishmaydi.</p> <p>6) Javobdagi g'oyalar tizimli tarzda bog'langan, ammo ularni tahrir qilish natijasida yuqori darajaga olib chiqish mumkin.</p> <p>7) Foydalanilgan manbalarga havolalar keltirilgan.</p> <p>8) Ishda bir qancha grammatik va uslubiy xatolar uchraydi.</p>
C+	69.9-66	Juda qoniqarli	<p>1) Ish kazusga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilingan holda yozilgan.</p> <p>2) Muammolarga mos bo'lgan qonun hujjatlari qo'llanilgan. Ammo, tegishli normalarni qo'llashda xatoliklar uchraydi.</p> <p>3) Kazusga javobda mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohada yetishmaydi.</p> <p>4) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlildan ko'ra ko'proq bayon shaklda ko'rib chiqilgan.</p>

			<p>5) Kazusdagi muammolar tadqiq etilib, ular yuzasidan javob asoslangan holda berilsa-da, ammo unda tizimli yondashuv yetishmaydi.</p> <p>6) Javobdagi g'oyalar tizimli tarzda bog'langan, ammo ularni tahrir qilish natijasida yuqori darajaga olib chiqish mumkin.</p> <p>7) Foydalanilgan manbalar ko'rsatilmagan yoki to'g'ri ko'rsatilmagan yoxud yetarli darajada ko'rsatilmagan.</p> <p>8) Ishda bir qancha grammatik va uslubiy xatolar uchraydi.</p>
C	65-62	Qoniqarli	<p>1) Ish kazusga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga qisman rioya qilingan holda yozilgan.</p> <p>2) Muammolar to'liq aniqlanmagan.</p> <p>3) Muammolarga mos bo'lgan qonun hujjatlarini hamda tegishli normalarni qo'llashda xatoliklar uchraydi.</p> <p>4) Kazus javobida mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohada mavjud emas.</p> <p>5) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlildan ko'ra bayon shaklda ko'rib chiqilgan.</p> <p>6) Kazusdagi muammolar yuzasidan javob yetarlicha asoslanmagan holda berilgan.</p> <p>7) Javobdagi g'oyalar tizimsiz asosda taqdim etilgan.</p> <p>8) Foydalanilgan manbalar ko'rsatilmagan yoki to'g'ri ko'rsatilmagan yoxud yetarli darajada ko'rsatilmagan.</p>

			<p>9) Ishdagi grammatik va uslubiy xatolar uning ravonligiga salbiy ta'sir etgan, biroq uning asosiy ma'nosini buzmagani.</p>
C-	61-60	Qoniqarliroq	<p>1) Ish kazusga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilmay yozilgan.</p> <p>2) Muammolar to'liq aniqlanmagan.</p> <p>3) Ish mavzu bo'yicha faqatgina yuzaki tushunchani hamda ishning katta qismi aloqador bo'lmagan materiallarni o'z ichiga oladi. Bunga asosiy sabab muammolarni aniqlashda xatoliklar mavjud.</p> <p>4) Kazus javobida mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohada mavjud emas.</p> <p>5) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlildan ko'ra bayon shaklda ko'rib chiqilgan.</p> <p>6) Kazusdagi muammolar yuzasidan javob asoslanmagan holda berilgan.</p> <p>7) Javobdagi g'oyalar tizimsiz asosda taqdim etilgan.</p> <p>8) Ishdagi grammatik va uslubiy xatolar uning ravonligiga salbiy ta'sir etgan, biroq uning asosiy ma'nosini buzmagani</p> <p>9) Foydalanilgan manbalar ko'rsatilmagan yoki to'g'ri ko'rsatilmagan yoxud yetarli darajada ko'rsatilmagan.</p>
D	59.9-50	Qoniqarsiz	<p>1) Ish kazusga javob berishning IRAC (Issues, Rules, Application, Conclusion) uslubiga rioya qilmay yozilgan.</p> <p>2) Muammolar noto'g'ri aniqlangan.</p>

			<p>3) Ishning katta qismida mavzudan chetga chiqilgan, markaziy fikr mavjud emas.</p> <p>4) Kazus javobida mustaqil fikrlash va tanqidiy mushohada mavjud emas.</p> <p>5) Javobning xulosagacha bo'lgan qismida tegishli muammolar tahlildan ko'ra bayon shaklda ko'rib chiqilgan.</p> <p>6) Kazusdagi muammolar yuzasidan javob asoslanmagan holda berilgan.</p> <p>7) Javobdagi g'oyalar tizimsiz asosda taqdim etilgan.</p> <p>8) Ishdagi grammatik va uslubiy xatolarga takror-takror yo'l qo'yilgan.</p> <p>9) Foydalanilgan manbalar ko'rsatilmagan.</p>
F	49-0	Yiqilgan	<p>1) Ish plagiat, ya'ni o'zganing mualliflik huquqlarini inkor qilgan holda yozilgan.</p> <p>2) Kazusga javob berilmagan. Kazusga aloqador bo'lmagan ma'lumotlar keltirilgan.</p> <p>3) Talaba kazusdagi muammolar haqida tasavvurga ega emas va materiallardan foydalana olish bo'yicha bazaviy bilimlarni ko'rsata olmagan.</p>

“Metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi” fanidan testlar (savollar va javoblari bilan)

1-variant

1. Maktabgacha ta'lim metodikasining asosiy maqsadi nima?

- A) O'quv dasturlarini tahlil qilish
- * B) Bolalarni maktabga tayyorlash
- C) Tarbiyachilarni tayyorlash
- D) O'yin mashg'ulotlarini tashkil qilish

2. Maktabgacha ta'limda o'yin qaysi yosh oralig'i uchun asosiy ta'lim vositasi hisoblanadi?

- A) 0-3 yosh
- * B) 3-7 yosh
- C) 7-10 yosh
- D) 10-12 yosh

3. Metodikaning qaysi tamoyili bolalarning qiziqishlarini hisobga olishni talab qiladi?

- A) Izchillik tamoyili
- B) Tarbiyaviylik tamoyili
- * C) Shaxsiy yondashuv tamoyili
- D) Nazariy yondashuv tamoyili

4. Didaktik o'yinlarning asosiy maqsadi nima?

- A) Bolalarni jismoniy rivojlantirish
- * B) Bolalarning bilish faoliyatini rag'batlantirish
- C) Tarbiyachining malakasini oshirish
- D) Mashg'ulotlarni qisqartirish

5. Ta'limda integratsiya qanday amalga oshiriladi?

- A) Faqat nazariy bilimlar orqali
- * B) Bir nechta fanlarni o'zaro bog'lab o'qitish orqali
- C) Faqat texnik vositalar yordamida

D) Sinov usullari orqali

6. Maktabgacha ta`lim muassasasida bolalarning faoliyatini tashkil etishda qaysi metod samaraliroq?

A) Ma`ruza o`qish

* B) O`yin va ijodiy topshiriqlarni tashkil qilish

C) Sinov olish

D) Esda qoldirish mashqlari

7. Bolalarning tafakkurini rivojlantirish uchun qaysi mashg`ulot turi muhim?

A) Musiqa darslari

* B) Rol o`yinlari

C) Texnik fanlar

D) Sport mashg`ulotlari

8. Maktabgacha ta`lim metodikasi qaysi fanlar bilan bog`liq?

A) Faqat pedagogika va psixologiya

* B) Pedagogika, psixologiya va biologiya

C) Fizika va matematika

D) Iqtisod va menejment

9. Ta`lim samaradorligini oshirish uchun qaysi uslub ko`proq ishlatiladi?

A) Ma`ruza o`qish

* B) Qiziqarli o`yinlar tashkil qilish

C) Nazorat savollarini berish

D) Adabiyot o`qish

10. Maktabgacha ta`limda qaysi jihat muhim ahamiyatga ega?

A) Nazoratning qattiqligi

* B) O`yin faoliyatiga keng imkoniyat yaratish

C) Bolalarni tinchlantirish

D) Maktab dasturlariga amal qilish

11. Maktabgacha ta`limda qaysi metod bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi?

* A) Amaliy topshiriqlar

B) Ma`ruza tinglash

C) Yozma ish bajarish

D) Tahlil qilish

12. Didaktik qo`llanma nima uchun mo`ljallangan?

A) Bolalarni ijtimoiylashtirish uchun

* B) Ta`lim jarayonini yengillashtirish uchun

C) Tarbiyachi malakasini oshirish uchun

D) Mashg`ulotlar vaqtini qisqartirish uchun

13. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o`yinlarning asosiy xususiyati nima?

A) O`yinlar murakkab va uzoq bo`lishi

* B) O`yinlar oson va qiziqarli bo`lishi

C) O`yinlarda nazorat bo`lishi

D) O`yinlarda matematik mantiq bo`lishi

14. Qaysi ta`lim shakli bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi?

* A) Amaliy mashg`ulotlar

B) Nazariy o`qitish

C) Guruhli suhbatlar

D) Reja tuzish

15. Maktabgacha ta`limning asosiy prinsiplaridan biri nima?

A) Nazorat va baholash

* B) Bola shaxsiyatiga hurmat

C) Darslarning qat`iy rejasi

D) Faqat nazariy bilim berish

16. Bolalarda nutqni rivojlantirishda qaysi metod samarali?

- * A) Hikoya qilish va suhbat
- B) Nazorat qilish
- C) Amaliy topshiriqlar
- D) Ko'rgazmali qurollar tayyorlash

17. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta'lim jarayonida qaysi jihat ustuvor hisoblanadi?

- A) Ma'lumotning murakkabligi
- * B) Bola qiziqishlari va ehtiyojlari
- C) Yozma ishlarni ko'paytirish
- D) Disiplinani kuchaytirish

18. Maktabgacha ta'limda texnologik yondashuv nima bilan bog'liq?

- A) Ilmiy tadqiqotlar bilan
- * B) Bolalarning rivojlanishiga yo'naltirilgan tizimli yondashuv bilan
- C) Bolalarning faqat ijtimoiy muhitiga moslashish bilan
- D) Tarbiyachilar malakasini oshirish bilan

19. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qaysi ko'nikma rivojlantirish muhimdir?

- A) Nazariy fikrlash
- * B) Mustaqil qaror qabul qilish
- C) To'g'ri javob berish
- D) Amaliy tajribalar olib borish

20. Ta'lim jarayonida o'yinlarning qaysi turi bolalar uchun qiziqarliroq hisoblanadi?

- * A) Rolli o'yinlar
- B) Jiddiy intizomiy o'yinlar
- C) Matematika asosida o'yinlar
- D) Tanqidiy tahlil o'yinlari

21. Maktabgacha ta'limda qaysi mashg'ulot turi bolalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi?

- * A) Guruh o'yinlari
- B) Yakka tartibdagi topshiriqlar
- C) Ma'ruza eshitish
- D) Yozma nazorat ishlari

22. Bolalar faoliyatini baholashda qaysi yondashuv ustuvor?

- A) Bola natijalarini o'zaro solishtirish
- * B) Bolaning individual rivojlanishini hisobga olish
- C) O'rtacha baho qo'yish
- D) Guruh natijalarini tahlil qilish

23. Maktabgacha ta'limda bolalar uchun mashg'ulot rejasini qanday tuzish kerak?

- * A) Bolalarning yoshi va qiziqishlariga mos ravishda
- B) Faqat nazorat mashg'ulotlariga mos ravishda
- C) Umumiy o'quv dasturiga qat'iy rioya qilib
- D) Tarbiyachi ma'lumotiga qarab

24. O'yin faoliyati orqali bolalarda qanday ko'nikmalar rivojlantiriladi?

- * A) Nutq va ijodkorlik
- B) Faqat intizom
- C) Texnik ko'nikmalar
- D) Faqat matematik fikrlash

25. Ta'lim jarayonida qaysi usul bolalarning mustaqilligini oshiradi?

- A) Mashqlar bajarish
- * B) Muammo yechish faoliyati
- C) Ma'lumot yodlash
- D) Tarbiyachining nazorati

26. Qaysi metod bolalarda ijtimoiy moslashuvni rivojlantiradi?

- * A) Jamoaviy o'yinlar
- B) Nazariy topshiriqlar

- C) Mustaqil ta`lim olish
- D) Ma`lumot yozish

27. Maktabgacha ta`limda ko`rgazmali metodning asosiy afzalligi nima?

- A) Bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi
- * B) Ta`limni jonli va tushunarli qiladi
- C) Mashg`ulotlarni qisqartiradi
- D) Tarbiyachi mehnatini yengillashtiradi

28. Maktabgacha ta`limda qaysi metod bolalarning ijodkorligini oshiradi?

- * A) Rasm chizish va qo`l mehnati
- B) Nazorat va baholash
- C) Test topshiriqlari
- D) Ma`ruza o`qish

29. Bolalarning o`yin faoliyatida qaysi jihat muhim?

- A) Tarbiyachi nazorati
- * B) Mustaqillik va qiziqish
- C) Ko`proq bilim olish
- D) Jamoaviy boshqaruv

30. Maktabgacha ta`lim metodikasi qaysi jarayonni o`z ichiga oladi?

- A) Faqat o`yin faoliyatini
- * B) Ta`lim va tarbiya jarayonini
- C) Bolalarni o`rganish jarayonini
- D) Maktab dasturlarini o`rgatish

“Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi” fanidan testlar (savollar va javoblari bilan)

2-variant

1. Metodika fanining asosiy vazifasi nima?

- A) Fanlarni tizimlashtirish
- * B) Ta`lim jarayonini samarali tashkil etish
- C) O`quv dasturlarini nazorat qilish
- D) Bolalarni tarbiyalash

2. Ta`lim texnologiyasi qanday ma`noni anglatadi?

- A) Ta`lim uchun texnik vositalar ishlatish
- * B) Ta`lim jarayonini rejalashtirish va boshqarish
- C) Faqat o`yinlar orqali o`qitish
- D) Sinfda texnik jihozlardan foydalanish

3. Qaysi metod o`qitish jarayonini jonli qiladi?

- * A) Ko`rgazmali metod
- B) Ma`ruza o`qish
- C) Yozma ishlar
- D) Yodlash

4. Metodika fanida didaktikaning asosiy tamoyillari qaysilar?

- * A) Moslashuvchanlik va ijodkorlik
- B) Nazorat va tartib
- C) Yozma ishlar
- D) Faoliyatni cheklash

5. Innovatsion texnologiyalar deganda nimani tushunasiz?

- A) Eski metodlarni qayta qo`llash
- * B) Yangi pedagogik yondashuv va texnik vositalarni qo`llash
- C) Nazariy bilimlarni mustahkamlash
- D) Ko`rgazmali vositalar yaratish

6. Maktabgacha ta`limda o`yinlar nima uchun muhim?

- A) Bolalarni ko`proq band qilish uchun
- * B) Bolalarni o`rgatish va rivojlantirish uchun
- C) Vaqtni o`tkazish uchun
- D) Tarbiyachining ishini yengillashtirish uchun

7. Mashg`ulot rejasini tuzishda nimalar inobatga olinadi?

- * A) Bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlari
- B) Faqat o`quv dasturi
- C) Tarbiyachining shaxsiy qarashlari
- D) O`quv muassasasining imkoniyatlari

8. Muammo asosida o`qitish qaysi natijani beradi?

- * A) Bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi
- B) Bolalar nazariy bilimlarni yaxshiroq egallaydi
- C) Faqat mustaqil o`qishga yordam beradi
- D) Bolalarning intizomini oshiradi

9. Ko`rgazmali metodning asosiy afzalligi nima?

- A) Tarbiyachining ishini osonlashtiradi
- * B) Materialni bolalarga aniqroq yetkazadi
- C) Vaqtni tejaydi
- D) Mashg`ulotlarni qisqartiradi

10. Maktabgacha ta`limda qaysi faoliyat bolalar uchun eng qiziqarli hisoblanadi?

- A) Nazariy ma`ruza
- * B) Rolli o`yinlar
- C) Matematik mashqlar
- D) Savol-javob

11. Ta`lim texnologiyasining asosiy qismi nima?

- A) Tarbiyachining bilim darajasi
- * B) Jarayonni rejalashtirish va amalga oshirish
- C) Faqat texnik vositalar

- D) Nazorat qilish

12. Maktabgacha ta`limda ko`rgazmali qurollar qanday tayyorlanadi?

- * A) Tarbiyachi tomonidan ijodiy yondashuvda
- B) Standartga muvofiq tayyorlanadi
- C) Maxsus dastur asosida
- D) Tarbiyachining ixtiyoriga ko`ra

13. Bola qiziqishini uyg`otuvchi eng yaxshi metod qaysi?

- * A) O`yin faoliyati
- B) Ma`ruza o`qish
- C) Yozma ishlar
- D) Darsning murakkabligi

14. O`yin faoliyatining ta`lim jarayonidagi roli qanday?

- * A) Ta`limni qiziqarli va samarali qiladi
- B) Faqat dam olish uchun xizmat qiladi
- C) Bolalarni intizomga o`rgatadi
- D) Vaqtni tejashga yordam beradi

15. Didaktik o`yinlar bolalarning qaysi ko`nikmalarini rivojlantiradi?

- A) Nazariy bilimlarni mustahkamlash
- * B) Nutq, mantiq va ijodkorlik
- C) Faoliyatni kuzatish
- D) Disiplinani oshirish

16. Tarbiyachining mashg`ulotni samarali tashkil etishdagi asosiy vazifasi nima?

- * A) Bolalarni to`g`ri boshqarish
- B) Faqat qoidalarni o`rgatish
- C) Fikr yuritishni o`rgatish
- D) Yozma mashqlarni nazorat qilish

17. Ta`lim samaradorligini oshirish uchun qaysi texnologiya muhim?

- A) An`anaviy texnologiyalar
- * B) Innovatsion texnologiyalar
- C) Standart nazorat ishlari
- D) Tarbiyachining tajribasi

18. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda qaysi mashg`ulot samarali?

- * A) Qo`l mehnati va rasm chizish
- B) Nazariy bilim berish
- C) Amaliy yozma ishlari
- D) Ko`rgazmali qurollar tayyorlash

19. Ta`limda bolalarning mustaqilligini qanday shakllantirish mumkin?

- * A) Amaliy topshiriqlar berish orqali
- B) Tarbiyachining to`liq nazorati
- C) Nazariy topshiriqlar ko`paytirish
- D) Ko`proq eslatmalar berish

20. Mashg`ulot rejasida qaysi maqsadlar ko`zda tutiladi?

- * A) Ta`lim va tarbiya maqsadlari
- B) Faqat o`quv natijalari
- C) Bolalarni intizomga o`rgatish
- D) Mashg`ulotni qisqartirish

21. Qaysi metod bolalarning amaliy tajribalarini shakllantirishda samarali hisoblanadi?

- A) Og`zaki bayon qilish
- * B) Amaliy metod
- C) Nazorat ishlari
- D) Ma`ruza o`qish

22. Bolalar uchun ta`limni qiziqarli qilishda qaysi yondashuv afzalroq?

- A) Tezkor savol-javoblar

- * B) O`yin texnologiyalari
- C) Sinov ishlari
- D) Kitoblarni ko`rib chiqish

23. Integratsiyalashgan dars qanday tashkil etiladi?

- * A) Bir nechta mavzuni birlashtirib o`rgatish orqali
- B) Bir mavzuni chuqur o`rganish orqali
- C) Nazorat ishlari orqali
- D) Yozma topshiriqlar berish orqali

24. Didaktik prinsiplardan biri sifatida moslashuvchanlik nimani anglatadi?

- A) Tarbiyachining ishini yengillashtirish
- * B) Mashg`ulotlarni bolalar ehtiyojlariga moslashtirish
- C) O`quv dasturlarini o`zgartirish
- D) Nazorat tizimini soddalashtirish

25. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mos metodni tanlashda nimaga e`tibor beriladi?

- A) Mashg`ulot qiyinligiga
- * B) Bolalarning yosh va individual xususiyatlariga
- C) Tarbiyachining tajribasiga
- D) Nazariy maqsadlarga

26. Innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta`lim jarayonining afzalligi nimada?

- * A) Bolalarning ijodiy va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi
- B) Nazorat ishlarini ko`paytiradi
- C) Tarbiyachining vazifalarini kamaytiradi
- D) Faqat texnik vositalardan foydalanadi

27. Maktabgacha ta`limda pedagogik o`yinlarning roli qanday?

- A) Vaqtni qiziqarli o`tkazish uchun
- * B) Bolalarning tafakkur va nutq qobiliyatini rivojlantirish uchun

- C) Mashg`ulotlarni qisqartirish uchun
- D) Faqat tarbiyachini nazorat qilish uchun

28. Bola shaxsini rivojlantirish uchun qaysi metod muhim?

- A) Og`zaki ma`ruza
- * B) Interfaol metodlar
- C) Nazorat ishlari
- D) Kitoblarni qayta o`qish

29. Ta`limda guruhli faoliyatning ahamiyati nimada?

- * A) Bolalarda jamoaviy ishlash ko`nikmasini rivojlantiradi
- B) Mustaqil ishlarni cheklaydi
- C) Nazorat ishlari sifatini oshiradi
- D) Faoliyatni soddalashtiradi

30. Maktabgacha ta`limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun qanday usullar qo`llaniladi?

- * A) Amaliy mashqlar va suhbatlar
- B) Nazariy tushuntirishlar
- C) Mustaqil yozma ishlar
- D) Faqat didaktik o`yinlar

Quyida "Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi" bo`yicha keyslar banki berilgan. Har bir key real holatni aks ettiradi va muammolarni hal qilish uchun tanlangan strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

1. Keys: Mashg`ulotda bolalar faoliyati past bo`lishi

Holat:

Tarbiyachi mashg`ulotda yangi o`yin texnologiyasini qo`lladi, lekin bolalar o`yinga qiziqish bildirmadi va faol ishtirok etmadi.

Muammo:

- Bolalarning faoliyatga qiziqishi pasaygan.
- Tanlangan metod bolalarning yosh xususiyatlariga mos emas.

Vazifa:

- Mashg`ulotni qiziqarli qilish uchun qanday o`zgartirishlar kiritishingiz mumkin?
- Faoliyatni muvofiqlashtirish uchun qanday metodlardan foydalanasiz?

2. Keys: Rivojlantiruvchi o`yinlardan foydalanish

Holat:

Tarbiyachi bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun mashg`ulotga didaktik o`yinlar qo`shdi. Ammo o`yin jarayonida ba`zi bolalar faol bo`lsa, ba`zilari chetda qoldi.

Muammo:

- Bolalar o`rtasida faoliyatda tenglikni ta`minlash muammosi yuzaga keldi.

Vazifa:

- O`yin jarayonini qanday tashkil etib, barcha bolalarni jalb qilish mumkin?
- Bolalar uchun ijodiy rivojlanishni qo`llab-quvvatlashda qaysi vositalar samarali bo`ladi?

3. Keys: Mashg`ulotda bolalar o`rtasidagi o`zaro hamkorlikni shakllantirish

Holat:

Guruhdagi bolalar bir-biriga yordam bermasdan, faqat shaxsiy topshiriqlarni bajarishga harakat qilishmoqda. Jamoaviy ishni tashkil etish qiyinchilik tug'dirmoqda.

Muammo:

- Guruhda jamoaviy ishni rivojlantirishning samarali yo'llari topilmagan.

Vazifa:

- Mashg'ulotda bolalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish uchun qanday faoliyatlarni tashkil qilasiz?

- Jamoaviy ishni rag'batlantiruvchi metodlarni ishlab chiqing.

4. Keys: Innovatsion texnologiyalarni qo'llash

Holat:

Tarbiyachi mashg'ulotda interaktiv doskadan foydalandi. Ammo texnologiyadan foydalanish bolalarning qiziqishini oshirmadi. Ba'zi bolalar tushunmovchilik tufayli faoliyatdan chetda qoldi.

Muammo:

- Innovatsion texnologiyalardan to'g'ri foydalanish masalasi yuzaga keldi.

Vazifa:

- Interaktiv vositalarni bolalarning ehtiyoj va qiziqishlariga moslashtirish uchun qanday choralar ko'rasiz?

- Innovatsion texnologiyalarni qo'llash bo'yicha reja tuzing.

5. Keys: Darsning maqsadlariga erishmaslik

Holat:

Tarbiyachi mashg'ulotning oxirida kutilgan natijalarga erishmaganini sezdi. Bolalar rejalashtirilgan bilimlarni o'zlashtira olmadi.

Muammo:

- Ta'lim maqsadlari noto'g'ri aniqlangan yoki metodlar samarasiz bo'lgan.

Vazifa:

- Mashg'ulotning samaradorligini oshirish uchun qanday o'zgartirishlar kiritish kerak?

- Ta'lim maqsadlariga erishish uchun qaysi metodlarni qo'llash lozim?

6. Keys: Mashg'ulot uchun resurslar yetishmasligi

Holat:

Tarbiyachi mashg'ulotda ko'rgazmali qurollar yetishmasligini sezdi va bolalarning tushunish darajasi past bo'ldi.

Muammo:

- Ko'rgazmali qurollar va resurslarning yetishmasligi ta'lim jarayoniga ta'sir ko'rsatmoqda.

Vazifa:

- Improvizatsiya yordamida qanday qilib ko'rgazmali qurollar yaratish mumkin?

- Resurslarni yetkazib berishning iqtisodiy va samarali usullarini taklif qiling.

7. Keys: Bolalar nutqini rivojlantirishda qiyinchiliklar

Holat:

Mashg'ulot davomida bolalar o'z fikrlarini erkin bayon eta olmadi va nutq faoliyatida qiyinchiliklar yuzaga keldi.

Muammo:

- Bolalarning nutq qobiliyatini rivojlantirishning to'g'ri yondashuvi tanlanmagan.

Vazifa:

- Nutqni rivojlantirish uchun qaysi interfaol usullarni qo'llash lozim?

- Nutqiy faoliyatni jonlantirish bo'yicha mashqlarni ishlab chiqing.

8. Keys: Talabalarni baholashning adolatli tizimi

Holat:

Mashg'ulot oxirida tarbiyachi bolalarning bilimlarini baholadi, lekin ba'zi bolalar baholashni adolatsiz deb his qildi.

Muammo:

- Baholash tizimining adolatligi muhokama ostida qoldi.

Vazifa:

- Mashg`ulot baholash tizimini adolatli qilish uchun qanday yondashuvlar taklif qilasiz?
- Baholash mezonlarini takomillashtirish bo`yicha tavsiyalar bering.

9. Keys: Individual yondashuvni ta`minlash

Holat:

Mashg`ulotda barcha bolalarga bir xil topshiriq berildi, ammo individual xususiyatlar hisobga olinmagani sababli ayrim bolalar qiyinchilikka duch keldi.

Muammo:

- Individual yondashuvni ta`minlash masalasi e`tibordan chetda qoldi.

Vazifa:

- Mashg`ulotda bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olish uchun qanday strategiyalarni qo`llaysiz?
- Turli darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqing.

10. Keys: Ota-onalar bilan hamkorlik qilish

Holat:

Mashg`ulotlarda bolalar faolligining pastligi ota-onalarning tarbiya jarayonidagi ishtirokiga bog`liq ekanligi aniqlandi.

Muammo:

- Ota-onalar bilan samarali hamkorlik o`rnatilmagan.

Vazifa:

- Ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash uchun qanday tadbirlarni amalga oshirish mumkin?
- Ota-onalar bilan ishlash bo`yicha reja tuzing.

11. Keys: Pedagogik texnologiyalarning noto`g`ri tanlanishi

Holat:

Tarbiyachi mashg`ulotda zamonaviy texnologiyalarni qo`lladi, ammo bolalar mashg`ulotning maqsadini tushunib yetmadi. Bu faoliyat natijasiga salbiy ta`sir ko`rsatdi.

Muammo:

- Pedagogik texnologiyalarni tanlashda xatolikka yo`l qo`yilgan.

Vazifa:

- Mavzuga mos pedagogik texnologiyalarni qanday tanlash mumkin?
- Tanlangan texnologiyalarning samaradorligini qanday baholaysiz?

12. Keys: Bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish muammosi

Holat:

Mashg`ulot davomida bolalar tarbiyachi bergan ko`rsatmalarga ko`r-ko`rona amal qilishdi va o`z fikrlarini bildirishdan tortinishdi.

Muammo:

- Mustaqil fikrlash ko`nikmalarini rivojlantirishda qiyinchilik yuzaga kelgan.

Vazifa:

- Bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun qanday metodlarni qo`llash mumkin?
- Mashg`ulot jarayonida bolalarning faolligini oshirish bo`yicha takliflar ishlab chiqing.

13. Keys: O`yin faoliyatida nizolar yuzaga kelishi

Holat:

Mashg`ulotda tashkil etilgan guruhli o`yin davomida bolalar o`rtasida nizolar kelib chiqdi va ularning birgalikdagi faoliyati buzildi.

Muammo:

- Guruhda hamkorlikni shakllantirish qiyinchilik tug`dirdi.

Vazifa:

- Bolalar o`rtasidagi nizolarni bartaraf etish uchun qanday pedagogik yondashuvlarni qo`llaysiz?
- O`yin faoliyatida nizolarni oldini olish uchun qanday choralar ko`rasiz?

14. Keys: Mashg`ulot mavzusining bolalar qiziqishlariga mos kelmasligi

Holat:

Tarbiyachi bolalar uchun mavzuni tanladi, ammo ular bu mashg'ulotga qiziqish bildirishmadi va faol ishtirok etishmadi.

Muammo:

- Mavzuning bolalarning ehtiyoj va qiziqishlariga mos kelmasligi.

Vazifa:

- Mashg'ulot mavzusini bolalarning qiziqishlariga moslashtirish uchun qanday usullarni qo'llash mumkin?

- Mashg'ulotning qiziqarli o'tishini ta'minlash uchun qanday faoliyatlar kiritasiz?

15. Keys: Ko'p yoshli guruh bilan ishlashdagi muammolar

Holat:

Guruhda bir vaqtda 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalar ta'lim olishmoqda. Bu tarbiyachiga dars tashkil etishda qiyinchilik tug'dirdi.

Muammo:

- Turli yosh guruhlarini bir mashg'ulotda boshqarishdagi muammolar.

Vazifa:

- Turli yoshdagi bolalarning ehtiyojlarini hisobga oluvchi ta'lim jarayonini qanday tashkil qilasiz?

- Ko'p yoshli guruh uchun moslashtirilgan metod va usullarni ishlab chiqing.

16. Keys: Bolalarda diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar

Holat:

Mashg'ulot davomida ba'zi bolalar diqqatni uzoq vaqt davomida jamlay olmadi va faoliyatdan chalg'ib ketdi.

Muammo:

- Mashg'ulot davomida bolalarning diqqatini boshqarish muammosi.

Vazifa:

- Bolalarning diqqatini jamlash va saqlab qolish uchun qanday texnikalarni qo'llash mumkin?

- Bolalarning qiziqishini qo'llab-quvvatlash uchun qanday faoliyatlarni tavsiya etasiz?

17. Keys: Ko'rgazmali vositalarning noto'g'ri tanlanishi

Holat:

Mashg'ulotda tarbiyachi vizual ko'rgazmalarni ishlatdi, ammo bolalar ularga qiziqish bildirmadi. Natijada ta'lim samaradorligi pasaydi.

Muammo:

- Ko'rgazmali vositalarning bolalarning yoshiga mos kelmasligi.

Vazifa:

- Bolalar uchun qiziqarli va foydali ko'rgazmali vositalarni qanday tanlaysiz?

- Vizual materiallarni tayyorlashda qanday yondashuvlarni qo'llash lozim?

18. Keys: O'quv rejasidagi mavzularni o'zlashtira olmaslik

Holat:

Bolalar o'quv rejasidagi bir mavzuni o'zlashtira olmayapti va mashg'ulotning davomiy qismida qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Muammo:

- Bolalarning mavzuni tushunish darajasi past bo'lgan.

Vazifa:

- Bolalarning mavzuni o'zlashtirish darajasini oshirish uchun qanday usullarni qo'llash mumkin?

- Qiyinchiliklarga duch kelgan bolalar uchun moslashtirilgan mashg'ulotlarni ishlab chiqing.

19. Keys: Til o'rgatishda qiyinchiliklar

Holat:

Mashg'ulot davomida bolalar nutqiy faoliyatga faol qatnashmadi va yangi so'zlarni eslab qolishda qiyinchilikka duch keldi.

Muammo:

- Til o'rgatish metodikasining samaradorligi past bo'lgan.

Vazifa:

- Yangi so'zlarni o'rgatishda qanday metodlarni qo'llash kerak?

- Bolalarning nutqiy faolligini oshirish uchun mos mashqlarni ishlab chiqing.

20. Keys: Tarbiyachi va bolalar o`rtasidagi muloqotning sustligi

Holat:

Mashg`ulot davomida tarbiyachi va bolalar o`rtasida faol muloqot shakllanmadi, bu esa bolalarning mashg`ulotga qiziqishini kamaytirdi.

Muammo:

- Muloqot samaradorligini oshirish masalasi yuzaga keldi.

Vazifa:

- Tarbiyachi va bolalar o`rtasida samarali muloqotni ta`minlash uchun qanday usullarni qo`llash mumkin?

- Bolalarni faol muloqotga jalb qilish uchun mashg`ulotni qanday tashkil qilasiz?

21. Keys: Mashg`ulotning vaqtini samarali boshqarish

Holat:

Mashg`ulot davomida tarbiyachi barcha faoliyatni rejalashtirilgan vaqtda yakunlay olmadi. Ayrim bolalar vazifani tugatmay qoldi.

Muammo:

- Mashg`ulot vaqtini samarali boshqarishdagi qiyinchiliklar.

Vazifa:

- Mashg`ulotni vaqt doirasida muvaffaqiyatli yakunlash uchun qanday strategiyalarni taklif qilasiz?

- Har bir faoliyatning davomiyligini qanday rejalashtirasiz?

22. Keys: Mashg`ulotga bolalarni tayyorlashdagi muammolar

Holat:

Mashg`ulot boshlanishida bolalar yangi mavzuga tayyor emasligi sezildi va ular mashg`ulotga kirishishda qiyinchilikka duch keldi.

Muammo:

- Bolalarni mashg`ulotga tayyorlash jarayonining sustligi.

Vazifa:

- Mashg`ulotga tayyorgarlik uchun qanday tayanch faoliyatlarni amalga oshirasiz?

- Bolalarni tezda darsga jalb qilish uchun qanday motivatsiya vositalarini ishlatasiz?

23. Keys: Mashg`ulotda milliy qadriyatlarni aks ettirish

Holat:

Tarbiyachi milliy qadriyatlar asosida mashg`ulot o`tkazdi, ammo bolalar ushbu mavzuga chuqur qiziqish bildirmadi.

Muammo:

- Milliy qadriyatlarni bolalarga qiziqarli tarzda yetkazishdagi muammolar.

Vazifa:

- Milliy qadriyatlarni bolalarga qiziqarli tarzda o`rgatish uchun qanday yondashuvlarni qo`llash lozim?

- Bolalar milliy qadriyatlarni faol qabul qilishi uchun qanday o`yin va faoliyatlar kiritasiz?

24. Keys: Qiziqishning tez so`nishi

Holat:

Mashg`ulot avvalida bolalar faol ishtirok etishdi, lekin mashg`ulot o`rtasida ularning qiziqishi pasaydi va e`tibori susaydi.

Muammo:

- Mashg`ulot davomida bolalarning qiziqishini ushlab turish qiyin bo`ldi.

Vazifa:

- Mashg`ulot davomida bolalarning qiziqishini saqlab qolish uchun qanday usullarni qo`llaysiz?

- Qiziqishning pasayishining oldini olish uchun mashg`ulot rejasini qanday tuzish kerak?

25. Keys: Qo`shma faoliyatni rejalashtirishdagi muammolar

Holat:

Tarbiyachi ota-onalar bilan birgalikda amalga oshiriladigan mashg`ulotni tashkil qildi, ammo ota-onalar faol ishtirok etmadi va bolalar ham faoliyatga jalb qilinmadi.

Muammo:

- Qo'shma faoliyatni tashkil qilishdagi muloqot va rejalashtirishdagi muammolar.

Vazifa:

- Ota-onalar va bolalarni qo'shma faoliyatga jalb qilish uchun qanday yondashuvlarni qo'llash kerak?

- Qo'shma mashg'ulotni samarali rejalashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqing.

26. Keys: Mashg'ulotning innovatsion shakllarini ishlab chiqish

Holat:

Tarbiyachi odatiy shakldagi mashg'ulotlarni o'tkazadi, ammo bolalarning yangi usullarga ehtiyoji sezildi.

Muammo:

- Mashg'ulot shakllarining innovatsionligi ta'minlanmagan.

Vazifa:

- Mashg'ulotda innovatsion shakl va usullardan foydalanish bo'yicha qanday takliflar berasiz?

- Innovatsion mashg'ulotlarni rejalashtirish bo'yicha misollar keltiring.

27. Keys: Mavjud muhitni ta'limga moslashtirish

Holat:

Tarbiyachi mashg'ulot o'tkazayotgan xona bolalar soniga mos emas edi va mashg'ulot davomida noqulayliklar yuzaga keldi.

Muammo:

- Ta'lim muhiti bolalarning faoliyatiga mos emasligi.

Vazifa:

- Ta'lim muhiti bolalar ehtiyojlariga mos kelishi uchun qanday o'zgartirishlarni tavsiya etasiz?

- Noqulay sharoitda samarali mashg'ulotni qanday tashkil qilasiz?

28. Keys: Ehtiyojlari turlicha bo'lgan bolalar bilan ishlash

Holat:

Mashg'ulotda ba'zi bolalar mashg'ulot mavzusini o'zlashtirdi, lekin boshqalarida qiyinchiliklar kuzatildi.

Muammo:

- Bolalarning ehtiyoj va o'quv darajasi farqlanishi muammosi.

Vazifa:

- Ehtiyojlari turlicha bo'lgan bolalar uchun moslashtirilgan metodlarni qanday qo'llaysiz?

- Differensial yondashuv asosida mashg'ulotni qanday rejalashtirish kerak?

29. Keys: Mashg'ulotdagi texnik vositalarning ishlamay qolishi

Holat:

Tarbiyachi interaktiv doska va boshqa texnik vositalar yordamida mashg'ulotni rejalashtirdi, lekin vositalar ishlamay qoldi.

Muammo:

- Texnik muammolar mashg'ulotga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Vazifa:

- Texnik muammolar yuzaga kelganda mashg'ulotni qanday davom ettirish mumkin?

- Alternativ metodlarni ishlab chiqing.

30. Keys: Mustaqil o'qitish jarayonini yo'lga qo'yish

Holat:

Tarbiyachi mashg'ulot davomida bolalar mustaqil ishlashi uchun imkoniyat yaratdi, ammo bolalar faoliyatni o'zlari tashkil eta olishmadi.

Muammo:

- Mustaqil ta'lim ko'nikmalarining shakllanmaganligi.

Vazifa:

- Bolalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish uchun qanday usullarni qo'llash mumkin?

- Mustaqil mashg'ulotni samarali tashkil qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqing.

TAVSIYA ETILADIGAN ADABIYOTLAR

“Metodika fanlarini o`qitish texnologiyasi” faniga oid adabiyotlar turli pedagogik, metodik asoslarni qamrab oladi. Ushbu sohada talabalar va o`qituvchilar uchun samarali o`qitish metodlari, innovatsion texnologiyalar, didaktika va ta`lim texnologiyasini o`rganishga oid adabiyotlar kerak bo`lishi mumkin. Quyida ba`zi tavsiya etilgan adabiyotlarni keltiriladi:

1. O`qitish metodikasiga oid umumiy adabiyotlar:

- “Pedagogika” (mualliflar: N.M.Nikitina, S.Y.Batysheva, E.I.Sharov) Pedagogik bilimlarni asosiy yo`nalishlari, o`qitish metodikasiga oid tushunchalar va yondashuvlar.

- “Metodika fanlarini o`qitish” (muallif: R.T.Abdullayeva) O`qituvchilarning metodik va didaktik ko`nikmalarini shakllantirishga doir usullar.

- “Pedagogik texnologiyalar” (muallif: E.N.Karpova) O`qitishning zamonaviy texnologiyalari va metodik yondashuvlar.

2. Innovatsion texnologiyalar va metodikalar:

- “Pedagogik texnologiyalar va ularning ta`lim jarayonidagi roli” (muallif: S.A.Shirinov) Pedagogik texnologiyalarni ta`lim jarayonida qo`llash usullari.

- “Innovatsion ta`lim texnologiyalari” (muallif: G.S.Ubaydullayeva) O`qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodikasi.

3. O`qitish jarayonida psixologik yondashuvlar:

- “Ta`lim psixologiyasi” (muallif: A.G.Asmolov) Ta`lim jarayonida psixologik omillarni hisobga olish.

- “O`qitish va o`qish psixologiyasi” (muallif: L.V.Zankov) Ta`limda o`qituvchilarning psixologik holatini o`rganish va unga mos metodlarni ishlab chiqish.

4. Metodika fanlarini o`qitishda konkret yo`nalishlar:

- “Ingliz tili metodikasi” (muallif: F.M.Davletova) Ingliz tilini o`qitishda metodik yondashuvlar va texnologiyalar.

- “Matematika o`qitish metodikasi” (muallif: X.T.Xudoyberganov) Matematika fanini o`qitishda samarali metodlar.

- “Kimyo va biologiya metodikasi” (muallif: A.N.Alimov) Kimyo va biologiya fanlarini o`qitish bo`yicha metodik yondashuvlar.

5. Ta`limni modernizatsiya qilish va o`qituvchilarning malakasini oshirish:

- “O`qituvchilarning malakasini oshirish” (muallif: M.A.Mirzayev) O`qituvchilarni yangi pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish va ularni malakasini oshirish.

- “O`qitish jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish” (muallif: A.M.Karimov) O`qituvchilarning texnologik malakalarini oshirishga doir adabiyot.

6. O`quv materiallari va didaktik resurslar:

- “Didaktik materiallar va ularning o`qitishda qo`llanilishi” (muallif: T.X.Xusanov) O`qitish jarayonida didaktik materiallarning roli va ularni yaratish usullari.

7. Ta`lim metodikasida zamonaviy yondashuvlar:

- “O`quv jarayonini samarali tashkil etish” (muallif: A.S.Vasiliyev) Ta`lim jarayonini optimallashtirish va samarali tashkil qilish usullari.

- “Ta`limda interaktiv metodlar va strategiyalar” (muallif: M.A.Xonov) Interaktiv ta`lim metodlarini qo`llash va o`qitish texnologiyalari.

8. O`qitishning zamonaviy metodlari va texnologiyalari:

- “Zamonaviy o`qitish metodlari” (muallif: S.A.Qodirov) Ta`lim jarayonini modernizatsiya qilish va yangi metodlarni o`qitishda qo`llash.

- “Innovatsion pedagogik texnologiyalar” (muallif: T.V.Yusupov) O`qitishda innovatsion texnologiyalarning roli, ularning samarali qo`llanilishi va metodikasi.

9. Ta`limda informatika va axborot texnologiyalaridan foydalanish:

- "Axborot texnologiyalari va pedagogik maqsadlar" (muallif: M.X.Safarov) Ta'limda axborot texnologiyalaridan qanday foydalanish mumkinligi, bu jarayonda metodik yondashuvlar.

- "Kompyuter texnologiyalari va ta'lim" (muallif: S.S.Mahmudov) Ta'limda kompyuter texnologiyalari va internet resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha qo'llanma.

10. Ta'limni individualizatsiya qilish va differensial yondashuvlar:

- "Differensial ta'lim metodikasi" (muallif: L.I.Ruziyev) O'quvchilarning individual xususiyatlariga mos ravishda ta'lim jarayonini tashkil etish va metodik yondashuvlar.

- "Individualizatsiya va ta'lim" (muallif: M.V.Kalashnikova) Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'qitish metodikasi.

11. O'qitishda samaradorlikni oshirish va baholash:

- "Ta'lim jarayonini baholash va nazorat qilish metodikasi" (muallif: N.B.Muxammadiyev) O'qitish samaradorligini baholashning asosiy metodlari va baholashning pedagogik yondashuvlari.

- "O'qitishda tahlil va baholash metodikasi" (muallif: D.R.Baxtiyorov) Ta'limning turli aspektlarini baholash va o'qitish jarayonidagi tahlil metodlari.

12. O'qitishning interaktiv metodlari:

- "Interaktiv ta'lim metodlari" (muallif: R.T.Sadykova) O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashga yordam beradigan interaktiv metodlarning turlari va qo'llanilishi.

- "Interaktiv texnologiyalar yordamida o'qitish" (muallif: S.I.Muminov) Interaktiv metodlar yordamida o'qitishda samarali yondashuvlar va texnologiyalarning roli.

13. Pedagogik jihatdan o'quvchilarga qo'llaniladigan texnologiyalar:

- "Pedagogik texnologiyalar: O'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuv" (muallif: T.S.Turgunov) O'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlariga mos keladigan pedagogik texnologiyalarni o'rganish va qo'llash.

- "O'quvchilarni ta'limda motivatsiyalash metodlari" (muallif: L.G.Muxammadiyev) O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun ta'lim metodlaridan foydalanish.

14. O'qituvchilarni metodik tayyorlash va malakasini oshirish:

- "Pedagogik malaka oshirish: Teoriya va amaliyot" (muallif: F.X.Xodjayev) O'qituvchilarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik metodlar bilan tanishtirish.

- "Pedagogik tayyorlash jarayonining metodikasi" (muallif: D.G.Boboyev) O'qituvchilarni ta'lim jarayoniga tayyorlash va ularning metodik malakasini rivojlantirish.

15. Ta'limda kognitiv va psixologik yondashuvlar:

- "Kognitiv pedagogika" (muallif: E.S.Sheremetova) Kognitiv psixologiya asosida o'qitishni tashkil etish va o'quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirish metodlari.

- "Psixologik texnologiyalar yordamida o'qitish" (muallif: A.M.Tursunov) O'qitish jarayonida psixologik metodlarni qo'llash va o'quvchilarning psixologik holatini hisobga olish.

16. Pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari:

- "Pedagogik texnologiyalar nazariyasi" (muallif: N.A.Anisimov) Pedagogik texnologiyalarni yaratish va qo'llashning nazariy asoslari.

- "Metodika va texnologiyalarni integratsiya qilish" (muallif: O.S.Tadjiyev) Ta'lim metodikasi va texnologiyalarni birlashtirish orqali o'qitish jarayonini samarali tashkil etish.

17. Ta'limda kommunikativ texnologiyalar:

- "Komunikativ pedagogika" (muallif: A.I.Deryabin) Ta'limda kommunikativ yondashuvlar, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqot.

- "O'qitishda kommunikativ texnologiyalarni qo'llash" (muallif: M.M.Yuldashev) O'qitish jarayonida muloqotning o'rni va samarali kommunikatsiya texnologiyalarining roli.

18. Ta'limda o'qish va yozish texnologiyalari:

- "O'qish va yozish metodikasi" (muallif: G.K.To'xtayev) O'quvchilarning o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha metodlar va texnologiyalar.

- "Yozish texnologiyalari: O'quvchilarni yozishga o'rgatish" (muallif: M.A.Toshboyev) Yozish texnologiyalarini o'qitishda qo'llashning metodik asoslari.

19. Ta'limda yaratish va o'qitishning innovatsion strategiyalari:

- "Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar" (muallif: I.R.Akhmedov) Ta'limda yangi pedagogik strategiyalar va metodlar yordamida samarali o'qitish usullari.

- "O'qitishning yaratish texnologiyalari" (muallif: L.A.Karimova) O'qitishda yaratish jarayonlari va innovatsion texnologiyalarni integratsiya qilish.

Yuqoridagi tavsiya etilgan adabiyotlar yordamida metodika fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar, texnologiyalar va pedagogik metodlarni mukammal o'rganish mumkin. Bu adabiyotlar ta'limning sifatini oshirish, o'qitish jarayonini yaxshilash va innovatsion usullarni qo'llash uchun foydalidir.

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbaalari

Asosiy adabiyotlar

1. Jamilova D. Maktabgacha metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi. – T.: 2017.
  2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: 2000.
  3. Гилберт Э., Камалов Н. Интенсивные методы обучения. – Т.: 1997.
  4. Pedagogika // M.Toxtaxodjayevevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
  5. Zufarov Sh. Pedagogik innovatika. – T.: Fan va texnologiyalar, 2012.
  6. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Общая педагогика. В 2-х ч. – М.: Владос, 2003. Ч.1
  7. Oliy ta'lim. Me'yoriy-huquqiy va uslubiy hujjatlar to'plami. – T.: Istiqloq, 2004.
  8. Abuzalova M., Toirova G. Malakaviy bitiruv ishi yozish uchun metodik ko'rsatma va tavsiyalar. – T.: Fan, 2007.
  9. Kadirova R.M. Bitiruv malakaviy ishini yozish metodikasi. O'quv qo'llanma. – T.: 2001.
  10. Xodjayev B.X. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish yo'llari. – T.: TDPU, 2008.
  11. Baybayeva M.X. Mustaqil ta'lim olish texnologiyasi va kasbiy yo'nalganlik. – Toshkent, 2005.
- #### Qo'shimcha adabiyotlar:
12. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi. - T.: "O'zbekiston", 2017.
  13. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - T.: "O'zbekiston". - 2017.
  14. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz, - T.: "O'zbekiston", 2017.

15. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947 sonli Farmon.

16. "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaror. - T.: 29.12.2016

17. Жукова Е.Д. Технология организаци и реализации самостоятельной работы студентов: рабочая тетр. – Уфа: изд. БГПУ, 2004.

Internet saytlari:

18. www.tdpu.uz

19. www.pedagog.uz

20. www.ziyonet.uz

TURDIYEVA IZZATOY

**METODIKA FANLARINI O'QITISH
TEXNOLOGIYASI
O'QUV QO'LLANMA**

Texnik muharrir: Eshqorayev S.

Korrektor: Abdurazzoqov F

Dizayner: Ro'zimurodov B.

Tasdiqnoma № 255979, 13.04.2024

**Bosishga 04.01.2025-yilda ruxsat berilgan. Format 60x84/16.
Garnitura Times New Roman. Adadi 50 dona. Buyurtma № 113
"TERMIZ PUBLISHING CENTER" nashriyatida tayyorlandi va
chop etildi.**

**Surxondaryo viloyati, Termiz shahri, Uvaysiy ko'chasi 8A-uy,
Toshkent sh., "TRASTBANK" XA BANKING BOSH OFISI,
MFO: 00491,**

INN: 311209934 H/R: 20208000307031406001

Telefon: +998-88-808-21-07

ISBN 978-9910-675-81-2

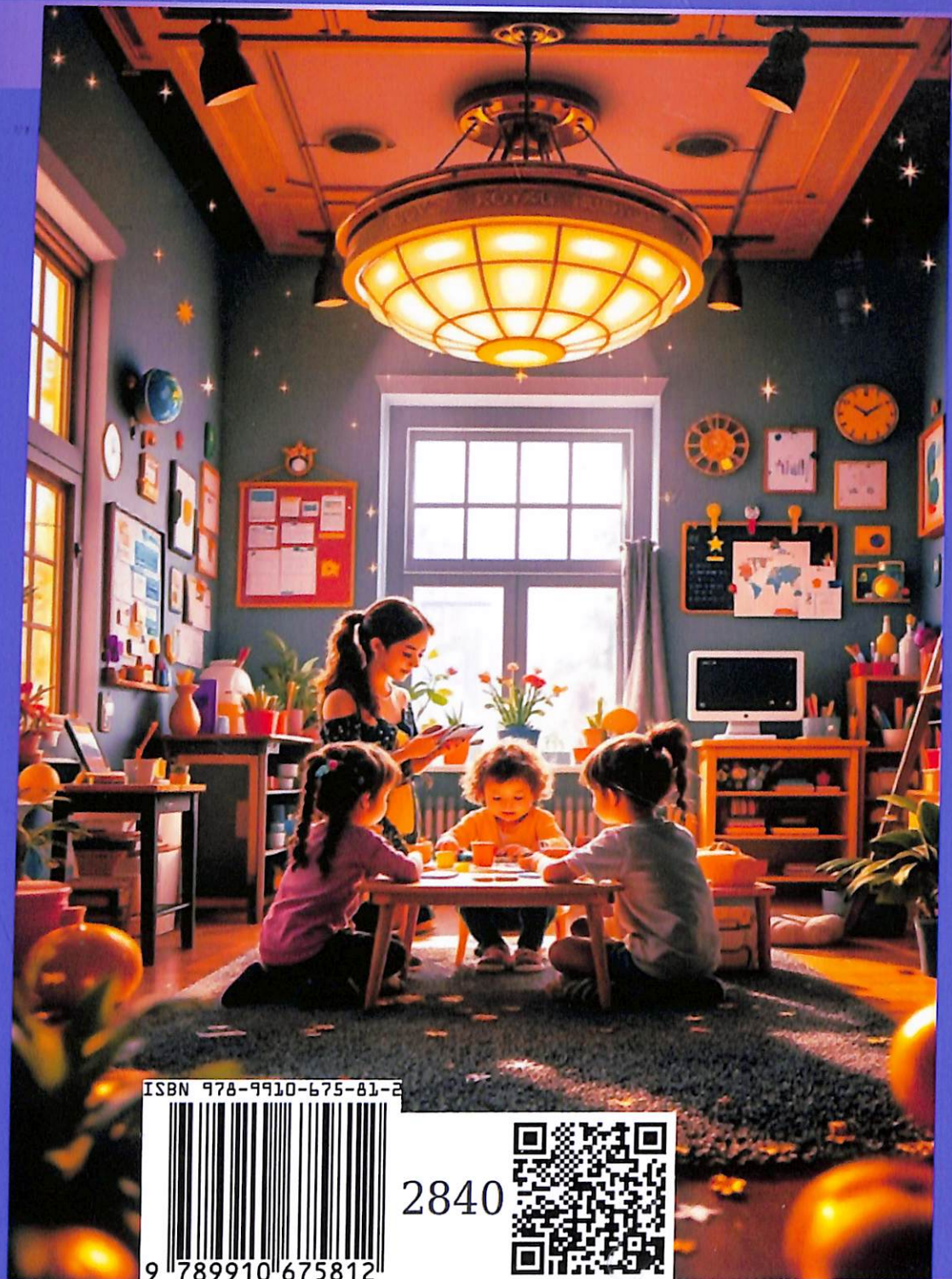

9 789910 675812

2840

"Termiz publishing center" - 2025

ISBN 978-9910-675-81-2

9 789910 675812

2840

